

รายงานฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

การรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหามลพิษ
ท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

เสนอต่อ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

จัดทำโดย

สมศรี ศิริขวัญชัย
นิสาพร วัฒนศัพท์
ผการัตน์ เพ็งสวัสดิ์

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปี 2543
จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

กันยายน 2545

คณะผู้วิจัย

นักวิจัย

1. น.ส. สมศรี ศิริขวัลชัย
2. น.ส. นิสาพร วัฒนศัพท์
3. น.ส. ผการัตน์ เฟื่องสวัสดิ์

ผู้ช่วยวิจัย

นาย สกรรจ์ พรหมศิริ

เมื่อกล่าวถึงผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเมื่อกลางปี พ.ศ. 2540 มักจะหยิบยกประเด็นความเดือดร้อนหรือผลกระทบด้านลบ รวมทั้งการเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหา ขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นภาวะที่กระตุ้นให้พลังภาคประชาชนปรากฏเด่นชัดขึ้น

คณะผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษาการรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น ด้วยหวังว่าผลการวิจัยที่ได้รับจะเป็นบทเรียนและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาและการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนต่อไป

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.โอภาส ปัญญา ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษาในการวิจัยครั้งนี้

การวิจัยครั้งนี้จะสำเร็จลงไม่ได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือและความกรุณาจากผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ ตำบลหนองปากโลง จังหวัดนครปฐม และบ้านคลองฝรั่ง อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องที่ไม่อาจระบุนามได้ทั้งหมดในที่นี้ ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ในท้ายที่สุดนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นอย่างสูงที่ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการวิจัย ทำให้คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกับชุมชนที่ศึกษา จนทำให้การดำเนินงานวิจัยสำเร็จลงด้วยดี

คณะผู้วิจัย

กันยายน 2545

การวิจัยเรื่องการรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยคัดเลือกพื้นที่ศึกษา 2 แห่งคือ 1) ชุมชนหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม และ 2) ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี วิจัยใช้การปฏิบัติงานภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิคต่างๆ ตามความเหมาะสม ได้แก่ เทคนิคการประชุมกลุ่ม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเวทีประชาคมของชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งเสนอผลการศึกษาแก่ชุมชนเพื่อให้มีการสื่อสารทางสังคมและการตรวจสอบผลการวิจัย

ผลการศึกษา พบว่า พื้นที่ 2 ชุมชน มีลักษณะที่คล้ายคลึงและลักษณะที่แตกต่างกัน คือ มีความคล้ายคลึงในด้าน เป็นชุมชนชนบทในเขตเมือง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีวิถีการผลิตแบบผสมผสานก้ำกึ่งระหว่างการผลิตเพื่อยังชีพและเพื่อการค้า แต่มีความแตกต่างในด้านผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและบริบทด้านประชาสังคม ซึ่งทำให้ชุมชนเลือกใช้กลไกในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน คือ ชุมชนหนองปากโลง เลือกใช้แนวทางประชาสังคมในรูปแบบการจัดเวทีประชาคมเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ขณะที่ชุมชนไทรน้อย ใช้กลไก การจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการ และแม้จะมีความแตกต่างของปัญหาและบริบทพื้นที่ด้านประชาสังคม กลับพบว่าทั้ง 2 ชุมชนมีลักษณะร่วมที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการปัญหาอยู่หลายประการ คือ 1) มีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง 2) มีกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนที่เข้มแข็ง 3) มีกระบวนการเรียนรู้ และ 4) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน

โดยภาพรวมการรวมพลังของภาคประชาชนในการแก้ปัญหาทั้ง 2 ชุมชน ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นและมีระดับความเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพหรือแนวโน้มของการเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ภายใต้บริบทที่แตกต่าง

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมโดยสรุปมีดังนี้ 1) กระแสการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม 2) ความตระหนักและความต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชน 3) การเห็นถึงความสำคัญในเรื่องการพึ่งตนเอง 4) ศักยภาพด้านทุนทางสังคมของชุมชน 5) การมีองค์กรจากภายนอกที่มีวิสัยคิดและการทำงานในเชิงประชาคมให้การสนับสนุน รวมทั้งมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

จากข้อค้นพบดังกล่าว คณะผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะดังนี้ 1) การส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนให้ครบทุกพื้นที่ เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น 2) แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนต้องคำนึงถึงลักษณะของปัญหาและบริบทของพื้นที่ 3) การแก้ไขปัญหาที่เกิดกับชุมชนอาจไม่จำเป็นต้องสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา แต่ใช้การปรับปรุงทุนที่มีอยู่เดิมให้ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 4) เชื่อมโยงเครือข่ายประชาคมจังหวัดกับประชาคมตำบล เพื่อยกระดับขีดความสามารถของผู้นำการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ เพื่อการขับเคลื่อนสังคมในวงกว้าง

ABSTRACT

The research on community mobilization to solve community problem during economical crisis aimed to study and analyze the process of people participating to solve community problem in economical crisis, and factors affection the process specified in area i.e. 1) Nong Plak Long community, Sub-district Nong Plak Long, Nokhon Pratom District, Nokhon Pratom Province. 2) Ban Klong Farang community, Sai Noi Sub-district, Sai-Noi District, Nonta Buri Province. Method of analysis based on field-study collecting by appropriate means i.e. group meeting, focus group, in-depth interview, participatory and non-participatory observation, and public forum. After analyzing, community information was submit to the community for opinion exchange and to examine analysis product.

The analysis found that the two community have similarity and difference, i.e. similarity in urban-rural community in which most people are agrarian earning life for survival and trading, but they are different in economical crisis and social impact. For Nong Plak Long Community, they chose social impact as a major problem and solving it by method of civic society, while Sai Noi Community chose economical impact as a major crisis and solving it by using self- reliance community master - plan mechanism to run the process. Though there are different on problem and social community context, we found that the two communities have common characteristic to expose potential on managing their problems in many ways, i.e. 1) They have strong social capital. 2) They have strong community driving process. 3) They have outsider community organizations support.

In general, human resource mobilization of the two community to solve the problem are at the beginning stage, and have difference in strength level to solve the problems that reflect potential or trend to become strong community in different contexts.

Factors affected community problem solving by participating process are 1) Civil Society movement. 2) Realization and the need of solving community problems. 3) Realization of self - reliance 4) Potential of civil society. 5) Outsider organization coming with method of thinking in working on civil society and supporting with continual activities.

From our research facts, we recommend : 1) Promote organizing community plan covered every area as instrument of developing and problem solving. 2) Methods of community problem solving should depend on characteristic of problem and area context. 3) There may not need to create any thing new to solve community problems, instead it should improve existing capital like social capital and human capital to function it efficiently 4) Create networking in the level of sub-district and province in order to mobilized social network which will beneficially for raising potential of community.

คำนำ	
บทคัดย่อ	
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหาในการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	2
ขอบเขตการศึกษา.....	2
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	3
นิยามศัพท์.....	4
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
สถานการณ์และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย.....	5
มาตรการและการดำเนินการของรัฐในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ.....	8
ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง.....	15
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	
การทบทวนวรรณกรรม.....	23
การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา.....	23
การเก็บข้อมูลภาคสนาม.....	24
การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานการศึกษา.....	26
การนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้น.....	26
รายงานการศึกษาระดับสมบูรณ์.....	26
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
ชุมชนหนองปากโลง.....	27
ชุมชนไทรน้อย.....	47
บทที่ 5 อภิปราย สรุปผล และข้อเสนอแนะ	
กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน.....	61
กลไกการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม.....	65
ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชน	
โดยกระบวนการมีส่วนร่วม.....	66
บทเรียนสำคัญที่ได้จากการวิจัย.....	66
ข้อเสนอแนะ.....	67
บรรณานุกรม	69
ภาคผนวก	

	หน้า
ตารางที่ 1 การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม.....	25
ตารางที่ 2 สรุปผลการศึกษาระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน.....	60

หน้า

แผนภูมิ 1 กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนหนองปากโลง จ.นครปฐม.....	46
แผนภูมิ 2 กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่ง จ.นนทบุรี.....	59

บทที่ 1 บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหาในการวิจัย
2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย
3. ขอบเขตการศึกษา
4. ประโยชน์ที่ได้รับ
5. นิยามศัพท์

บทที่ 1

บทหน้า

1. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

การประกาศเปลี่ยนแปลงระบบเงินตราระหว่างประเทศจากระบบตะกร้าเงิน (Currency basket system) เป็นระบบอัตราแลกเปลี่ยนลอยตัวแบบควบคุม (Managed float system) เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2540 ของรัฐบาลไทยในขณะนั้น ได้ส่งผลให้ประเทศพบกับปัญหามากมาย การเปลี่ยนระบบเงินตราต่างประเทศดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นของวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทยและลุกลามไปยังหลายประเทศในเอเชีย ซึ่งปัจจุบันสังคมไทยยังมีคำตอบว่าวิกฤตการณ์ดังกล่าวมีสาเหตุจากสิ่งใด แต่ชัดเจนว่าสาเหตุดังกล่าวคงไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นในระยะเวลาสั้นอย่างแน่นอน วิกฤตการณ์ครั้งนี้คงไม่ใช่เพียงปรากฏการณ์ในช่วงกลางของวงจรเศรษฐกิจ แต่ดูเหมือนว่าปัญหาจะมีรากหยั่งลึกในโครงสร้างการจัดการเศรษฐกิจของประเทศตามหลักการ "รัฐพัฒนา" ซึ่งรัฐมีหน้าที่และบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนา

ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจนี้เองที่สร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจทางการเมือง ในขณะที่ภาคประชาชนกลับอ่อนแอลงเนื่องจากต้องพึ่งพารัฐมากขึ้น รัฐทำหน้าที่เสมือนพ่อทำให้เกิดการพัฒนาแบบตลาดโดยไม่รู้ตัว การพัฒนาที่พึ่งพิงรัฐเป็นส่วนใหญ่ทำให้เกิดการบริหารปกครองประเทศที่ขาดประสิทธิภาพ ประกอบกับวัฒนธรรมและค่านิยมของประเทศที่ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาในสายสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ระบบธุรกิจเครือญาติ การตัดสินใจต่างๆ ทั้งด้านการบริหารและด้านเศรษฐกิจอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัว นำไปสู่การแบ่งปันทรัพยากรที่ขาดประสิทธิภาพ และส่งผลถึงความไม่โปร่งใสในการบริหารงาน อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาที่สั่งการจากบนลงล่างเป็นสาเหตุที่แท้จริงของวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น

การกล่าวถึงผลกระทบจากวิกฤตที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2540 มักจะหยิบยกประเด็นความเดือดร้อนหรือผลกระทบด้านลบ รวมทั้งการเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาบริหารจัดการด้านต่างๆ กันเป็นส่วนมาก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นตัวเร่งเร้าให้ปัญหาสังคมและความเปราะบางทางโครงสร้างสังคมที่สั่งสมกันมานานปรากฏตัวเด่นชัดและรวดเร็วขึ้น และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ เป็นภาวะที่กระตุ้นให้พลังของภาคประชาชนปรากฏตัวเด่นชัดขึ้น ซึ่งเห็นได้จากความเคลื่อนไหวรวมตัวกันขององค์กรชุมชนในระดับรากหญ้าที่มีความเคลื่อนไหวอย่างคึกคักในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา

โดยแนวทางการเคลื่อนไหวดังกล่าว เมื่อผนวกกับกระแสความคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ได้มีการพัฒนาและส่งเสริมจากทุกภาคส่วนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง จะพบว่า ชุมชน

ต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาชุมชนจากผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง บางชุมชนมีวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยการระดมพลังความคิด พลังความร่วมมือของคนในชุมชน ตลอดจนใช้ศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ โดยตระหนักว่าเป็นภารกิจและหน้าที่ของทุกคนในชุมชน การใช้กลไกหรือเครื่องมือทางสังคมเป็นยุทธศาสตร์การทำงานที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งและเป็นแนวโน้มที่จะเป็นการแก้ไขปัญหาในระยะยาวและยั่งยืน จึงเป็นประเด็นที่ควรมีการศึกษาเพื่อแสวงหารูปแบบและกระบวนการดำเนินงานซึ่งจะเป็นแนวทางสำหรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น และกระตุ้นการรับรู้ของชุมชนต่าง ๆ เพื่อเร่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ
- 2.2 ศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

3. ขอบเขตการศึกษา

3.1 ขอบเขตในเชิงพื้นที่

การเลือกพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ใช้ฐานข้อมูลของสถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (CIVICNET) โดยเจาะจงเฉพาะพื้นที่ที่มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนในระดับรากหญ้า (Community Based Organization) ที่ก่อตัวขึ้นทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดำเนินการโดยชาวบ้าน เป็นองค์กรที่เน้นเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม โดยจำแนกพื้นที่เป็นพื้นที่ในเขตรอยต่อระหว่างเมืองและชนบทที่มีปัญหาแตกต่างกัน 2 พื้นที่ คือ

3.1.1 ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 ตำบลไทรน้อย อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของชุมชนภายหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และร่วมกันจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ทำให้เกิดกลุ่มดำเนินกิจกรรมหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มนุ้ยชีวภาพ เป็นต้น

3.1.2 ชุมชนหนองปากโลง หมู่ที่ 3 ตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นชุมชนชนบทในเขตเมืองที่เป็นตัวอย่างในด้านการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เป็นผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาวิธีการในการแก้ไขปัญหาด้านสังคมร่วมกันของประชาชนในชุมชน

3.2 ขอบเขตเชิงวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ในการดำเนินการวิจัย โดยกำหนดวิธีการศึกษา ดังนี้

3.2.1 การศึกษาวิจัยจากเอกสาร เป็นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ สถานการณ์ และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย การดำเนินการของรัฐในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและ กระแสความเคลื่อนไหวทางสังคม

3.2.2 กำหนดหลักเกณฑ์ เงื่อนไขและวิธีการ รวมทั้งแนวทางในการศึกษาชุมชนที่ คัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1) ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
- 2) วิกฤตชุมชน
- 3) การเกิดการรวมกลุ่ม (องค์กร)และพัฒนาการขององค์กร
- 4) องค์กรและโครงสร้างขององค์กร
- 5) กิจกรรมขององค์กร
- 6) กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วม
- 7) ผลการดำเนินงานขององค์กร
 - ผลโดยตรง
 - ผลกระทบ
- 8) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ
 - ปัจจัยภายในชุมชน
 - ปัจจัยภายนอกชุมชน
- 9) อุปสรรคและความยากในการดำเนินงานขององค์กร

3.2.3 การวิจัยภาคสนาม (Field study) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบแนวทางที่ กำหนดไว้

4. ประโยชน์ที่ได้รับ

- 4.1 ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน
- 4.2 ทำให้ทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน เพื่อเป็น แนวทางสำหรับประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นและกระตุ้นการรับรู้ของชุมชน อันเป็นการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป
- 4.3 ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการสนับสนุนการดำเนินการ พัฒนาที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่นของตน

5. นิยามศัพท์

ในงานวิจัยนี้มีคำนิยามดังต่อไปนี้

ชุมชน ประกอบด้วยสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตบางส่วนร่วมกัน ติดต่อกันสื่อสารและร่วมทำกิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมาย

ปัญหาชุมชน หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ และประชาชนมีความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ชุมชนจะต้องร่วมกันแก้ไข

กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน หมายถึง กระบวนการกลุ่มที่ชุมชนกระทำร่วมกันในการแก้ไขปัญหา เริ่มจากการตื่นตัวต่อปัญหา การตระหนักในปัญหา การเกิดความเคลื่อนไหว การระดมทุนและทรัพยากร การสร้างเครือข่าย การสื่อสาร การเรียนรู้

กลุ่มในชุมชน หมายถึง การรวมตัวของประชาชนในระดับหมู่บ้าน เพื่อดำเนินกิจกรรมบางอย่างหรือหลายอย่างในการสนองตอบต่อปัญหาหรือความสนใจ ซึ่งประชาชนเหล่านั้นมีอยู่ร่วมกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ ฯลฯ

องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีการจัดระบบในด้านโครงสร้าง การแบ่งหน้าที่ กฎเกณฑ์ และมีการดำเนินกิจการบางอย่างหรือหลายอย่างอย่างต่อเนื่อง และมีแบบแผนเพื่อตอบสนองต่อปัญหาหรือความสนใจร่วมกันของชุมชน

ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนด้านทรัพยากรมนุษย์ เช่น ผู้นำทางปัญญาของชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงระบบคุณค่า ความเชื่อ ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กฎ จารีต ประเพณี กลุ่ม องค์กรที่ดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่างๆ

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. สถานการณ์และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย
2. มาตรการและการดำเนินการของรัฐในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ
3. ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการแก้ไขปัญหาชุมชนอันเป็นผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. สถานการณ์และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย
2. มาตรการและการดำเนินการของรัฐในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ
3. ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง

1. สถานการณ์และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย

นับตั้งแต่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ประกาศยกเลิกระบบตะกร้าเงินตราต่างประเทศ (Currency basket system) และเปลี่ยนไปใช้นโยบายการลอยตัวค่าเงินบาท (Managed float system) ค่าเงินบาทได้ลดลงทันทีเมื่อเทียบกับค่าเงินดอลลาร์สหรัฐฯ ประเทศไทยจึงได้เข้าสู่ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างเต็มรูปแบบ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 โดยหลังจากนั้นได้สร้างผลกระทบต่อเนื่องไปยังเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศอาเซียนด้วยกัน การขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF ตั้งแต่เดือนสิงหาคมปีเดียวกัน เป็นทางออกที่รัฐบาลไทยในขณะนั้นดำเนินการ ประเทศไทยจึงได้สูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจ นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ก่อนเข้าสู่ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยได้เริ่มแสดงออกถึงความผิดพลาดที่เป็นสาเหตุหลักของวิกฤตการณ์ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2543) ได้แก่

1. การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดจำนวนมาก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538-2539 เทียบได้ราวร้อยละ 8 และ 7.9 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ อัตราการเติบโตของมูลค่าการส่งออกลดลงอย่างรวดเร็ว คือ จากร้อยละ 23.8 ในปี พ.ศ. 2538 และเหลือร้อยละ 0 ในปี พ.ศ. 2539

2. หนี้ต่างประเทศจำนวนมาก โดยประมาณการว่าในปี พ.ศ.2540 ประเทศไทยมีหนี้ต่างประเทศราว 99 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 55 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในของประเทศ หนี้ดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดจากภาคเอกชน จำนวนประมาณ 71.7 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือร้อยละ 80 ของหนี้ทั้งหมด ส่วนภาครัฐมีเพียง 27.3 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือร้อยละ 20 ของหนี้ทั้งหมด ทำให้สัดส่วนของภาระหนี้ของประเทศไทยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 11.4 ในปี พ.ศ. 2537 เป็นร้อยละ 15.5 ในปี พ.ศ. 2540

3. การบริหารอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศผิดพลาด ซึ่งจากการที่ประเทศไทยได้เปิดเสรีทางการเงินในปี พ.ศ.2538 แต่ยังคงใช้อัตราแลกเปลี่ยนคงที่ (Pegged exchange system) ทำให้อัตราดอกเบี้ยอยู่ในอัตราที่สูง เกิดการไหลเข้าของเงินทุนจากต่างประเทศจนอัตราดอกเบี้ยสูงเกินกว่าความเป็นจริง

4. ความไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง การบริหารเศรษฐกิจของรัฐบาลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 มีความผิดพลาด ขาดความเป็นเอกภาพ รวมทั้งการปล่อยการตัดสินใจทางเศรษฐกิจอยู่ในอำนาจของธนาคารแห่งประเทศไทยมากเกินไป ทำให้ความเชื่อมั่นของนักลงทุนทั้งชาวไทยและต่างประเทศลดน้อยลงเรื่อยๆ

จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้ในที่สุดประเทศไทยจึงต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ และภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากมายต่อสังคมไทย โดยจำแนกได้ดังนี้

ผลกระทบทางด้านสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นทางด้านนี้ไม่ค่อยเห็นเด่นชัดมากนัก แต่เกิดไปทั่วทั้งสังคมไทยตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับชุมชน เป็นปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์ (Human security) ซึ่งความมั่นคงของมนุษย์นี้จะหมายถึงความอยู่รอด ความอยู่ดีมีสุข และการมีอิสระในการดำรงชีวิตของมนุษย์ (อนุชาติ พวงสำลีและคณะ, 2544)

ผลกระทบทางด้านหนี้ของประเทศ จากปริมาณหนี้ระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นและการขอรับความช่วยเหลือจาก IMF ที่ส่งผลให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ IMF กำหนด ทำให้ประเทศไทยสูญเสียอริปไตยทางเศรษฐกิจโดยปริยาย จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า หนี้สินในครัวเรือนของชนบทไทยเพิ่มขึ้นจาก 31,387.-บาท ในปี พ.ศ.2537 เป็น 85,890.-บาท ในปี พ.ศ.2543 (พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน และ เกื้อ วงศ์บุญสิน , 2542)

ผลกระทบจากการว่างงานและค่าจ้างแรงงานที่ต่ำลง เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ความต้องการแรงงานลดลง แรงงานจำนวนมากถูกเลิกจ้างจากธุรกิจการก่อสร้าง โรงงานอุตสาหกรรมและธุรกิจบริการ โดยอัตราว่างงานในปี พ.ศ.2539 มีจำนวนประมาณ 700,000 คน แต่ในปี พ.ศ.2544 จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544) ประมาณการว่ามีมากถึง 1,143,000 คน ส่วนค่าจ้างแรงงานได้รับผลกระทบจากการที่มีปริมาณของแรงงานมากเกินไปความต้องการ และรวมทั้งการดำเนินการเพื่อรักษาความอยู่รอดของธุรกิจ ค่าจ้างแรงงานจึงถูกลดต่ำลงอย่างต่อเนื่อง

ผลกระทบจากความยากจนและการกระจายรายได้ เป็นผลกระทบต่อเนื่องมาจากรายได้ที่ลดต่ำลง ประกอบกับอัตราว่างงานที่เพิ่มมากขึ้น โดยในปี พ.ศ.2539 ประเทศไทยมีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งประเทศหรือประมาณ 8 ล้าน 8 แสนคน หลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2541 สัดส่วนคนจนเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15.9 หรือประมาณ 8 ล้าน 9 แสนคนใน

ปี พ.ศ. 2542 และลดลงเล็กน้อยเหลือร้อยละ 15 หรือประมาณ 9 ล้าน 3 แสนคนในปี พ.ศ. 2543 แต่ถึงจะลดลงเล็กน้อย จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2544) กลับพบว่า ปริมาณคนยากจนเพิ่มขึ้นอย่างมากในเขตชนบท โดยในชนบทมีคนยากจนอยู่ประมาณ 8 ล้าน 6 แสนคน และกว่าร้อยละ 60 หรือราว 5 ล้าน 4 แสนคน อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านการกระจายรายได้ พบว่า ประชากรกลุ่มที่ยากจนที่สุดจำนวนร้อยละ 20 สู้ค่าของประชากรทั้งประเทศ มีรายได้คิดเป็นร้อยละ 3.8 ของรายได้ประชาชาติรวม ในขณะที่ประชากรที่รวยที่สุด จำนวนร้อยละ 20 แรกของประชากรทั้งประเทศ มีรายได้คิดเป็นร้อยละ 58.8 ของรายได้ประชาชาติรวม ทั้งนี้ระหว่างปี พ.ศ. 2531-2539 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจช่วยชดเชยปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกันที่เพิ่มขึ้น เศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโตอัตราร้อยละ 8 ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาอื่นมีอัตราการเติบโตเฉลี่ยเพียงร้อยละ 2 ต่อปี รายได้ต่อหัวของประเทศไทยเกือบจะเพิ่มเป็นสองเท่าในแต่ละปี อัตราการเพิ่มของรายได้เฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ.2531-2537 ทำให้บุคคลทั่วไปรู้สึกว่าได้รับรายได้สูงขึ้น แต่หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจชะงักลง กลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก คือ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม บุคคลรายได้น้อย กลุ่มเด็กด้อยโอกาสและเด็กในตลาดแรงงาน

ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัยและสุขภาพจิต ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจค่าเงินบาทลดลงทำให้ราคาขายสูงขึ้น ต้นทุนด้านการรักษาพยาบาลสูงขึ้น ซึ่งสวนทางกับรายได้ของประชาชนที่มีแนวโน้มต่ำลง ประชาชนหันไปใช้บริการของสถานพยาบาลของรัฐมากขึ้น ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องทำงานหนักมากขึ้นบนฐานของทรัพยากรที่มีอยู่เท่าเดิมหรือน้อยกว่าเดิม จนเกรงกันว่าจะทำให้คุณภาพลดลง นอกจากนี้ยังใช้การเลื่อนการไปรับการรักษาพยาบาลออกไป หรือหาซื้อยารับประทานเองซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนสุขภาพจิตนั้นประชาชนมีความเครียดเพิ่มขึ้น ซึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุด คือ ผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับผลกระทบทั้งทางการเงิน และความเครียด จึงมีการคิดฆ่าตัวตายในสัดส่วนที่สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ รวมทั้งการหันไปพึ่งยาเสพติด (ดำรง บุญยยืนและคณะ, 2541)

ผลกระทบด้านการศึกษา เป็นผลกระทบที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยทันทีภายหลังจากวิกฤตการณ์ แต่จากระยะเวลายาวนานขึ้น งบประมาณบางส่วนด้านการศึกษาของรัฐถูกตัดออกหรือลดลงหรือต้องใช้เวลาในการพิจารณาจ่ายที่ค่อนข้างล่าช้า รวมทั้งผลจากรายได้ที่ลดลงของประชาชน ทำให้เกิดผลกระทบต่อการศึกษาค่าเล่าเรียนสำหรับบุตรหลานที่เพิ่มขึ้นตามสภาวะเศรษฐกิจ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินการโดยใช้มาตรการต่างๆ เพื่อปกป้องและประคับประคองเศรษฐกิจของชาติให้ฝ่าฟันวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนี้ไปได้

2. การดำเนินการของรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

ตั้งแต่การโจมตีค่าเงินบาทครั้งแรกในช่วงปลายปี พ.ศ.2539 มีผลทำให้ประเทศไทยขาดเสถียรภาพทางระบบเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในช่วงกลางปี พ.ศ.2540 สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลา 5 ปีเศษแล้ว ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองประเทศไทยได้มีการสับเปลี่ยนรัฐบาลในการบริหารประเทศ 2 ยุค ด้วยกัน คือ รัฐบาลนายชวน หลีกภัย (2) เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งรัฐบาลทั้ง 2 ยุค ได้กำหนดมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทั้งที่เป็นมาตรการเร่งด่วนเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และมาตรการระยะยาวเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยยึดกรอบในการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ซึ่งได้มีการปรับแผนพัฒนาฯ เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศและเร่งรัดช่วยเหลือกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจเป็นการด่วน ซึ่งในส่วนของแผนพัฒนาคนและสังคมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ได้มีการปรับโดยยึดแนวคิด วัตถุประสงค์และยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพคนและยุทธศาสตร์การพัฒนาสังแวดล้อม โดยมุ่งให้คนเป็นศูนย์กลางหรือจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมและเสริมสร้างศักยภาพของท้องถิ่นชนบทเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง มีศักยภาพเพียงพอที่จะพึ่งตนเองและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งนี้ได้กำหนดมาตรการต่าง ๆ ที่ต้องเร่งรัดดำเนินการไว้ 4 ด้าน คือ 1) ลดผลกระทบจากการว่างงาน 2) การพัฒนาและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส 3) การป้องกันแก้ไขปัญหาทางสังคมและเสริมสร้างค่านิยมที่ดีงาม และ 4) การพัฒนากลไกการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาคนและสังคม ซึ่งในทุกมาตรการได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการเพื่อลดผลกระทบจากการว่างงาน ดังจะเห็นได้จากการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่มุ่งสู่ชุมชนท้องถิ่นโดยตรง ซึ่งสรุปให้เห็นเป็นภาพรวมในแต่ละมาตรการ ดังต่อไปนี้

1) มาตรการการลดผลกระทบจากการว่างงาน

โดยกำหนดแนวทางเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและธุรกิจชุมชน เช่น การฝึกอบรมด้านการตลาด การสนับสนุนเทคนิคทางการผลิต การให้สินเชื่อผ่านกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้กำหนดแนวทางเพื่อส่งเสริมการมีงานทำในชนบทเพื่อรองรับแรงงานกลับท้องถิ่น โดยให้มีการใช้แรงงานในโครงการก่อสร้างของรัฐในสัดส่วนที่สูงขึ้น สนับสนุนการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์แบบครบวงจร ให้องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรหลักร่วมกับชุมชนในการริเริ่มกิจกรรมที่เป็นความต้องการของท้องถิ่น สนับสนุนด้านการเงินให้แก่ส่วนราชการท้องถิ่นเพื่อดำเนินโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จะมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นและการจ้างงาน เช่น การฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น เป็นต้น การพัฒนาการเกษตรทั้งในระดับไร่นาเพื่อการเลี้ยงชีพและการเกษตรที่ผลิตเพื่อการค้า รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนริเริ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมชุมชนหรืออุตสาหกรรมขนาดเล็ก ที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและใหญ่

ในระยะต่อไป และสนับสนุนให้คนในพื้นที่ร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่
ครบวงจร

2) มาตรการการพัฒนาและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส

โดยสนับสนุนบทบาทขององค์กรประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
และฝึกอบรมมากขึ้นทุกระดับ ด้วยการปรับเกณฑ์และเงื่อนไขการให้กู้ยืมจากกองทุนกู้ยืมเพื่อ
จัดตั้งสถาบันการศึกษาและฝึกอบรมให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น รวมทั้งสนับสนุนการสร้างเครือข่าย
บริการให้คำปรึกษาแนะนำการให้ความช่วยเหลือทางจิตวิทยา เช่น การอบรมระยะสั้นแก่กลุ่มที่มีการ
ติดต่อกัลลัษิตกับประชาชน เช่น ครู พระ ผู้นำชุมชน เป็นต้น

3) มาตรการการป้องกันแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเสริมสร้างค่านิยมที่ดีงาม

โดยการสนับสนุนให้ประชาชนและชุมชนในพื้นที่เข้ามามีบทบาทในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติดมากยิ่งขึ้น

4) มาตรการการพัฒนากลไกการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาคนและสังคม

โดยการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการและระบบงบประมาณ เพื่อกระจายอำนาจ
ให้ครอบคลุม ชุมชน องค์กรระดับจังหวัดและท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคนและสังคมมากขึ้น
รวมทั้งมุ่งเน้นให้ชุมชนและองค์กรส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการริเริ่มและรับผิดชอบในการดำเนิน
โครงการและกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือและพัฒนาผู้ด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพ
มากขึ้น

นอกจากนี้ในส่วนของแผนพัฒนาประชารัฐ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการกระจาย
อำนาจลงสู่ท้องถิ่นเพื่อเป็นปัจจัยหลักในการเพิ่มขีดความสามารถการบริหารจัดการของภาครัฐ โดย
ให้มีการถ่ายโอนภารกิจหน่วยงานส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ทั้งในด้านการวางแผนพัฒนาท้องถิ่น การ
ลงทุนจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชนในท้องถิ่น การจัดการทางการเงินและฐานะการคลังไปให้ส่วน
ท้องถิ่นดำเนินการมากขึ้นรวมทั้งสนับสนุนให้มีการริเริ่มประชาคมทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล
ภายใต้ความพร้อมของแต่ละพื้นที่

จากการปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เพื่อใช้เป็นกรอบแนว
นโยบายหลักในการพัฒนาประเทศภายใต้ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลได้นำแนวนโยบายดังกล่าวมา
กำหนดเป็นแผนปฏิบัติการเพื่อเป็นกรอบปฏิบัติงานร่วมกันของหน่วยงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง
ดังต่อไปนี้

รัฐบาลนายชวน หลีกภัย (2) เป็นนายกรัฐมนตรี (พฤศจิกายน 2540 – ธันวาคม 2543)

โครงการมาตรการบรรเทาปัญหาการว่างงาน ประกอบด้วย 9 มาตรการ ได้แก่ 1) มาตรการประหยัดหรือไทยช่วยไทย 2) มาตรการจ้างงานในชนบท 3) มาตรการแก้ไขแรงงานต่างด้าว 4) มาตรการส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศ 5) มาตรการเสริมสร้างการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม 6) มาตรการโครงการ“เกษตรทฤษฎีใหม่”ตามแนวพระราชดำริ 7) มาตรการโครงการทางสว่างแห่งอาชีพ 8) มาตรการสร้างงานในชุมชนในภาวะเศรษฐกิจถดถอย ของกรุงเทพมหานคร และ 9) มาตรการจ้างงานชั่วคราวสำหรับผู้มีการศึกษา ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะส่วนของมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นโดยตรงเท่านั้น กล่าวคือ¹

1.1 มาตรการประหยัดหรือไทยช่วยไทย

เป็นมาตรการที่เน้นการช่วยบรรเทาปัญหาค่าครองชีพ โดยจัดหาสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพ เช่น อาหาร ยารักษาโรค ฯลฯ จำหน่ายแก่ประชาชนในราคาถูกในทุกพื้นที่ รวมทั้งจัดสวัสดิการแก่ผู้ว่างงานให้เข้ารับการรักษาพยาบาลโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ได้รับการช่วยเหลือเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรรวมทั้งสามารถกู้ยืมเงินเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ได้ โดยมีหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกันรับผิดชอบและร่วมกันดำเนินการประกอบด้วย 7 กระทรวง 1 รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน 2 หน่วยงาน ได้แก่ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ องค์การคลังสินค้า สภาหอการค้าไทย และสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน

จากการสุ่มตัวอย่างเพื่อการติดตามและประเมินผลของหน่วยงานที่จัดทำโครงการ 4 หน่วยงานคือ 1) กรมการค้าภายใน : โครงการธงฟ้าราคาประหยัดและโครงการมินิคาราวาน 2) กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน:โครงการช่วยเหลือค่าครองชีพของลูกจ้างโดยจัดการรวานสินค้าราคาถูกจำหน่ายให้แก่ลูกจ้างในย่านอุตสาหกรรม 3) กรมประชาสงเคราะห์ : โครงการสนับสนุนเงินทุนรวมกลุ่มสร้างรายได้/อาชีพ และ 4) กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน : โครงการฝึกอบรมเพื่อปรับฝีมือแรงงานโดยฝึกอบรมหลักสูตรการประกอบอาชีพอิสระและการฝึกอาชีพให้แก่ผู้ถูกเลิกจ้างพบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่างๆ ได้ปริมาณงานครบตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่การดำเนินงานตามโครงการเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เพียงบางส่วนเท่านั้น คือ ช่วยลดภาระค่าครองชีพและมีรายได้/อาชีพให้แก่ผู้เข้าร่วมโครงการบางกลุ่ม

¹ รายงานการติดตามและประเมินผลโครงการตามมาตรการบรรเทาปัญหาการว่างงาน, 2543.

1.2 มาตรการจ้างงานในชนบท

เน้นการหางานชั่วคราวให้แก่ผู้ว่างงานจำนวนประมาณ 350,000 คน (หรือเฉลี่ยจังหวัดละ 5,000 คน) ให้มีงานทำ มีรายได้ตลอดปีเฉลี่ยเดือนละ 3,000 บาทต่อคน โดยมีหน่วยงานต่างๆที่ต้องรับผิดชอบดำเนินโครงการ คือ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กรมโยธาธิการ กรมพัฒนาชุมชน กรมชลประทาน และกรมป่าไม้ จากการติดตามและประเมินผลพบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่างๆ ได้ปริมาณงานครบตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่การดำเนินงานตามโครงการไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วยข้อจำกัดของลักษณะงานที่เป็นงานก่อสร้างที่ไม่อาจใช้แรงงานทั่วไปได้ และบางงานต้องการแรงงานฝีมือเฉพาะด้าน เพราะคุณภาพของงานต้องมาก่อน การจ้างแรงงานส่วนใหญ่จ้างผู้ว่างงานตามฤดูกาล ไม่สามารถจ้างกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างตามวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของมาตรการจ้างงานในชนบทได้

1.3 มาตรการส่งเสริมการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม

เพื่อรักษาให้คนงานยังคงทำงานอยู่ในโรงงานภาคอุตสาหกรรมและการบริการอย่างต่อเนื่องหรือรักษาระดับการจ้างงานที่เป็นอยู่และรองรับแรงงานที่ว่างงานและกลับท้องถิ่นโดยการส่งเสริมอุตสาหกรรมชนบท/ภูมิภาค รวมทั้งเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับราษฎรในท้องถิ่นรวมทั้งผู้ตกงาน ด้วยการสนับสนุนธุรกิจให้กระจายโรงงานหรือกระบวนการผลิตสู่ชนบท เช่น การรับงานไปทำที่บ้าน การเร่งบรรจุนงาน การฝึกอาชีพและอบรมเพิ่มทักษะฝีมือ เป็นต้น โดยมีหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องรับผิดชอบดำเนินโครงการ คือ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงการคลัง กระทรวงพาณิชย์ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย ซึ่งผลจากการติดตามและประเมินผล พบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่างๆ ได้ปริมาณงานครบตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และการดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นไปตามวัตถุประสงค์สามารถเพิ่มการจ้างงานในโรงงานอุตสาหกรรม การศึกษาแนะนำโรงงานให้รักษาสภาพการจ้างงานได้ต่อไป ประชาชนนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประกอบอาชีพและจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ มีการจ้างงานในโครงการรับช่วงการผลิต และมีการส่งเสริมสภาพคล่องให้กับธุรกิจโดยสถาบันการเงินของรัฐ

1.4 มาตรการโครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริ

เน้นการช่วยเหลือผู้ที่ถูกเลิกจ้างและผู้ว่างงานที่กลับสู่ชนบทให้ประกอบอาชีพการเกษตรเลี้ยงตนเองและครอบครัวในระดับพออยู่พอกินได้ตลอดปีและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น รวมทั้งลดการเคลื่อนย้ายแรงงาน ซึ่งผลจากการติดตามและประเมินผล พบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่างๆ ได้ปริมาณงานครบตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่สิ่งที่ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ข้างต้นไม่อาจเกิดขึ้นและเห็นผลเป็นรูปธรรมในระยะเวลานี้ ในปัจจุบันยังประเมิน

ไม่ได้ว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ อย่างไรก็ตามเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการให้คะแนนความพอใจต่อโครงการในระดับสูง

1.5 มาตรการสร้างงานชุมชนในภาวะเศรษฐกิจถดถอยของกรุงเทพมหานคร

ได้แก่ การฝึกอาชีพชุมชนระยะสั้น โครงการจ้างผู้ดูแลเด็กก่อนวัยเรียน โครงการจ้างวิทยากรสอนอาชีพระยะสั้นและโครงการจ้างนักวิชาการเกษตรและแรงงานผู้ว่างงาน จากการศึกษาติดตามและประเมินผล พบว่า ประสิทธิภาพการดำเนินงานจัดทำกิจกรรมต่างๆได้ปริมาณงานครบตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ยกเว้นโครงการจ้างผู้ดูแลเด็กก่อนวัยเรียน ส่วนโครงการฝึกอาชีพชุมชนระยะสั้นและโครงการจ้างวิทยากรสอนอาชีพในระยะสั้น บรรลุวัตถุประสงค์ในด้านการจ้างวิทยากรเพิ่มขึ้น และเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยการศึกษาศึกษาได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเรียนที่แพง แต่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมบางส่วนขาดทักษะและความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพจริงได้

รัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี (กุมภาพันธ์ 2544 – ปัจจุบัน)

ประกอบด้วย นโยบายเร่งด่วนและนโยบายในระยะยาว ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะนโยบายที่มุ่งส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น กล่าวคือ

1.นโยบายเร่งด่วน

- พักชำระหนี้ให้กับเกษตรกรรายย่อยเป็นเวลา 3 ปี เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรอย่างเร่งด่วน โดยวางระบบการฟื้นฟูและให้ความช่วยเหลือปรับโครงสร้างการผลิตอย่างครบวงจร
- จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แห่งละ 1 ล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งเงินหมุนเวียนในการลงทุนสร้างอาชีพเสริม และสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนและวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือน พร้อมทั้งรัฐบาลจะจัดให้มีโครงการ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า โดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านความรู้สมัยใหม่และการบริหารจัดการ เพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต
- จัดตั้งธนาคารประชาชน เพื่อกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อย เพื่อสร้างทางเลือกและลดการพึ่งพาแหล่งเงินกู้นอกระบบ ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีโอกาสในการสร้างงานสร้างรายได้ด้วยตนเอง

2. นโยบายการสร้างรายได้

- มุ่งพัฒนาการผลิตภาคชนบทและสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชน โดยเชื่อมโยงการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรกับโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านแห่งละ 1 ล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนระยะยาวสำหรับการลงทุนและสร้างรายได้แก่ประชาชนในชนบท

- พัฒนาระบบการตลาดสินค้าเกษตรสมัยใหม่ สนับสนุนการจัดตั้งยุ้งฉางลานตากผลผลิตของกลุ่มเกษตรกรในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมระบบเทคโนโลยีสารสนเทศทางการเกษตรและความสามารถในการเข้าถึงสารสนเทศด้านการตลาดสินค้าเกษตรเพื่อให้สามารถวางแผนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- ส่งเสริมการสหกรณ์ ธุรกิจชุมชน สถาบันเกษตรกร และองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งมีส่วนร่วมในการกำหนดและเสนอนโยบาย ตลอดจนมาตรการด้านการเกษตร การวิจัยพัฒนาด้านการเกษตร

3. นโยบายเสริมสร้างสังคมเข้มแข็ง

- จัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรในชุมชนเพื่อให้คำปรึกษาและบริการต่าง ๆ เกี่ยวกับครอบครัว ทั้งด้านสุขภาพ การวางแผนและแก้ไขปัญหาครอบครัว

4. นโยบายความปลอดภัยของประชาชน

- สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมและสาธารณภัยในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

5. นโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน

- ส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มของประชาชนขึ้นเป็นองค์กรประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ และส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถมีกิจกรรมทางการเมือง รวมทั้งมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและประเมินผลในโครงการสำคัญที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ การตรวจสอบการทำงานภาครัฐ และการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสำคัญ

- ส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรประชาชนของไทยมีความร่วมมืออันดีกับประชาชนและองค์กรประชาชนในประเทศต่าง ๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ระหว่างประเทศและระหว่างประชาชน

- ปรับปรุงบทบาทของภาครัฐจากผู้ปฏิบัติและควบคุมมาเป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของภาคเอกชนและประชาชนโดยส่งเสริมให้

ภาคเอกชนและประชาชนสามารถมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการปฏิรูประบบราชการเพื่อกำหนด
แนวทางดำเนินการให้ชัดเจนและต่อเนื่อง

- ให้ความสำคัญกับการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น และการกระจายอำนาจทางการ
คลังลงสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถจัดการบริหารงบประมาณของตนเองได้อย่างอิสระมากขึ้น
โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความเหมาะสมในการพัฒนาท้องถิ่น

- ส่งเสริมการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางลงสู่ท้องถิ่นให้มีความชัดเจน
เหมาะสมตามขั้นตอนของการกระจายอำนาจ ในขณะที่เดียวกันจะเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของ
การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับภารกิจของแต่ละ
ท้องถิ่น รวมถึงการมีอิสระในการจัดการดำเนินงานงบประมาณของท้องถิ่น การแสวงหารายได้ และการ
จัดการทรัพย์สินของท้องถิ่น

- ส่งเสริมให้ประชาชน ภาคประชาสังคมและองค์กรเอกชนมีส่วนร่วมในการปกครอง
ส่วนท้องถิ่น รวมทั้งจัดให้มีการตรวจสอบและประเมินผลการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ตั้งแต่
กระบวนการตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย การจัดซื้อจัดจ้าง และการแต่งตั้งถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่ง
เพื่อความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจน
เร่งส่งเสริมความเข้าใจในบทบาทและการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อประสานให้การ
กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเกิดประสิทธิผล

- ส่งเสริมให้ชุมชน ประชาชน และเครือข่ายองค์กรประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นใน
กระบวนการยุติธรรมและการกำหนดนโยบายการบริหารงานยุติธรรม

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อชนบทมากกว่า
ในเมือง มาตรการการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลได้มุ่งเน้นการแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว
ในส่วนของแก้ไขปัญหาในระยะสั้นนั้น ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง
ส่วนการแก้ปัญหาในระยะยาวนั้น รัฐมีความพยายามในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระดับ
ฐานรากโดยส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาในทุกระดับและทุกด้าน

นอกจากแนวนโยบายและการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาของภาครัฐที่ต้องมีการ
ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าวแล้ว ในช่วงเวลาที่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่
ผ่านมา ได้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการด้วยกัน ซึ่งมีส่วน
ในการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้ลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของชุมชนด้วย
ตนเองอย่างจริงจังเข้มแข็งมากขึ้น

3. ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง

3.1 ประชาสังคม : แนวคิดและความหมาย

ประชาคมหรือประชาสังคม (Civil society) เป็นแนวคิดในการพัฒนาสังคมในยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นสังคมยุคข้ามพ้นความทันสมัย (Post-modern societies) สำหรับประเทศไทยแนวคิดดังกล่าวเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) เป็นต้นมา ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีงานเขียนทางด้าน “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” ปรากฏอยู่ไม่มากนัก และมีการให้นิยามความหมายที่แตกต่างกัน ทำให้เห็นว่าสังคมไทยตื่นตัวในเรื่องนี้พอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเดียวกัน ในความพยายามที่จะสร้าง “ความหมายและคุณค่าใหม่” (Discourse) ในการพัฒนาสังคม

จากการศึกษาของ โอภาส ปัญญาและคณะ (2544) ซึ่งได้ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดทางด้านประชาสังคม สรุปว่าแนวคิดดังกล่าวแบ่งได้เป็น 4 แนวคิดหลัก คือ

1) **แนวคิดในเชิงสากล** แนวคิด “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” ในเชิงสากลเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนหรือประชาสังคม เป็นการพัฒนารูปแบบประชาธิปไตยทางเลือกใหม่ เกิดจากการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงตามแนวโน้มของสังคมทั่วโลกที่เห็นว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ผ่านมาไม่สามารถแก้ปัญหาสำคัญ ๆ ของสังคมโดยรวม และยังทำลายระบบนิเวศของโลกให้เสื่อมโทรมอย่างหนัก จึงเกิดแนวคิดประชาสังคมเพื่อการพัฒนาให้เกิดเป็นคุณภาพใหม่อันได้แก่ เรื่อง “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งถือว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบก้าวหน้าที่มีไข่มุกฝังอยู่ที่การเมืองแบบเลือกตั้งเท่านั้น (Representative democracy) หากแต่เป็น “วิถีการเมืองที่มีทางเลือกให้แก่ภาคประชาชน” ตั้งแต่การรวมตัวกันร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ (Deliberative democracy) เช่น การทำเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ การต่อสู้ทวงสิทธิความเสมอภาค ความยุติธรรมทางสังคม เป็นต้น

2) **แนวคิดเชิงปรัชญาหรือหลักการ** แนวคิด “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” ในเชิงหลักการและปรัชญาได้เกิดขึ้นในประเทศไทยก่อนการเคลื่อนไหวขององค์กรนิสิตนักศึกษา 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้แก่ แนวคิดของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่เรียกร้องให้สังคมไทยมีความเป็น “ประชารัฐ” หรือ “เป็นรัฐของประชาชนที่มีความเป็นธรรมและสันติสุข” โดยใช้คำว่า “สันติประชาธรรม” ชื่อเรียกร้องดังกล่าวปรากฏอยู่ไม่นานนัก หลังจากนั้นอีกเกือบ 30 ปีต่อมา แนวคิด “ประชาสังคม” (Civil society) ได้ปรากฏในงานทางวิชาการของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534) ในหนังสือเรื่อง วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม

แนวคิดของสองนักคิดบุกเบิกนี้ได้ถูกอ้างอิงอีกเลยในระยะต่อมา จึงส่งผลให้แนวคิด “ประชาคม” หายไปจากสังคมไทยในช่วงเวลาต่อมา และกลับมาปรากฏอีกครั้งในระหว่างการร่าง “แผน ฯ 8” นับจากนั้นมางานเขียน แนวความคิด “ประชาคม” ทางด้านหลักการและปรัชญาได้รับ

ความนิยมในวงกว้างจากนักคิดและนักวิชาการไทยรุ่นใหม่ ทั้งนี้ แนวคิดที่เกิดขึ้นมาช่วงเวลานี้มิได้
อ้างถึงความคิดบุกเบิกของสองนักคิดดังกล่าว ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าแนวคิด“ประชาคม” ที่
เกิดขึ้นทั้งก่อนและหลัง “แผนฯ 8” เป็นแนวคิดที่มาจากฐานคิดเดียวกันหรือไม่ ข้อคิดเห็นในเชิง
หลักการเพื่อจุดประกายความคิดให้เกิดการอภิปรายหรือการถกเถียงในสังคมทั่วไป เช่น การให้นิยาม
หรือความหมาย และรูปแบบของประชาคม ข้อคิดเห็นต่าง ๆ เหล่านี้มักมาจากการเก็บรวบรวม
ความรู้สึกลึกซึ้งของนักวิชาการ หรืองานเขียนทางตะวันตกที่นำมาผสมผสานให้เข้ากับปรัชญาและ
วัฒนธรรมการเมืองการปกครองในประเทศไทย เช่น งานเขียนของประเวศ วะสี (2538) งานเขียน
ของชัยอนันต์ สมุทรวานิช (2539) งานเขียนของ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2538) นอกจากนี้ยังมีนักคิด
อีกหลายคนที่ได้นำรูปแบบและคำนิยามจากงานเขียนของนักวิชาการข้างต้นมาเป็นตัวชี้วัดความ
เข้มแข็งของชุมชน ตัวอย่างเช่น งานของธีรยุทธ บุญมี (2536) งานของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม
(2539) งานของชูชัย ศุภวงศ์ (2540) เป็นต้น และยังพบว่าม้งงานเขียนอยู่จำนวนไม่น้อยที่ให้แนวคิด
ของ “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” ในมิติของการต้องอยู่กับความขัดแย้ง ความเห็นที่ไม่ตรงกัน
มิใช่แค่การสมานฉันท์อย่างเดียว ดังเช่นงานของ กฤษฎา บุญชัย (2542) หรืองานของ เกษียร
เตชะพีระ (2539)

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิด “ประชาสังคม” ที่นำเสนอในเชิงหลักการหรือหลักปรัชญานั้น
ยังเป็น “โครงสร้างนิยม” ที่ติดยึดรูปแบบและโครงสร้างที่แข็งตัว เป็นภาพของสังคมและชุมชนใน
อุดมคติ ที่มีชุดตัวชี้วัดความเป็นประชาคม มีสูตรสำเร็จของการเป็นประชาคม และยังคงสนใจเพียงแค่
โครงสร้างที่ขาดความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อ “กระบวนการพัฒนาประชาคม” ที่มาจากฐานความรู้
ความเข้าใจในวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างแท้จริง รูปแบบและโครงสร้างของประชาคมที่แข็งตัว
(ประชาคมจัดตั้ง) สามารถพบในทุกจังหวัดของประเทศไทย

3) ประชาคมในมิติของความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง (Civic Movements) แนวคิด
ประชาคมในมิติของความเคลื่อนไหวของพลเมือง มีหลักคิดคล้ายกับแนวคิดเชิงสากล มีฐานความคิด
จากการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยเน้น “กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม
และเครือข่าย” มากกว่าติดยึดกับรูปแบบ แนวคิดนี้มีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการคือ

(1) รัฐมีพื้นที่ทางการเมืองและการบริหารจัดการมากเกินไปและมีความระแวง การ
ไม่ไว้วางใจประชาชน

(2) มีความจำเป็นที่จะต้องยกระดับจิตสำนึกของประชาชนทั่วไป ในฐานะว่าเป็นผู้
ถูกปกครองให้เป็น “จิตสำนึกของพลเมือง” คือ ความที่ไม่ถูกรบงำหรือการหวังพึ่งพาผู้อื่น

(3) เน้นการสร้างความรู้จากประสบการณ์จริงในชุมชน แล้วถอดออกมาเป็นบทเรียน
มีการสังมอรรถความรู้ด้านประชาสังคมโดยการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประชาคมตามแนวคิด
นี้ ถือเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทย สร้างให้เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ของไทย
เป็น “การเมืองในความหมายใหม่” มิใช่เป็นการเมืองแบบเก่า แบบตัวแทน หรือเป็นอุดมการณ์

แต่เป็นการเมืองของภาคพลเมืองที่มีจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ โดยมีหวังฟิ่งกลไกของรัฐ (กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ, 2542)

4) ประชาคมตามแนวนโยบายนำร่อง เป็นประชาคมประเภท “การบริหารการพัฒนาชุมชนแบบพหุภาคี” ซึ่งเป็นรูปแบบที่เน้นองค์กรที่เป็นรูปธรรม มีบทบาทชัดเจน มีการจัดโครงสร้างตายตัว และมีหน้าที่เป็น “กลไก” (Mechanism) ของการเปลี่ยนแปลง แต่อยู่ในขอบเขตที่แน่นอน คือถือเอาตามเขตการปกครองทุกระดับตั้งแต่ ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน แนวคิดนี้เกิดจากการทดลองเป็นโครงการนำร่อง ซึ่งเริ่มทำกันอย่างจริงจังนับจากต้นปี พ.ศ. 2539 งานวิจัยแรกเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนำร่องนโยบายของนักวิชาการ จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปีแรกของการวิจัยได้ทำการคัดเลือกจังหวัด 4 จังหวัด เป็นหน่วยทดลองปฏิบัติและในปีต่อมาได้ขยายเป็น 16 จังหวัด งานวิจัยและพัฒนาประชาคมนำร่องโครงการที่สองเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างนักวิจัยจากมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศไทยโดยสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสหประชาชาติ ภายใต้ชื่อโครงการว่า Thailand-United Nations Collaborative Action Plan: Thai-UNCAP ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2542 งานวิจัยดังกล่าวได้คัดเลือกจังหวัดนำร่อง 5 จังหวัด จากทุกภูมิภาคของประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา แม้จะเป็นเพียงแค่สองโครงการแต่ทว่ามีความสำคัญอยู่หลายประการ โดยเฉพาะ การนำมาเป็น “ต้นแบบ” ของประชาคมจังหวัด ประชาคมอำเภอ และประชาคมตำบล โดยส่วนราชการของกระทรวงมหาดไทยอย่างกว้างขวาง คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้ให้จังหวัดทำแผนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อเป็นการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นปี 2540 และกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งให้มีการส่งเสริม “เวทีประชาคมหมู่บ้าน” ให้เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยให้มีการจัดทำแผนอำเภอ 5 ปี (2545-2549)

บทเรียนจากการดำเนินงานตามแนวนโยบายนำร่องนี้ว่า พบว่า ประสบปัญหามากมาย (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543) ที่สำคัญได้แก่

- การครอบงำจากส่วนราชการ
- การไม่บูรณาการแผน หน่วยงานแต่ละกระทรวงยังรับผิดชอบเฉพาะกิจของตน
- “ใจ” ของคณะทำงาน ไม่มี
- การเลือกปฏิบัติเช่นเดิม คือ เอาเงินและงบประมาณเป็นตัวตั้ง

นอกจากนี้ โอภาส ปัญญาและคณะ (2544) ได้ตั้งข้อสังเกตอันเป็นบทสรุปที่ได้จากการทบทวนเอกสารด้านประชาคม ไว้ว่า ความรู้ความเข้าใจ “ประชาคม” ในมิติระบบและโครงสร้างของรูปแบบยังไม่เพียงพอต่อสถานการณ์ที่ผันผวนอย่างรวดเร็วในประเทศไทย การทำความเข้าใจที่แท้จริงคือ การทำความเข้าใจ “วิธีคิด วิธีรู้” ของคนที่เข้าร่วมขบวนการประชาคม เพราะประชาชนไทย

ถูกครอบงำความคิดและถูกปกครองมาโดยตลอด ระบบวัฒนธรรมการเมืองแบบเดิมยังคงมีอิทธิพลต่อระบบคิด และจิตสำนึกของภาคประชาชน

(รายละเอียดศึกษาได้จากงานวิจัยของ โอภาส ปัญญา และคณะ, 2544)

3.2 บริบทและบรรยากาศที่เอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวภาคประชาชน

แม้ว่าแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 8 จะเป็นตัวกำกับให้เกิด “ประชาสังคม” ในรูปของการประสานความร่วมมือของ “พหุภาคี” แต่จิตสำนึกและการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการของภาคประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลยหากไม่เกิดเหตุการณ์สำคัญๆ ในสังคมไทยโดยรวมที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกใหม่ และเห็นความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประเทศตามที่คาดหวังไว้ การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในกลางปี พ.ศ. 2540 ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์หนึ่งซึ่งเป็นคลื่นลูกใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย และก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในหมู่ประชาชนคนไทยในภูมิภาคและท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประเทศมากขึ้น (โอภาส ปัญญาและคณะ, 2544)

3.2.1 กระแสการสร้างเสริมความเข้มแข็งชุมชนและกองทุนเพื่อสังคม

กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund-SIF) หรือกองทุนชุมชนเกิดขึ้นจากการเล็งเห็นว่าวิกฤตทางเศรษฐกิจและวิกฤตทางสังคมของประเทศ ทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจำเป็นต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน แต่ด้วยข้อจำกัดเรื่องงบประมาณของรัฐบาลทำให้ไม่สามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2541 อนุมัติให้กระทรวงการคลัง ดำเนินโครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Program-SIP) โดยใช้เงินกู้จากธนาคารโลก จำนวน 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (และมีเงินสทบจากองค์กรระหว่างประเทศอื่นๆ อีก อาทิ OECF, ADB เป็นต้น) ทั้งนี้เพื่อบรรเทาปัญหา โดยมีแนวทางการดำเนินงาน 2 แนวทางคือ

แนวทางที่หนึ่ง เป็นการจัดสรรงบประมาณผ่านไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปากท้องและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยตรง ซึ่งมีแผนงานอยู่แล้ว โดยมุ่งเน้นโครงการหรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน และการบรรเทาผลกระทบจากวิกฤตทางเศรษฐกิจในระยะสั้น และแนวทางที่สอง กระทรวงการคลังมอบหมายให้ธนาคารออมสินเป็นผู้บริหารจัดการกองทุน คือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) และกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค (RUDF) แนวทางนี้มุ่งเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนทั้งในเมืองและชนบท เป็นมาตรการหนึ่งในหลายๆ มาตรการของรัฐบาลที่ช่วยบรรเทาปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมโดยมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนฐานล่างให้เกิดความเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาวด้วยการให้งบประมาณสนับสนุนกิจกรรมหรือโครงการที่เสนอโดยองค์กรท้องถิ่น (ประภาพรพรณ อุ่ นอบ, 2545)

กระบวนการการดำเนินงานของกองทุนเพื่อสังคม(SIF) ได้เอื้อให้เกิดการขยายพื้นที่ภาคประชาชนอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) เปิดโอกาส ให้กลุ่มแกนของประชาคมในระดับจังหวัด ส่งสมาชิกเข้าไปอาสาเป็นผู้ประสานงานของโครงการกองทุนฯ 2) การดำเนินงานที่เน้นกระบวนการ “สร้างคน” ให้กลุ่มประชาชนเป้าหมายได้มีโอกาสจัดเวทีปรึกษาหารือกันเองเพื่อทำโครงการเสนอต่อกองทุน เพื่อนำเงินมาดำเนินกิจการที่ทางกลุ่มได้เห็นพ้องร่วมกัน

กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม จึงเป็นกรณีที่แตกต่างจากกรณีกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมอื่น (กลุ่มองค์กรเดิม) กล่าวคือ เป็นกองทุนที่รัฐบาลกระตุ้นให้เกิดองค์กรภาคประชาสังคม (ใหม่) (ศุภวัณีย์ พลายน้อย บ.ก., 2545)

ผลที่ตามมาของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ได้เกิดแกนนำและกลุ่มประชาชนที่มีจิตสำนึกเพื่อช่วยเหลือตนเองในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และกลุ่มองค์กรต่างๆ และจากการดำเนินงานโครงการกองทุนเพื่อสังคมได้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มแกนของประชาชนกับกลุ่มแกนประชาคมหลักในจังหวัด ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม คือ การอบรมการเป็นวิทยากรกระบวนการให้กับกลุ่มแกนนำในระดับหมู่บ้าน เพื่อเก็บข้อมูลที่จำเป็นและจัดเวทีเพื่อสร้าง “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” ในหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งปัจจุบันมีองค์กรท้องถิ่นและเครือข่ายได้รับการสนับสนุนการดำเนินการแล้วจำนวน 1,235 ตำบล ใน 53 จังหวัด (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2544)

3.2.2 การเคลื่อนไหวของชุมชน

การเคลื่อนไหวและการดำเนินการของภาคประชาชนเมื่อพิจารณาผ่านการรวมกลุ่มพบว่า ได้เกิดการรวมกลุ่มองค์กรต่างๆ มากมาย ในทุกจังหวัด ตั้งแต่ระดับรากหญ้า ระดับตำบล อำเภอและจังหวัด ตามลำดับ ดังตัวอย่าง จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีการรวมกลุ่มทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในจังหวัดมากกว่า 2,000 กลุ่ม ส่วนจังหวัดอื่น ๆ เช่น สมุทรสาคร เพชรบุรี นครปฐม ต่างก็มีกลุ่ม องค์กรที่หลากหลาย กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน โดยแตกต่างกันที่จำนวนกลุ่มและลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามสภาพปัญหาภายในจังหวัดและท้องถิ่นนั้น

สำหรับจังหวัดนครปฐมนั้น ประเด็นความเคลื่อนไหวในระยะแรกเน้นประเด็นด้านการเมืองและเศรษฐกิจ จึงเกิดกลุ่มคนที่ทำงานทางการเมืองขึ้น คือ กลุ่มที่ทำงานกรรมการการเลือกตั้ง (กกต) ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้กำหนดมาตรการเพื่อบรรเทาปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม โดยอนุมัติให้กระทรวงการคลัง ดำเนินโครงการลงทุนเพื่อสังคม ในปี พ.ศ.2541 จึงเกิดมีกลุ่มองค์กรที่ดำเนินงานด้านเศรษฐกิจกระจายในพื้นที่ต่างๆ และขยายขอบข่ายความร่วมมือออกไปในระดับภูมิภาค

จังหวัดนนทบุรี ประเด็นความเคลื่อนไหวส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ กลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นเกิดจากกระแสแนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กลไกของกองทุน

เพื่อสังคมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาผ่านกระบวนการจัดทำ "แผนแม่บทชุมชน
พึ่งตนเอง"

กลุ่มเคลื่อนไหวกิจกรรมสาธารณะดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนเป็นหน่ออ่อนของภาค
ประชาชนหากแต่ระบบการทำงานยังเป็นแบบเอกเทศ แยกส่วนกัน ไม่มีการติดต่อสื่อสารเพื่อการ
จัดการประเด็นสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน แต่กลับรอการเกิดของกลุ่มองค์กรหลักในพื้นที่ใกล้เคียง
ที่มีความสามารถในการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงให้กลุ่มและองค์กรย่อยที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ทั่วไป
หันมาเกาะเกี่ยว เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดพลังร่วม และเป็นกระแสความเคลื่อนไหว
ให้สังคมส่วนใหญ่ภายในจังหวัดได้ร่วมรู้ร่วมชบวนการในแนวกว้างต่อไป

3.2.3 กระแสความเคลื่อนไหวปฏิรูปการเมือง

กระบวนการสรรหาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สสร.) ในช่วงปี พ.ศ.2539- 2540 เป็น
จุดเริ่มต้นของการรวมตัวของแกนนำสำคัญในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมและราชบุรี
ผลจากกระบวนการดังกล่าวได้กลายเป็น "การแสวงหาจุดร่วม" ในการทำงานภาคประชาชน จนเกิด
การจัดเวทีเล็กเพื่อพูดคุยถึงปัญหา/กิจกรรมของภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในเวลาต่อมากลาย
เป็นเวทีใหญ่ที่มีนักวิชาการสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น นักธุรกิจ ข้าราชการบำนาญ นักเคลื่อนไหว
สังคม (Social activists) จากส่วนกลางเข้าร่วมจนเกิดเป็นเครือข่ายประชาคมระดับจังหวัดตั้งเช่น
ปัจจุบัน

3.2.4 กระบวนการร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

จุดกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันอย่างเข้มข้นและเปิดพื้นที่ภาคประชาชนให้ขยายวง
กว้างขึ้น คือ การได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการเตรียมการร่าง "แผนฯ 9" ซึ่งเริ่มตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2543
กลุ่มแกนนำในจังหวัดหลักที่มีการจัดการเครือข่ายที่เป็นรูปเป็นร่างขึ้นแล้ว ได้แก่ สมัชชานครปฐม
จังหวัดนครปฐม กลุ่มต้นน้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี กลุ่มรักเมืองเพชร จังหวัดเพชรบุรี กลุ่มคน
รักแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ประชาคมราชบุรี จังหวัดราชบุรี ซึ่งมีใช้การมีส่วนร่วมในฐานะ
ผู้เข้าร่วมเวทีเพื่อร่วมสร้างวิสัยทัศน์ในการกำหนดอนาคตจังหวัดร่วมกับคนในภาคส่วนอื่นเท่านั้น
แต่เป็นการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นฝ่ายจัดการประสานงาน และเป็นคณะวิทยากรกระบวนการ (Process
facilitator) ซึ่งได้ประสานและเชื่อมโยงกับองค์กรและสถาบันในส่วนกลาง ได้แก่ มูลนิธิพัฒนาไท
และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (Local Development Institute - LDI) เป็นผู้ประสานงานในระดับ
จังหวัดและระดับอนุภาคให้มีการอบรมสัมมนา การจัดการกระบวนการและการจัดเวทีแผนฯ 9 ในแต่ละ
จังหวัดอย่างมีระบบ ซึ่งเวทีการสร้าง "แผนฯ 9" นี้เอง เป็นการเปิดโอกาสให้เครือข่ายแกนนำใน
จังหวัด ได้พบ ได้รู้จักและเกิดการเสาะแสวงหาองค์กรเครือข่ายพันธมิตรที่ทำงานด้านการขับเคลื่อน
ภาคประชาชนในระดับต่างๆ ในท้องถิ่น ตำบล หมู่บ้าน ภายในขอบเขตของแต่ละจังหวัดอยู่แล้ว
การหาแนวร่วมและขยายเชื่อมโยงเครือข่ายดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในระดับแนวตั้ง คือ ระดับจังหวัดไปยัง

อำเภอ และเกาะเกี่ยวกันไปถึงระดับท้องถิ่นและในแนวนอน คือ เกิดมีการประสานงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกลุ่มแกนในจังหวัดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านเวทีประชาคมอย่างต่อเนื่อง

3.3 แนวคิดทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม (Social capital) เป็นศัพท์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานและถูกนำเข้าสู่กระแสการพัฒนาของสังคมไทยในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา อันสืบเนื่องมาจากงานเขียนของนักวิชาการตะวันตก โดยใช้นัยที่ว่าสังคมเรากำลังประสบปัญหา การแก้ไขมิใช่เพียงแค่อาศัยทุนทรัพย์หรืองบประมาณเพียงประการเดียว แต่สังคมยังมีสิ่งที่เป็นเงื่อนไขบางอย่างที่สร้างความเข้มแข็งหรือฟื้นฟูตัวเองได้ เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านั้น คือทุนที่มีอยู่ในสังคมนั้นเอง ปัจจุบันทุนทางสังคมถูกทำให้เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายในทุกกลุ่มองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา เนื่องจากมีพัฒนาการมาจากฐานคิดและประสบการณ์ในประเทศตะวันตก ด้วยเหตุนี้เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในสังคมไทย จึงมีการปรับให้เข้ากับบริบทของสังคมไทยอันเป็นสังคมตะวันออกที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์และปรัชญาของสังคมที่แตกต่างกันออกไป

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความหมายและแนวคิดทุนทางสังคมของ ประภาพรรณ อุ่นอบ (2544) ซึ่งสรุปไว้ว่า หากพิจารณาถึงความหมายของ “ทุนทางสังคม” ที่ใช้ในบริบทของสังคมไทยแล้ว ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงนัยดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น ทุนทางสังคม หมายถึง ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคีรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยที่จะจัดการจัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) ทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนที่เป็นวัฒนธรรมที่สั่งมาของไทย สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนศักยภาพและคุณภาพของผู้คนในสังคม (ประมวล รุจนเสรี) ทุนทางสังคม ได้แก่ การเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองด้วยภูมิปัญญาที่มีอยู่ การรวมกลุ่มร่วมคิดร่วมทำ พึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยมุ่งประโยชน์สุขต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ (วิเชียร นิตธรรม) ทุนทางสังคม หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี (ประเวศ วะสี) ทุนทางสังคม คือ คุณค่าในสังคม ไม่ว่าจะเป็คุณค่าในเรื่องความเอื้ออาทร ความมุ่งมั่น ความขยันหมั่นเพียร หรือความซื่อสัตย์ สุจริต (สนิหสุดา เอกชัย) หรือทุนทางสังคม หมายถึง การมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน เกาะเกี่ยวกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการ จัดตั้งเป็นเครือข่ายต่าง ๆ (อเนก นาคะบุตร)

จากความหมายของทุนทางสังคมดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมมีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม ซึ่งอาจสรุปความหมายของ “ทุนทางสังคม” ในบริบทของสังคมไทยได้ดังนี้ คือ

- 1) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพอ่อนน้อมต่อธรรมชาติหรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนา

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน การอยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง (Living knowledge) และใช้ญาณวิทยา (Epistemology) ที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก เป็นองค์ความรู้ที่กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้ง และแนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก

3) ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีลักษณะของระบบครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบดังกล่าว เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในยามตกทุกข์ได้ยาก เช่น ระบบเอามือเอาแรงกันในทุกภาค

4) กฎ จารีต ประเพณี อันเป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่า

5) ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันเป็นสิทธิการใช้และการดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน

6) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่างกันไป ตามระบบนิเวศและเงื่อนไขที่สำคัญทางเศรษฐกิจ การเมือง

7) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ผู้อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตรกร เป็นต้น

8) กลุ่ม องค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการที่ดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเด็นต่าง ๆ

กล่าวในที่สุดแล้ว “ทุนทางสังคม” มิใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้นในประเทศไทย หากแต่เป็น “คุณค่าเดิม” ที่สังคมไทยมีอยู่ สังคมไทยมีคุณค่าที่เป็นทุนทางสังคมของตัวเองมานานแล้วและมีอยู่อย่างมากมาย เพียงแต่ว่าทุนทางสังคมเหล่านั้นไม่ได้มีโอกาสพัฒนาปรับเปลี่ยนให้ก้าวหน้าทันตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเท่านั้นเอง

บทที่ 3 วิธีการศึกษา

1. การทบทวนวรรณกรรม
2. การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา
3. การเก็บข้อมูลภาคสนาม
4. การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานการศึกษา
5. การนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้น
6. รายงานการศึกษาดำเนินสมบูรณ์

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรม
2. การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา
3. การเก็บข้อมูลภาคสนาม
4. การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานการศึกษา
5. การนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้น
6. รายงานการศึกษฉบับสมบูรณ์

1. การทบทวนวรรณกรรม

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทบทวนวรรณกรรม ดังต่อไปนี้

- 1.1 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสถานการณ์และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย
- 1.2 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับมาตรการและการดำเนินการของรัฐในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ
- 1.3 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

2. การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมในข้อ 1 ทำให้คณะผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์เบื้องต้นประกอบการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา ว่าควรมีลักษณะ ดังนี้

เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ มีความตื่นตัว/ความเคลื่อนไหวในการก่อรูปองค์กรขึ้นทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดำเนินการโดยชาวบ้าน เป็นพื้นที่ที่เน้นเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ไขปัญหาชุมชน

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาโดยใช้ฐานข้อมูลของสถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (CIVICNET) ที่มีการสำรวจและจัดเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดตั้งองค์กรภาคประชาสังคมไว้อย่างค่อนข้างเป็นระบบ โดยเจาะจงเฉพาะพื้นที่ที่มีการจัดตั้งองค์กร

ชุมชนในระดับรากหญ้า (Community base organization) รวม 2 พื้นที่ จากนั้นจึงทำการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น (Pre-survey) พบว่าพื้นที่ทั้ง 2 แห่งที่คัดเลือกมีลักษณะตรงตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดกล่าวคือ

2.1 ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 ตำบลไทรน้อย อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของชุมชนภายหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และร่วมกันจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ทำให้เกิดกลุ่มดำเนินกิจกรรมหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มปฎิชีวนภาพ เป็นต้น

2.2 ชุมชนหนองปากโลง หมู่ที่ 3 ตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นชุมชนชนบทในเขตเมืองที่เป็นตัวอย่างในด้านการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เป็นผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาวิธีการในการแก้ไขปัญหาด้านสังคมร่วมกันของประชาชนในชุมชน

คณะผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ทั้ง 2 แห่งเป็นพื้นที่ในการศึกษา หลังจากนั้นได้กำหนดกรอบแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

3. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เทคนิคต่างๆ ที่หลากหลายตามความเหมาะสม ได้แก่ เทคนิคการประชุมกลุ่ม (Group discussion) การสนทนากลุ่ม (Focused group) การสัมภาษณ์เจาะลึก (Indepth-interview) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and Non-participant observation) และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเวทีประชาคมของชุมชน มีรายละเอียดการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (ตารางที่ 1) ดังนี้

ตารางที่ 1 การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

วิธีการเก็บข้อมูล	การดำเนินงาน	พื้นที่/ช่วงเวลาเก็บข้อมูล	รายละเอียดผู้ให้ข้อมูล
การประชุมกลุ่ม	เปิดตัวโครงการและชี้แจง วัตถุประสงค์การวิจัย	บ้านคลองฝรั่ง (17 พ.ย.44)	เกษตรตำบล เกษตรเกษตร ปลัดอำเภอ พัฒนากร ครู กศน. สมาชิก อบต. ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่ม และสมาชิกชุมชน รวม 12 คน
		หนองปากโลง (2 ธ.ค.44)	พัฒนากร เจ้าหน้าที่อนามัย สมาชิก อบต. ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่างๆ และสมาชิกชุม ชน รวม 10 คน
การสนทนากลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลชุมชน ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจ การแก้ไขปัญหาชุมชน 	บ้านคลองฝรั่ง (11 ธ.ค.44)	ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่างๆ และสมาชิก ชุมชน รวม 6 คน
		หนองปากโลง (18 ธ.ค.44)	ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มต่างๆ และสมาชิก ชุมชน รวม 5 คน
	<ul style="list-style-type: none"> ข้อมูลกลุ่ม/องค์กรในชุมชน (ความเป็นมา โครงสร้างกลุ่ม กิจกรรม ผลการดำเนินงาน) 	บ้านคลองฝรั่ง (ม.ค./มี.ค./พ.ค.45)	ประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม <ul style="list-style-type: none"> กลุ่มโรงสี 4 คน กลุ่มแปรรูปอาหาร 5 คน กลุ่มออมทรัพย์ 5 คน
		หนองปากโลง (ม.ค./ก.พ./มี.ค.45)	สมาชิกกลุ่มอาชีพ <ul style="list-style-type: none"> กลุ่มเลี้ยงปลากัดสี 4 คน กลุ่มปลูกผักชะอม 4 คน กลุ่มออมทรัพย์ 4 คน
การสัมภาษณ์เชิงลึก key informants	<ul style="list-style-type: none"> ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหา การเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรม 	บ้านคลองฝรั่ง (ม.ค./มี.ค./พ.ค./มิ.ย.45)	เกษตรเกษตร ครู กศน. เจ้าหน้าที่รัฐวิสาหกิจ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มกิจกรรม สมาชิกกลุ่ม รวม 6 คน
		หนองปากโลง (ม.ค./ก.พ./มี.ค./มิ.ย.45)	พัฒนากร เจ้าหน้าที่อนามัย ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่ม รวม 5 คน
เวทีประชาคมของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> การแก้ปัญหาของชุมชน 	หนองปากโลง (ธ.ค.44 / ม.ค.45)	เข้าร่วมสังเกตการณ์ในเวทีประชาคมของ ชุมชน จำนวน 3 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมเวทีครั้งละ 20-30 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ ที่ภาครัฐ องค์กรเอกชน (บางเวที) และ สมาชิกในชุมชน
การสนทนากลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> การไม่เข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน 	บ้านคลองฝรั่ง หนองปากโลง (พ.ค./มิ.ย.45)	สมาชิกในชุมชนที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมการ แก้ปัญหาของชุมชน (หนองปากโลง จำนวน 5 คน / บ้านคลองฝรั่ง 5 คน)

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานการศึกษา

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง ถูกนำมาวิเคราะห์ เพื่อสรุปผลเขียนเป็นรายงานการศึกษาเบื้องต้น เพื่อนำเสนอต่อพื้นที่ศึกษา

5. การนำเสนอผลการศึกษาเบื้องต้น

คณะผู้วิจัยได้จัดส่งเอกสารเสนอผลการศึกษาเบื้องต้นต่อสมาชิกในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ชุมชนตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะต่อผลการศึกษา

6. รายงานการศึกษานับสมบูรณ์

คณะผู้วิจัยจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนทุนในการวิจัยครั้งนี้

บทที่ 4 ผลการศึกษา

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
2. ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ
3. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหา
ของชุมชน
4. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชน
โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่องการรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอันเป็นผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาที่ได้จะนำเสนอโดยจำแนกเป็นประเด็นต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
2. ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ
3. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
4. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การนำเสนอผลการศึกษาตามประเด็นดังกล่าวในบทนี้ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดของแต่ละประเด็นเป็นรายพื้นที่ หลังจากนั้นจึงจะนำเสนอการสังเคราะห์ภาพรวมของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในบทต่อไป

ชุมชนหนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

1.1 ประวัติชุมชน ความเป็นมาที่มาของชื่อ “หนองปากโลง” จากคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งถึงที่มาของชื่อตำบล “หนองปากโลง” นั้น มีตำนานบอกเล่าถึงที่มา 3 กระแสดังนี้ คือ

1. พื้นที่แห่งนี้เดิมชื่อ “หนองเป็ดลง” และมีคนจีนอาศัยอยู่มาก เวลาที่คนจีนในชุมชนนี้ไปติดต่อทำเอกสารกับหน่วยราชการ จะพูดไม่ชัด “หนองเป็ดลง” จึงเพี้ยนเป็น “หนองปากโลง”
2. ในอดีตมีเสือ (โจร) ปล้นชาวบ้านเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ และได้ฆ่าคนตายนำศพไปทิ้งยังหนองน้ำ ผู้อาวุโสจึงตั้งชื่อเพื่อเป็นการแก้เคล็ดไม่ให้เกิดการฆ่าฟัน โดยตั้งชื่อว่า “หนองปากโลง”
3. ในหมู่บ้านมีหนองน้ำใหญ่ และมีต้นสำโรงขึ้นอยู่ใกล้หนองน้ำ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “หนองปากโรง” ต่อมาเพี้ยนเป็น “หนองปากโลง”

ซึ่งผู้นำชุมชนกล่าวว่า ชาวบ้านจะเชื่อในเรื่องที่มาในกระแสที่ 1 และ 3 มากกว่ากระแสที่ 2 อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านไม่ประทับใจในชื่อดังกล่าวนี้ เคยขอแก้ไขชื่อตำบล แต่ติดขัดที่ระเบียบทางราชการซึ่งต้องตั้งชื่อตามประวัติความเป็นมาของพื้นที่ จึงต้องยอมรับและใช้ชื่อดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

1.2 ที่ตั้ง ตำบลหนองปากโลง เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองนครปฐม มีพื้นที่อยู่ทางทิศใต้ของถนนเพชรเกษมสายกรุงเทพ-ราชบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองนครปฐมประมาณ 12 กิโลเมตร อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัด ประมาณ 5 กิโลเมตร ที่ตั้งชุมชน อยู่ใกล้สถาบันการศึกษา เป็นพื้นที่ที่ไม่มีอุตสาหกรรม ทำให้ความเจริญเข้าถึงน้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ทั้งที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง

1.3 ข้อมูลทั่วไป ตำบลหนองปากโลงมีพื้นที่ทั้งหมด 11.57 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนหมู่บ้าน 10 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,888 คน แยกเป็นชาย 3,333 คน หญิง 3,555 คน ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 595 คน/ตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง, 2544) โครงสร้างอายุประชากร ส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นคนในพื้นที่ ร้อยละ 20 อพยพมาจากพื้นที่อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา

สภาพบ้านเรือนตั้งกระจุกกระจายในพื้นที่ทำกิน โดยมีสัดส่วนพื้นที่ทำกิน : พื้นที่อาศัย เป็น 3 : 1

กรรมสิทธิ์ในที่ดิน/ความเป็นเจ้าของที่ดิน ประชาชนร้อยละ 75 มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉลี่ย 5-10 ไร่/ครอบครัว และร้อยละ 25 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง

1.4 ด้านเศรษฐกิจ ประชาชนในตำบลหนองปากโลงมีอาชีพที่หลากหลาย ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 75 ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และร้อยละ 25 ออกไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่

การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ ส่วนใหญ่ทำการเกษตรจำพวกพืชล้มลุก เช่น ะอม พืชผัก ตามฤดูกาลซึ่งมีระยะเก็บเกี่ยวสั้นประมาณ 2 - 3 เดือน มีการทำนาบ้างแต่เป็นส่วนน้อย มีการทำสวนไม้ผลไม้ยืนต้น ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว มีการเลี้ยงปศุสัตว์ ได้แก่ สุกร โค เป็ด ไก่ และการเลี้ยงปลากัดสี อาชีพที่ทำรายได้เข้าชุมชนมากที่สุด ได้แก่ การเลี้ยงสุกร เลี้ยงโค และปลากัดสี

รายได้เฉลี่ย/ครอบครัว/เดือน ประมาณ 12,000 – 15,000 บาท (จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3-5 คน จำนวนวัยทำงาน/ครอบครัว 3-4 คน) รายได้เฉลี่ย/คน/เดือน ประมาณ 3,000 – 4,000 บาท รายจ่ายเฉลี่ย/ครอบครัว/เดือน ประมาณ 7,000 – 9,000 บาท

ภาระหนี้ประชาชนร้อยละ 40 มีหนี้สิน การเป็นหนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการกู้เพื่อใช้จ่ายในครอบครัวและลงทุนทางการเกษตร โดยจะกู้เมื่อผลผลิตเสียหายจากเหตุธรรมชาติที่ควบคุมไม่ได้ สินค้าล้มตลาลด จำหน่ายผลผลิตขาดทุน

1.5 ด้านสังคม ลักษณะครอบครัว เป็นครอบครัวขยาย มี 3 รุ่นในครอบครัวเดียวกัน คือ รุ่นปู่ย่า ตา ยาย รุ่น พ่อ แม่ และรุ่นลูก เด็กๆ จะเชื่อฟังและให้ความเคารพผู้อาวุโส/ผู้สูงอายุ คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ปกติชุมชนจะมีกิจกรรมสม่ำเสมอ เช่น กิจกรรมตามประเพณีในวันสงกรานต์ งานปีใหม่ กิจกรรมการพัฒนาส่วนรวม กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ผู้นำจะเป็นผู้ชักชวนอย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือในกิจกรรมมีประมาณร้อยละ 60

1.6 ด้านการศึกษา ประชาชนส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ จำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ มีน้อยมาก ซึ่งได้แก่ ผู้สูงอายุ เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ที่ไม่รู้หนังสือ มีเพียงร้อยละ 1 เนื่องจากพ่อแม่ไม่มีเวลาดูแลและเด็กไม่ยอมไปเรียน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาในพื้นที่ 3 โรงเรียน

2. ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ

ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ คนในชุมชนหนองปากโลงได้รับผลกระทบด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและรายได้ลดลง ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม พบว่า รายได้ของคนในชุมชนลดลงจากเดิมประมาณร้อยละ 30 แต่ผลกระทบนี้ไม่รุนแรงนักเนื่องจากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพการเกษตร (ประมาณร้อยละ 75) มีการสะสมทุนมาแต่ดั้งเดิม เพราะพืชผลการเกษตรที่ผลิตได้จากชุมชนนั้นเป็นที่ต้องการและจำเป็นต้องบริโภคเป็นประจำในชีวิตประจำวันจึงสามารถขายพืชผักได้ตลอดทั้งปีแม้ราคาผลผลิตจะตกต่ำลงบ้าง

ในด้านภาระหนี้สิน พบว่า จำนวนชาวบ้านที่เป็นหนี้เพิ่มขึ้นจากเดิมก่อนเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจร้อยละ 20 (ร้อยละ 60 ก่อนเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ เพิ่มขึ้นร้อยละ 80 หลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ) ซึ่งสาเหตุของการเป็นหนี้มีได้เกิดจากผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจโดยตรง แต่เกิดจากโครงการภาครัฐ “กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท” ที่มีแนวทางการดำเนินงานที่ไม่ชัดเจน (การสนทนากลุ่ม, 18 ธ.ค.44 ; สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, 16 ม.ค.45)

ผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากวิกฤตเศรษฐกิจคือกลุ่มคนที่ไปทำงานรับจ้างในเมือง (จำนวนประมาณร้อยละ 25) ที่ต้องตกงานเนื่องจากไม่มีคนจ้าง จึงต้องกลับมาอยู่ในชุมชน ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้บางส่วนได้นำปัญหาด้านสังคมเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะปัญหาเสพติด

ปัญหาเสพติด เป็นปัญหาที่มีความรุนแรงมากขึ้นหลังเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ แม้ว่าแต่เดิมมีผู้เสพยาเสพติดในชุมชนมาก่อนแล้วโดยการเสพยาบ้าเพื่อชูกำลังในการทำงาน ซึ่งมีจำนวนไม่กี่ราย (ไม่ถึง 5 ราย) ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นซ้ำเติมให้ปัญหามีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากผู้ที่ตกงานกลับเข้ามาในชุมชนหลังเกิดภาวะวิกฤต เกิดภาวะเครียดจากการตกงาน โดยเฉพาะในกลุ่มคนวัยแรงงานที่มีอายุระหว่าง 20-40 ปี จำนวนคนในชุมชนที่ติดยาเสพติดจึงเพิ่มขึ้น จนกระทั่งเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ.2541-2542 ปัจจุบันเฉพาะในหมู่ที่ 3 ตำบลหนองปากโลง มีผู้ติดยาเสพติดประมาณ 50 ราย และมีแนวโน้มที่จะแพร่ระบาดเข้าไปสู่กลุ่มเยาวชนมากขึ้น นอกจากจำนวนผู้ติดยาเสพติดจะเพิ่มมากขึ้นซึ่งเป็นผลกระทบโดยตรง

แล้ว ผลกระทบทางอ้อมจากการที่ผู้ติดตามไม่มีรายได้ที่จะนำไปซื้อยามาเสพ ทำให้เกิดการลักขโมยเพิ่มขึ้น “ช่วงที่มีปัญหาหนักๆ แม้แต่ฝ่าฝืนน้ำยังถูกขโมย”(สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, 16 ม.ค.45)

3. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

การก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหนองปากโลง นั้น ประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน คือ

3.1 ขั้นการศึกษาปัญหา สำรวจและหาแนวทางแก้ไข

ขั้นตอนนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ จากการระบุปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจนั้น ชุมชนโดยผู้นำและกลุ่มแกนนำได้มีการประชุมเพื่อสำรวจปัญหาและสาเหตุของปัญหา พบว่า ชุมชนประสบปัญหาสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ซึ่งโดยปกติในชุมชนมีผู้เสพยาเสพติดอยู่บ้างแล้ว แต่ไม่มากนัก เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงกลางปี พ.ศ. 2540 มีผู้ที่ตกงานกลับเข้ามาอาศัยในชุมชน พร้อมทั้งนำยาเสพติดเข้ามาทำให้สถานการณ์การแพร่ระบาดมีแนวโน้มสูงขึ้น

2. ปัญหาเรื่องรายได้ที่ลดลง เนื่องจากผลกระทบด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้รายได้ลดลง จากเดิมประมาณร้อยละ 30 (ดูรายละเอียดใน 1.2)

เป็นที่น่าสนใจว่าในการจัดลำดับความความรุนแรงของปัญหาของชุมชนนั้น ชาวบ้านให้ความสำคัญต่อปัญหาความรุนแรงของการแพร่ระบาดยาเสพติดซึ่งเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างมากกว่าปัญหาความยากจนและราคาผลผลิตตกต่ำที่เกิดจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ หลังจากการจัดลำดับปัญหาโดยเลือกปัญหา ยาเสพติดเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องเร่งแก้ไข ชุมชนได้ร่วมกันสำรวจโดยให้ประชาชนช่วยกันสอดส่องและแจ้งข้อมูลผู้ที่ติดตามเสพยาเสพติดหรือผู้ที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงต่อการติดตามเสพยาเสพติดให้ผู้นำชุมชนทราบ เมื่อทราบจำนวนผู้ติดตามเสพยาเสพติดหรือผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะติดตามเสพยาเสพติดโดยประมาณแล้ว จึงร่วมกันหารือโดยการประชุมแกนนำและการประชุมโดยใช้เวทีประชาคมของชุมชนเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยเน้นการพึ่งตนเอง เพราะการขอความช่วยเหลือจากภาครัฐมีขั้นตอนมากมายและใช้เวลานานไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้นำชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและชักชวนคนในชุมชนให้มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือและรวมกลุ่มทำกิจกรรมขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดขึ้น

3.2 ขั้นการเลือกแนวทางหรือกำหนดทิศทางการแก้ปัญหา

เมื่อสมาชิกในชุมชนหนองปากโลงรับรู้ปัญหาและสาเหตุของปัญหาการแพร่ระบาดแล้ว จึงมีการหารือและร่วมกันคิดว่าจะมีวิธีการใดที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ชุมชนมีการประชุมหารือร่วมกันโดยใช้เวทีประชาคมเป็นกลไกในการขับเคลื่อนหลายครั้งด้วยกัน ในที่สุดได้ข้อสรุปว่าจะต้องมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาแก้ไขปัญหาและการแก้ไขปัญหานั้นจะดำเนินการโดยลำพังในแต่ละชุมชนหรือแต่ละ

หมู่บ้านคงจะไม่ได้ผล แต่ควรดำเนินการเป็นเครือข่ายความร่วมมือในระดับตำบล ทั้งนี้ด้วยความตระหนักดีว่า ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่รุนแรง เป็นปัญหาที่อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และมีผลกระทบในวงกว้าง จึงต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจและการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย จึงเป็นที่มาของการก่อรูปองค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชื่อ “ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล”

3.3 ขั้นการปฏิบัติ

ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของยาเสพติดในชุมชน ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบลนั้น มีรายละเอียดด้านการก่อรูปองค์กร พัฒนาการ โครงสร้างการดำเนินงาน ตลอดจนกิจกรรมและผลของการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.3.1 องค์กรความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาชุมชน

ปัจจุบันองค์กรชุมชนที่เป็นองค์กรหลักในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน คือ ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล ซึ่งก่อตั้งขึ้นในช่วงที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งมีพัฒนาการ ความเป็นมา และกิจกรรมตลอดจนผลการดำเนินงาน ดังนี้

3.3.2 การก่อเกิดองค์กรและพัฒนาการ

การก่อเกิดองค์กร “ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล” เกิดจากปัญหายาเสพติดที่มีความรุนแรงมากขึ้นหลังเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และมีแนวโน้มที่จะแพร่ระบาดเข้าไปสู่กลุ่มเยาวชนมากขึ้น ทำให้ทำให้เด็กและเยาวชนอยู่ในสภาวะเสี่ยง ครอบครัวยุติปัญหา ผู้นำชุมชนประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรบริหารส่วนตำบลและกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านรวมทั้ง เจ้าหน้าที่ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่อนามัย พัฒนาการ ตำรวจ ได้ร่วมกันดำเนินการ และประกาศจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล” เพื่อดำเนินงานโครงการหลัก 2 โครงการ คือ “โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน” และ “โครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน” ขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา

โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการกลับไปติดยาของผู้เสพยาเสพติด เป็นโครงการที่ดำเนินการต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) จัดให้เป็นโครงการนำร่องดีเด่น 1 ใน 10 โครงการของประเทศ

โครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและใช้มาตรการทางสังคมกำจัดผู้ค้าให้หมดไปจากตำบลหนองปากโลง

พัฒนาการของโครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชนและโครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้านนั้น เริ่มจากการนำผู้นำท้องถิ่นไปทัศนศึกษาดูงานการเข้าค่ายบำบัดรักษา ณ บ้านนพคุณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการจุดประกายความคิดในการนำแนวทางที่ได้จากการศึกษาดูงานมาทดลองปฏิบัติในชุมชน ด้วยการเปิดค่ายบำบัดผู้ติดยาเสพติดในตำบลรุ่นแรกเมื่อปี พ.ศ. 2542 รับสมัครผู้ติดยาเสพติดเข้าค่ายบำบัดจำนวน 45 คน โดยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะจากโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง เมื่อดำเนินการเสร็จรุ่นแรกจึงได้มีการดำเนินการ จัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบลขึ้น พร้อมทั้งจัดทำโครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน โดยการจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงและสร้างความเข้าใจ พร้อมกันนี้ได้ร่วมกันออกมาตรการทางสังคมที่จะใช้ดำเนินการกับกลุ่มผู้ค้าและผู้เสพเพื่อขอมติจากประชาชนในชุมชนผ่านเวทีประชาคมดังกล่าว

กระบวนการแก้ปัญหาโดยใช้รูปแบบเวทีประชาคมนี้ มีแนวคิดพื้นฐานมาจากประชามன்ற้องซึ่งกระทรวงมหาดไทย โดยมีการจัดตั้งประชาคมระดับตำบล มีประธานประชาคมเป็นผู้ดำเนินการเพื่อให้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเวทีพูดคุยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน แต่ถึงแม้จะมีแนวคิดพื้นฐานมาจากประชามன்ற้องดังกล่าว แต่กระบวนการทำงานในการแก้ปัญหาของชุมชนมิได้ยึดหลักการตามแนวทางนี้อย่างเคร่งครัด ประกอบกับมีกระแสความเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมในจังหวัดอย่างคึกคักต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มแกนนำ (ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนหลัก) มีการปรับกระบวนการทำงานอยู่ตลอดเวลาตามสถานการณ์ในการจัดเวทีในแต่ละครั้ง

การทำงานของกลุ่มแกนนำ จะเริ่มจากการประชุมหารือกันภายในกลุ่มแกนนำและที่ปรึกษาจากองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น พัฒนาการ เจ้าหน้าที่อนามัย ฯลฯ เพื่อกำหนดประเด็นที่จะใช้เปิดเวทีแต่ละครั้ง จากนั้นจึงทำการประชาสัมพันธ์แจ้งให้ประชาชนในพื้นที่ทราบถึงกำหนดเวลาและสถานที่ในการจัดเวที พร้อมทั้งระบุประเด็นพูดคุย/หารือ เพื่อให้ได้ผู้ที่สนใจจริงในประเด็นที่กำหนด การประชาสัมพันธ์ดำเนินการโดยผ่านผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละคนจะมีวิธีการแตกต่างกันไป บางคนใช้วิธีการเคาะประตูบ้าน บางคนใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว บางรายชี้แจงในการประชุมลูกบ้าน เป็นต้น ทำให้ประชาชนในพื้นที่ทราบกำหนดที่แน่นอน การจัดเวทีแต่ละครั้ง จึงมีประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

การจัดเวทีจัดทุกวันศุกร์ หมุนเวียนกันไปจนครบทุกหมู่บ้าน โดยจะใช้เวลาในช่วงประมาณ 19.00-21.00 น. ซึ่งเป็นเวลาที่สมาชิกในชุมชนเสร็จภารกิจประจำวันและรับประทานอาหารเย็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว และหลังจากเลิกประชุม หมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจัดเวทีจะจัดเลี้ยงของว่างหรือข้าวต้มรอบดึกแก่ผู้เข้าร่วมเวที ซึ่งเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการช่วยลดบรรยากาศที่อาจตึงเครียดจากการประชุม และทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสสังสรรค์กัน สร้างบรรยากาศให้เกิดความร่วมมือมากขึ้น

สาระส่วนใหญ่ที่เป็นประเด็นพูดคุย/หารือกันในเวที จะเริ่มจากกลุ่มแกนนำ (ส่วนใหญ่ ได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจัดเวที) ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์ในการจัดเวที และให้ข้อมูลความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับปัญหาเสพติดในระดับพื้นที่ และบริบทภายนอก โดยมีการเชิญวิทยากรที่มีประสบการณ์ด้านการแก้ไขปัญหาเสพติด นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม มาให้คำแนะนำและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นอกจากนี้ยังมีการนำเยาวชนที่ผ่านการบำบัดจากโครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน (เยาวชนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเลิกเสพยาได้เป็นระยะเวลาานาน จำนวนประมาณ 3-6 คนเข้าร่วมเวทีโดยสมัครใจ เพราะศรัทธาและไว้วางใจในการทำงานของกลุ่มแกนนำ และต้องการทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น) มาบอกเล่าประสบการณ์และความรู้สึกต่อการติดยาเสพติด สาเหตุที่เสพยา ผลกระทบที่ได้รับก่อนและหลังการเข้ารับการบำบัด เพื่อเป็นตัวอย่างและอุทาหรณ์แก่เยาวชนตลอดจนผู้ปกครอง เพื่อให้ตระหนักในการสร้างความอบอุ่นแก่ครอบครัวและเกิดความระมัดระวังในการดูแลลูกหลานของตน วิธีการดังกล่าวแม้ด้านหนึ่งดูเหมือนจะเป็นการทำร้ายความรู้สึกของเยาวชนที่ผ่านการบำบัดที่มาร่วมเวที แต่ความรู้สึกของเยาวชนเหล่านี้กลับดีขึ้นและมีกำลังใจมากขึ้นหลังจากการเข้าร่วมเวทีในหลายๆ ครั้งต่อมา เนื่องจากการยอมรับและความเข้าใจจากสมาชิกในชุมชนมากขึ้น

“...ตอนที่แม่หมอ (เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม-ผู้วิจัย) กับผู้ใหญ่ชวนมาพูดในเวทีก็คิดอยู่เหมือนกันว่าจะมีดีไหม กลัวคนดูถูก เหมือนประธานตัวเอง แต่แม่หมอกับผู้ใหญ่บอกว่าจะเป็นประโยชน์กับคนอื่น ๆ เป็นเรื่องของการทำความดี อยากเป็นคนดี อยากให้ทุกคนยอมรับก็เลยตัดสินใจมา เพราะแม่หมอกับผู้ใหญ่ก็เหนื่อยมากแล้ว อยากช่วย พอมาเวทีจริงๆ ครั้งแรกก็เริ่มกลัว คนมากันเยอะ พูดไม่ออก ไม่กล้าเล่า แต่ทุกคนก็ให้กำลังใจกันดี เวทีแรกๆ พูดน้อย แต่พอหลังๆ มา เริ่มชิน พวกผู้ใหญ่ รวมทั้งพ่อแม่อีกเข้าใจและให้กำลังใจมากขึ้น ตอนนี่ดีขึ้น ไม่กลัวแล้ว....(สัมภาษณ์เยาวชน อายุ 18 ปี ที่ผ่านการบำบัดฯ)

หลังจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้ว กลุ่มแกนนำมีการขอประชาคมติในเรื่องการใช้มาตรการทางสังคมเพื่อลงโทษผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติด ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความเห็นชอบถึงมาตรการดังกล่าว มีสมาชิกบางรายที่ยังมีที่ท่าลังเล แต่ในเวทีประชาคมไม่มีการบังคับ การตัดสินใจให้เป็นไปตามความสมัครใจของผู้เข้าร่วมเวที สำหรับผู้ที่ลังเลต่อการประกาศใช้มติประชาคม ส่วนหนึ่งเกิดจากความกลัวว่าตัวเองและครอบครัวจะได้รับผลกระทบจากมาตรการดังกล่าว เนื่องจากเวลาในการจัดเวทีมีจำกัดการชี้แจงอาจไม่ชัดเจน ซึ่งกลุ่มแกนนำได้ใช้วิธีการสร้างความเข้าใจโดยการไปเยี่ยมบ้านและอธิบายรายละเอียด เพื่อสร้างความมั่นใจเพื่อให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน

การจัดเวทีประชาคมนี้ ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกวันศุกร์ โดยเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.2543 เริ่มต้นจากหมู่บ้านที่มีผู้เข้ารับการบำบัด จำนวน 4 หมู่บ้าน (หมู่ที่ 1,2,3,6) แล้วจึงขยายผลไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากองค์กรทุกส่วนในพื้นที่ หมุนเวียนไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ จนครบ 10 หมู่บ้าน ซึ่งสิ้นสุดการจัดเวทีสร้างความเข้าใจและขอมติประชาคมในมาตรการทางสังคมเมื่อสิงหาคม 2544 ซึ่งถือว่าเป็นการจบการดำเนินการในรอบที่ 1 หลังจากนั้น แกนนำได้ร่วมกันประเมินผลจากการจัดเวทีในรอบที่ 1 ซึ่งทุกฝ่ายเห็นว่าการดำเนินงาน ที่ผ่านมามีประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และจะต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไป โดยจะจัดเวทีประชาคมยาเสพติดในรอบที่ 2 มีเป้าหมายที่จะตรวจสอบและติดตามผลการใช้มาตรการทางสังคม ซึ่งผลการดำเนินงานของชุมชนในรอบที่ 2 นี้ อยู่ในขั้นการดำเนินงาน ซึ่งทีมวิจัยไม่สามารถระบุผลการดำเนินงานได้ เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาที่ต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายใต้เงื่อนไขของสัญญา

3.3.3 องค์กรและโครงสร้างขององค์กร

“โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน” และ “โครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน” ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะมีองค์กรและกลุ่มต่างๆ เข้ามามีบทบาทให้ความร่วมมือ ดังต่อไปนี้

ระดับชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มแม่บ้าน เข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจกรรมค่ายเยาวชนบำบัด ให้การดูแลและคำแนะนำตักเตือนเด็กและเยาวชน โดยอาศัยความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมากในเครือข่ายทำงานเพื่อแก้ปัญหายาเสพติด นอกจากนี้ยังมีหน่วยราชการ เช่น สถานีอนามัย องค์กรบริหารส่วนตำบล พัฒนาชุมชน เข้ามามีบทบาทสำคัญในโครงการนี้ การมีส่วนร่วมของเครือข่ายภายในชุมชนนับเป็นเครือข่ายการทำงานที่มีพลังในการแก้ไขปัญหา ยาเสพติดของชุมชน

ระดับจังหวัด ประกอบด้วยส่วนราชการต่างๆ ที่สำคัญคือ โรงพยาบาลศูนย์ นครปฐมซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญมากในการบำบัดผู้เสพยาเสพติด เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลศูนย์ นครปฐมได้ให้การดูแลและติดตามผลในกลุ่มผู้เข้ารับการบำบัด นอกจากนี้ยังได้เข้าร่วมให้ความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในเวทีประชาคมที่จัดเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอและมีบทบาทสำคัญในการประสานและนำโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา ยาเสพติด เข้าสู่ชุมชนด้วย

องค์กรภายนอก ทีมวิจัยจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ในพื้นที่ มีส่วนร่วมในการจัดเวทีประชาคมยาเสพติด โดยมีบทบาทในการให้ความรู้และคำแนะนำ โดยเฉพาะในเรื่องกระบวนการทำงาน โดยมุ่งหวังว่า กิจกรรมของโครงการจะเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การมีส่วนร่วมของเครือข่ายองค์กรและชุมชนในระดับต่างๆ ดังกล่าว นับเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชนต่อไป

3.3.4 กิจกรรมขององค์กร

การดำเนินงานโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน ดำเนินการภายใต้หลักการที่ว่า “ไม่มีใครรู้ปัญหาชุมชนได้ดีกว่าคนในชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องแก้ปัญหาโดยชุมชนเอง” ด้วยเหตุนี้ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล จึงได้จัดกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะของการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจ การป้องกัน และการบำบัดไปพร้อมๆ กัน ดังนี้

- กลุ่มแกนนำ มีการศึกษาดูงานที่ศูนย์บำบัดฟื้นฟูบ้านนพคุณ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แกนนำจำนวน 40 คน เข้าศึกษาดูงานเป็นเวลา 2 วัน เมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ.2541

...มีการประสานไปยังศูนย์บำบัดฟื้นฟูบ้านนพคุณ ที่จังหวัดประจวบฯ แล้วก็ไปดูงานกัน.....เราก็นำข้อมูลเหล่านั้นมาประชุมกันว่าถ้าเราดำเนินการอย่างนั้น เราจะมีสมาชิกมาบำบัดไหม เราจะมีความพร้อมหรือไม่ จากนั้นเราก็เริ่มดำเนินการสำรวจประชาสัมพันธ์ มีสมาชิกมาสมัครประมาณ 12-13 คน...

- จัดกิจกรรมค่ายเยาวชนบำบัดผู้ติดยาเสพติดที่ศูนย์บ้านประชารัฐพัฒนา¹ จำนวน 2 รุ่น

รุ่นที่ 1 จัดเมื่อวันที่ 1-21 ธันวาคม พ.ศ.2542 มีผู้เข้ารับการบำบัดจำนวน 13 คน

รุ่นที่ 2 จัดเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2543 ถึงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ.2544 มีผู้เข้ารับการบำบัด จำนวน 37 คน

- กิจกรรมติดตามผล โดยการออกเยี่ยมผู้เข้ารับการบำบัดและครอบครัว เป็นการให้กำลังใจ แกนนำประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม ออกเยี่ยมบ้านทุกสัปดาห์ในวันเสาร์

...หลังจากที่ครบการบำบัดแล้ว สมาชิกกลับไปอยู่ในชุมชนเดิม ตรงนี้ที่จะเริ่มเป็นปัญหา เพราะว่าในชุมชนเดิมส่วนหนึ่งยังมีสมาชิกที่ติดยาอยู่ ตรงนี้เค้าจะกลับไปใกล้ชิดมัน เป็นปัญหา เรายังคงจะมาพบพูดคุยกัน ในวันศุกร์ในตอนเย็น แล้วก็ออกเยี่ยมบ้านในวันเสาร์ ได้พูดคุยกับสมาชิกกับพ่อแม่ผู้ปกครอง สร้างความเข้าใจกัน...

¹ ศูนย์บำบัดผู้ติดยาเสพติดที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนตำบลหนองปากโลง โดยชุมชนร่วมกันจัดตั้ง

- การตรวจปัสสาวะในกลุ่มเสี่ยง โดยเฉพาะในกลุ่มที่ผ่านการบำบัดตามโครงการฯ แล้ว ซึ่งเป็นมติของกลุ่มที่เข้ารับการบำบัดเอง ที่ต้องการให้มีการตรวจปัสสาวะเพื่อการยืนยันผลการบำบัดและติดตามผลการบำบัด อีกทั้งยังเป็นการป้องกันการติดเชื้อ

...หลังจากบำบัดมาระยะประมาณ 3 เดือนให้หลัง ก็จะมีข่าวว่าสมาชิกบางคนหวนกลับไปเสพยาอีก จนได้มาตรการป้องกัน โดยใช้มติของสมาชิกเองที่เข้ามาบำบัดว่า ถ้าหลังจากวันศุกร์นี้ไป ศุกร์หน้าจะขอตรวจปัสสาวะทุกคนยินดีไหม ทุกคนยินดี เขาก็ลงมติ ถ้าตรวจพบอาทิตย์นี้ตักเตือนแล้วอาทิตย์หน้าพบอีกก็จะให้เจ้าหน้าที่ตำรวจไป คือเราให้โอกาส เราไม่เคยไปตั้งมติดำเนินการจะตรวจ วันนี้ฉันจะจับนะ พอมาพบกลุ่มเราก็จะถามว่า วันนี้มีความพร้อมที่จะตรวจปัสสาวะไหม เสี่ยงส่วนใหญ่ยกมือพร้อมเราก็ตรวจ...

- จัดกิจกรรมแข่งขันกีฬา เพื่อให้เยาวชนได้มีกิจกรรมแสดงออกที่เป็นประโยชน์ โดยจัดแข่งขันฟุตบอล 7 คน ภายในตำบล ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ (เมษายน พ.ศ.2544)
- มีการประชุมเพื่อออกมาตรการทางสังคม โดยขอความร่วมมือจากผู้นำศาสนา โรงเรียน สถานีนอนามัย และองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนดมาตรการทางสังคมที่เรียกว่า “มติประชาคมตำบลหนองปากโลง เรื่อง มาตรการป้องกัน ยาเสพติดในตำบลหนองปากโลง” จำนวน 10 ข้อ เพื่อขอมติจากราษฎรในตำบลผ่านเวทีประชาคมที่จัดเป็นประจำทุกคืนวันศุกร์ หมุนเวียนไปตามหมู่บ้านต่างๆ มติดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่มุ่งจะลดจำนวนผู้จำหน่ายและผู้เสพยาเสพติดให้น้อยลง
- การขยายแนวความคิดในการป้องกันยาเสพติด โดยให้ความรู้ ชักชวน เสนอแนะ และปรับเปลี่ยนแนวคิด เพื่อเป็นแนวร่วมในการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ซึ่งมีวิธีการดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ
 - ชักชวนและทำความเข้าใจเป็นส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการ โดยผู้นำจะเข้าไปพบผู้ปกครองหรือหัวหน้าครอบครัวของผู้ที่ติดยา/เสพยา
 - ใช้เวทีประชาคมยาเสพติดที่จัดประจำหมู่บ้าน หมุนเวียนในทุกหมู่บ้าน ซึ่งดำเนินการไปแล้วทั้งสิ้น 36 เวที

กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหายาเสพติดนี้ การกำหนดมาตรการทางสังคมถือว่ามีความโดดเด่นและกำลังมีผลบังคับใช้ ถือเป็นจุดแข็งของความร่วมมือของคนในชุมชน ในการกำหนดบทลงโทษทั้งผู้ขายและผู้เสพ รายละเอียดมีดังนี้

มาตรการทางสังคม

ในการดำเนินงานด้านยาเสพติดนั้นชุมชนตระหนักว่าบทบาทที่สำคัญ คือ การป้องกันไม่ให้เด็กและเยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและสอดส่องดูแลในเรื่องการจำหน่าย แต่อำนาจในการดำเนินการมีอยู่จำกัดโดยเฉพาะเรื่องการจัดกุมเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ดังนั้นแกนนำจึงมีการประชุมเพื่อหนดมาตรการทางสังคมและนำไปขอมติจากราษฎรในชุมชนอีกครั้งหนึ่งเพื่อใช้เป็นมติของชุมชน มาตรการดังกล่าว จำแนกเป็น 2 ด้าน (รายละเอียดในภาคผนวก) คือ

1) มาตรการกำจัดผู้เสพยา เน้นกลุ่มเป้าหมายในเยาวชน โดยดำเนินการดังนี้

- ครอบครัวต้องสร้างความอบอุ่นให้แก่ลูกหลาน อบรมสั่งสอนให้ห่างไกลยาเสพติดทุกชนิด
- ผู้นำชุมชนและกรรมการฯ แนะนำให้ผู้ติดยาเสพติดเข้าร่วมโครงการบำบัดรักษา
- ชุมชนให้โอกาส ให้กำลังใจ ให้ความร่วมมือเท่าที่สามารถ ช่วยขัดเกลาจิตใจ เสริมสร้างศรัทธาให้เข้มแข็ง ยินดีรับผู้ผ่านการบำบัดเข้าสู่สังคม

มาตรการดังกล่าวหากผู้เสพยาเสพติดไม่ให้ความร่วมมือ ให้ดำเนินการดังนี้

- แจ้งความประพฤติให้สถานศึกษาทราบ และดำเนินการตามระเบียบของสถานศึกษา
- แจ้งสถานศึกษาและสถานีอนามัยให้งดบัตรสุขภาพนักเรียน
- แจ้งสถานศึกษาให้ระงับเงินทุนทุกประเภท และเงินกู้กองทุนเพื่อการศึกษา

2) มาตรการกำจัดผู้ค้ายาเสพติด

• ให้โอกาสแก่ผู้จำหน่ายยาเสพติดในชุมชน หากผู้จำหน่ายมาพบและรับปากคณะกรรมการศูนย์ฯว่าจะเลิกจำหน่าย คณะกรรมการศูนย์ฯ จะไม่ดำเนินการทางกฎหมาย ทั้งนี้จะต้องดำเนินการก่อนใช้มติประชาคม แต่หากไม่ยอมให้ความร่วมมือ ภายหลังมติประชาคมได้รับการยอมรับและประกาศใช้แล้ว จะดำเนินการตามมาตรการในการจัดการกับผู้ค้ายาเสพติด ดังนี้

- ตัดออกจากการเป็นสมาชิกฌาปนกิจศพหมู่บ้าน/ตำบล
- แจ้งประชาชนทั่วไปไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลืองานหรือกิจการใดๆ ทั้งสิ้น
- ไม่ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ ในการทำนิติกรรมต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
- คณะสงฆ์ให้ความร่วมมือ ไม่รับกิจนิมนต์ต่างๆ
- สถานีอนามัยหมู่บ้าน/ตำบล งดจำหน่ายบัตรประกันสุขภาพในการรักษาพยาบาลและบัตรสงเคราะห์แก่ครอบครัวที่จำหน่ายยาเสพติด

- องค์การบริหารส่วนตำบลจะจ่ายน้ำประปาจากการประปาหมู่บ้าน
- ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย

โดยสรุป กิจกรรมของชุมชนหนองปากโลงในโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน มีหลายประการ ทั้งในด้านการสร้างแนวความคิด สร้างความตระหนักในปัญหา ให้ความรู้และร่วมกันต่อต้านยาเสพติด กิจกรรมทั้งในเรื่องของการป้องกันและการบำบัด โดยจัดเวทีสร้างความเข้าใจ การอบรมให้ความรู้ การแข่งขันกีฬาเยาวชน การจัดค่ายเยาวชนบำบัด ตลอดจนการกำหนดมาตรการทางสังคมซึ่งถือว่ามีความโดดเด่นและสำคัญยิ่งต่อชุมชน

3.3.5 ผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของ “โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน” และ “โครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน” ก่อให้เกิดผลสองประการ คือ ผลโดยตรงและผลกระทบ ต่อไปนี้

- **ผลโดยตรง** เป็นผลที่เกิดกับคนในชุมชนทั้งประชาชนทั่วไปผู้เสพยาเสพติดและผู้ชาย (ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดตำบลหนองปากโลง, 2544) ดังนี้

- เยาวชนและประชาชนทั่วไปเกิดความตระหนักในพิษภัยของยาเสพติด อันเนื่องจากการรณรงค์ การจัดกิจกรรมในรูปของการอบรม การเข้าค่ายเยาวชนบำบัด และการใช้มาตรการทางสังคม

- ลดจำนวนผู้เสพยาเสพติดลงได้ ทั้งนี้เพราะมีการทำงานที่ครบวงจร โดยมีการสำรวจผู้ติดยาเสพติด ทำความเข้าใจและแนะนำให้เข้ารับการรักษา ติดตามประเมินผล การเยี่ยมบ้าน ซึ่งได้ผลและได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย จากการประเมินผลว่าผู้ติดยาเสพติดหยุดยากันจริงหรือไม่หลังจากผ่านการบำบัดแล้ว จะมีการตรวจปัสสาวะเพื่อหาสารเสพติดเป็นระยะๆ แม้บางรายยังไม่หายขาด แต่บางรายสามารถหยุดยาได้ นอกจากลดจำนวนผู้ติดยาในชุมชนแล้วยังมีความปลอดภัยในทรัพย์สิน(จากปัญหาการลักขโมย) มากขึ้น

- ลดจำนวนผู้จำหน่ายยาเสพติดในชุมชนลง โดยแกนนำได้ชี้แจงผ่านการประชุม และผ่านการจัดเวทีประชาคม มีการให้โอกาสแก่ผู้จำหน่ายหากเลิกได้จะไม่ดำเนินการตามกฎหมาย แต่หากไม่เลิกจำหน่าย ชุมชนจะใช้มาตรการทางสังคม (มติประชาคม) ลงโทษ ผลจากความพยายามในการสร้างความจิตสำนึกและความตระหนักในปัญหายาเสพติด พบว่า จำนวนผู้จำหน่ายลดลง

“...ทุกวันนี้แม้เราจะไม่ประสบความสำเร็จในทุกเรื่อง แต่ในเรื่องของการเล็งเห็นความสำคัญที่ต้องผลักดันให้ผู้เสพยามาสัมครรับการรักษา เชื่อว่าใน ส่วนที่เราทำอยู่ 3 ปี สามารถที่จะทำให้ทั้งโครงการบำบัดฟื้นฟูดำเนินการไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการแพร่ระบาด หลังจาก 2 ปีที่ดำเนินการมา ทำให้ผู้ค้าลดจำนวนลง ผู้เสพหันมาเข้าโครงการบำบัดรักษา ส่วนหนึ่งเลิกได้ชัดเจน...”

● ผลกระทบ

- ชุมชนมีความร่วมมือในการกำหนดมาตรการทางสังคม อย่างไรก็ตาม ผลในทางปฏิบัติเพื่อให้มาตรการบังเกิดผลขณะนี้ยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจน เนื่องจากอยู่ในระยะเริ่มต้นของการใช้มาตรการดังกล่าว

- ครอบครัวมีความอบอุ่นขึ้น ทั้งนี้เพราะพ่อแม่และผู้ปกครองเกิดความตระหนักในปัญหาที่ทำให้เยาวชนติดยา ซึ่งปัญหาหนึ่งมาจากครอบครัวแตกแยกและความไม่เข้าใจ ดังนั้นสมาชิกในครอบครัวจึงเพิ่มความระมัดระวังเพราะรู้ถึงผลกระทบที่จะได้รับ หากสมาชิกในครอบครัวติดยา และในทางกลับกัน หากสมาชิกในครอบครัวสามารถเลิกยาได้ ครอบครัวก็อบอุ่นขึ้น

“...ส่วนใหญ่ที่ไปเยี่ยมผู้รับการบำบัดมา พ่อแม่เข้าใจดี พ่อแม่จะให้กำลังใจ ลูก ลูกทานยานะ แล้วก็ต้องอดทนนะ เริ่มให้กำลังใจหลังจากบำบัด คิดว่ามันเป็นประโยชน์ หลังดำเนินการไปแล้ว คำพูดระหว่างผู้ปกครอง สมาชิก ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก ก็ดีขึ้น...”

- มีการวางแผนส่งเสริมอาชีพให้แก่เยาวชนและผู้ติดยาที่ผ่านการบำบัดแล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นกิจกรรมต่อเนื่องภายหลังการเลิกเสพยา ขณะนี้อยู่ในขั้นเตรียมการ โดยกลุ่มแกนนำได้ขอรับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

4.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเเร็จ

การวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้โครงการต่อต้านยาเสพติดของชุมชนหนองปากโลงประสบความสำเร็จ วิเคราะห์ใน 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ดังนี้

● ปัจจัยภายในชุมชน

1) การมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการแก้ไขปัญหายาของชุมชนหนองปากโลงที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง กล่าวคือ

- ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก เน้นการมีส่วนร่วม ยึดถือผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก ประกอบกับระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมเป็นแบบเครือญาติ คนในชุมชนมีความเสียสละ มีจิตสำนึก

ที่ดีในการร่วมกันพัฒนาและร่วมกิจกรรมในชุมชน มีความสามัคคีและให้ความร่วมมือกันทำงาน เพราะตระหนักในปัญหาและอันตรายของยาเสพติด และการที่คนในชุมชนมีที่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวรมีที่ดินเป็นของตนเอง ทำให้เกิดการรวมตัวในการทำกิจกรรมได้ง่าย

- การมีพื้นฐานการนับถือศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมือนกัน ทำให้ผู้คนในชุมชนมีความผูกพันและเอื้อเฟื้อต่อกัน ขณะเดียวกันความศรัทธาและยึดมั่นในหลักศาสนา จะส่งผลต่อการใช้มาตรการทางสังคมให้เกิดผลในทางปฏิบัติ เพราะการใช้มาตรการทางสังคมโดยความร่วมมือของสถาบันสงฆ์ที่จะไม่รับกิจนิมนต์ของครอบครัวผู้จำหน่ายยาเสพติด ถือเป็นมาตรการที่รุนแรง เนื่องจากประชาชนมีความศรัทธาและยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนา สัมพันธ์มาแต่ในอดีตและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นมาตรการที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาวิกฤตของชุมชนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังมีทุนทางสังคมที่สำคัญที่ช่วยให้การแก้ไขปัญหาประสบความสำเร็จ คือ หน่วยงาน/องค์กรที่สำคัญในพื้นที่ ให้ความร่วมมือและดำเนินการไปพร้อมกับ ชุมชน ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย วัด โรงเรียน เป็นต้น ความร่วมมือเช่นนี้เป็นเรื่องสำคัญ ชุมชนต้องการการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ที่เป็นภาคีในการพัฒนา ขณะเดียวกันภาคีต่างๆ ก็ต้องการการสนับสนุนจากชุมชนเช่นกัน

2) มีกระบวนการที่เข้มแข็ง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในโครงการแก้ปัญหาของชุมชนที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง คือ การมีกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความเคลื่อนไหวที่แสดงว่าชุมชนไม่หยุดนิ่ง เป็นความเคลื่อนไหวที่เกิดจากแรงขับภายในชุมชนเองไม่ใช่เกิดขึ้นจากแรงขับที่กระทำจากภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนรู้จักจัดการตัวเอง (Community management) โดยการวางแผนว่าจะทำอะไร ใครเป็นผู้ทำ ทำที่ไหน ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการจัดกระบวนการคือ มีการลงมือปฏิบัติตามแผน การปฏิบัติตามขั้นตอนที่ได้วางไว้ และมีการประเมินเมื่อดำเนินงานเสร็จสิ้นแล้ว กระบวนการที่ชุมชนรู้จักจัดการตัวเองนี้เกิดขึ้น โดยมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง จนทำให้ได้รับเลือกให้ได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านตัวอย่างในการแก้ไขปัญหายาเสพติดระดับประเทศ จากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราม ยาเสพติดแห่งชาติ เมื่อ พฤษภาคม 2545

3) มีกระบวนการเรียนรู้

จากคำกล่าวที่ว่าปัญญาเป็นตัวกำหนดทิศทางของการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่สร้างความเข้มแข็งทางปัญญาให้แก่คนในชุมชนเพื่อนำพาการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ชุมชนหนองปากโลงได้มีการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันเพื่อต่อต้านยาเสพติด กระบวนการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยบทเรียนจากการทำงานและ การประเมินสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

● **การตระหนักในปัญหา** ชุมชนหนองปากโลงต้องเผชิญกับปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด โดยเริ่มจากสมาชิกของครอบครัวเกิดการติดยา ในระยะแรกๆ ผู้ปกครองไม่ยอมรับและปัญหา ยาเสพติดเป็นเรื่องที่ครอบครัวต้องแก้ไขปัญหากันเอง กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหายาเสพติดของชาวหนองปากโลงโดยมีกลุ่มผู้นำเป็นแกนหลัก จึงเริ่มที่การสร้างจิตสำนึกและความตระหนักของประชาชน ให้เห็นว่าการแพร่ระบาดของยาเสพติดเป็นปัญหาของชุมชนและเป็นเรื่องที่สามารถจัดการได้ถ้าทุกส่วนในชุมชนร่วมมือกันอย่างจริงจัง กระบวนการสร้างจิตสำนึกได้ใช้กิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การพูดคุยทำความเข้าใจทั้งในส่วนของครอบครัวของผู้ติดยาเสพติดและครอบครัวที่ไม่มีผู้ติดยาเสพติดเพื่อให้เกิดการยอมรับและร่วมมือกันแก้ไขปัญหานอกจากนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสอดแทรกความสำคัญของปัญหา ดังกล่าวในกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุมหมู่บ้าน กิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

● **การหาทางเลือกที่เหมาะสม** การหาทางเลือกในการแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชนหนองปากโลงนั้นได้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้นำชุมชนและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายทั้งในระดับตำบล ระดับอำเภอและระดับจังหวัด ในที่สุดมีการจัดทำ “โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในชุมชน” มีการจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบล” และ “โครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน” โดยภาพรวมแล้วการสร้างทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาคือเป็นความพยายามของชุมชนที่ได้คิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ซึ่งจำแนกได้เป็น **กิจกรรมการประชาสัมพันธ์** เพื่อสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด **กิจกรรมการป้องกัน** ซึ่งมีทั้งด้านการอบรมเยาวชน การจัดแข่งกีฬา การกำหนดมาตรการทางสังคม และ **กิจกรรมด้านการบำบัดรักษา** ซึ่งดำเนินการโดยความร่วมมือของผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย ร่วมกับโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

● **การเรียนรู้ปฏิบัติการ** ชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหายาเสพติดหลายทาง คือ

- **เรียนรู้จากการศึกษาดูงาน** ที่สำคัญคือการศึกษาดูงานที่ศูนย์บำบัดฟื้นฟูบ้านหนองคุณ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการจุดประกายความคิดให้แก่ผู้นำในการจัดกิจกรรมค่ายบำบัดยาเสพติดในเวลาต่อมา

- **เรียนรู้จากการเข้าร่วมประชุม** และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเวทีการประชุมประชาคมของชุมชน ทำให้ชาวชุมชนหนองปากโลงมีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันภายในชุมชน และขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ ด้วย

- **การเรียนรู้จากการทำงาน** ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญทั้งนี้เพราะชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างแกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น มีการประชุมผู้นำหมู่บ้านเพื่อจัดทำโครงการค่ายเยาวชน

บำบัด หลังจากการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนบำบัดแล้ว ได้ทำการประเมินและติดตามผล เมื่อพบปัญหาอุปสรรคว่ามีผู้กลับไปติดยาเสพติดซ้ำ จึงปรับกลยุทธ์ในการดำเนินงานจากการเน้นที่การบำบัดรักษาในกลุ่มผู้เสพ มาเป็นการป้องกันควบคู่กันไป โดยการกำหนดมาตรการทางสังคมที่ใช้กำจัดการทั้งผู้เสพและผู้ค้า เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้จากการประเมินและสรุปบทเรียนในการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้งได้นำมาปรับปรุงและพัฒนาโครงการอย่างต่อเนื่อง

- การเรียนรู้ของประชากรทุกเพศทุกวัยในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเสี่ยง กลุ่มแกนนำและกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งมีการเรียนรู้ในลักษณะนี้หลายครั้งผ่านเวทีการประชุมประชาคม โดยการนำเยาวชนที่ผ่านการบำบัดมาร่วมให้ความรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบอกเล่าความรู้สึก โทษและพิษภัยของยาเสพติด เพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่เยาวชนและพ่อแม่ผู้ปกครอง ให้ร่วมกันป้องกันและเป็นแนวร่วมในการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด

● การประเมินผล การดำเนินการต่อต้านยาเสพติดของชุมชน มีการประเมินผล การดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ อยู่เสมอ โดยกลุ่มแกนนำมีพูดคุย นำเรื่องเข้าที่ประชุม และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปัจจุบันพบว่า ปัญหายาเสพติดของชุมชนได้รับการแก้ไขในระดับที่น่าพอใจ จำนวนผู้ค้าและผู้เสพยามีจำนวนลดลง มีผู้สมัครใจเข้ารับการบำบัดจนถึงปัจจุบัน จำนวน 45 คน ซึ่งในจำนวนเหล่านี้พบว่าในช่วงระยะเวลาประมาณ 1-2 ปีหลังผ่านการบำบัดไม่หันกลับไปเสพซ้ำ จำนวน 10-12 ราย แม้จะเป็นจำนวนที่ไม่มากนักเมื่อเทียบจากสัดส่วนผู้เข้ารับการบำบัด แต่ก็แสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานในปัจจุบันมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา

“...ปัจจุบันเท่าที่เล็กชาติได้มี 3-4 รายจากชุดแรก ชุดที่ 2 อีกประมาณ 7-8 ราย...”

“...ในเรื่องของการแพร่ระบาด หลังจาก 2 ปีที่ดำเนินการมาสามารถที่จะทำให้จำนวนผู้ค้าลดน้อยลง ...”

“...ขณะนี้หนองปากโลงไม่ปลอดยาเสพติดทั้งหมดแต่จำนวนผู้ติดยาใหม่ไม่เพิ่มขึ้น เมื่อก่อนมีปัญหาเรื่อง ลักของ เดียวนี้ดีขึ้น ไม่ค่อยพบปัญหานักในเรื่องการบำบัดที่ผ่านมาประสบความสำเร็จพอสมควรในการสร้างความเข้าใจกับครอบครัวผู้เสพ เพราะเมื่อก่อนครอบครัวไม่ยอมรับและไม่ให้ความร่วมมือ ช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา หลายครอบครัวพาลูกหลานมาสมัครเข้าค่ายบำบัดด้วยตัวเอง คิดว่าหลังเข้มติประชาคมแล้วจะดีขึ้น หลังจากนั้นคณะกรรมการฯ คงต้องทำงานหนักเพื่อให้โครงการประสบความสำเร็จ...”

(สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, 22 ม.ค.45)

ผลการศึกษาที่พบ อาจสรุปได้ว่าชุมชนตำบลหนองปากโลงนับเป็นชุมชนตัวอย่างหนึ่ง ที่อาจเรียกว่าเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ สมาชิกของชุมชนร่วมกันเรียนรู้ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน เรียนรู้จากการปฏิบัติงาน มีความตื่นตัวต่อความเป็นไป ภายหลังจากที่คนในชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและรับรู้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน จึงเกิดความตื่นตัวและร่วมกันแสวงหาแนวทางเพื่อเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา เรียนรู้จากการปฏิบัติและจากประสบการณ์ตรง ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าว เป็นความรู้จริง ที่เรียกว่าปัญญาซึ่งนำไปใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน สามารถสร้างกิจกรรมและวางแผนการพัฒนาให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนถาวรได้ในอนาคต กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนหนองปากโลงต่อการแก้ไขปัญหาเสพติดนั้น จึงครอบคลุมทั้งด้านการปรับเปลี่ยนทัศนคติ การเรียนรู้ และสร้างองค์ความรู้เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาจากกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น

● ปัจจัยภายนอกชุมชน

- การได้รับการสนับสนุนทางด้านความคิดจากภายนอก การสนับสนุนทางความคิดจากการไปทัศนศึกษาดูงาน และจากทีมวิจัยของสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งให้กำลังใจในการทำงาน ร่วมคิด ร่วมทำ
- การได้รับความสนใจและยอมรับในผลงานจากหน่วยงานภายนอก ทำให้มีการเรียนรู้ มาศึกษาดูงาน หรือแกนนำได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร เข้าร่วมประชุมสัมมนากับชุมชนอื่น เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ เสริมกำลังใจ และเพิ่มพลังในการทำงานได้ในระดับหนึ่ง

4.2 อุปสรรคในการดำเนินงานและการแก้ไข

● ความขัดแย้งในชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า การดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน ในระยะแรกพบอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์และการดำเนินงาน แม้โดยภาพรวมส่วนใหญ่สมาชิกในชุมชน (ร้อยละ 60 โดยประมาณ) จะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ก็ยังมีสมาชิกบางกลุ่ม (ร้อยละ 10 โดยประมาณ) ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการดำเนินงานดังกล่าว จากการสัมภาษณ์สมาชิกรายที่ไม่เห็นด้วย พบว่า การที่ไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาของชุมชน เนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่องที่อันตรายหากเข้าไปยุ่งเกี่ยวและยังมีความสับสนในมาตรการต่างๆ โดยเฉพาะมาตรการทางสังคมที่โครงการฯ กำหนดขึ้นว่าจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวและตนเองจะได้รับความเดือดร้อนไปด้วย ขณะที่สมาชิกร้อยละ 30 รอดูผลการดำเนินงาน ดังนั้นในระยะแรกๆ ของการดำเนินงาน โดยเฉพาะในช่วงปี 2541-2542 จึงมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มแกนนำที่ริเริ่มโครงการฯ กับกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยการแสดงออกซึ่งความขัดแย้งของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ปรากฏให้เห็นในรูปของการไม่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม การแสดงความคิดเห็นคัดค้านในระหว่างการประชุม ตลอดจนการแสดงถ้อยคำเยาะเย้ยเสียดสี เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกลุ่มแกนนำฯ ได้พยายามสร้างความเข้าใจเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว โดยใช้วิธีการพบปะพูดคุย ทำความเข้าใจเป็นรายบุคคลและชี้แจงและให้ความรับรองว่า มาตรการที่กำหนดขึ้นนั้น จะส่งผลเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยเฉพาะผู้ค้าเท่านั้น ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเคยเกี่ยวข้องแต่พร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขก่อนบังคับใช้มาตรการฯ จะไม่ได้รับผลกระทบการแก้ไขโดยการชี้แจงดังกล่าวทำให้ลดความขัดแย้งลงได้ในระดับหนึ่ง ปัจจุบันสมาชิกที่รอดูผลงานของโครงการฯ กับสมาชิกไม่เห็นด้วยในระยะแรกหลายรายเริ่มมีความเข้าใจและให้ความร่วมมือมากขึ้น ขณะที่ยังคงมีผู้ไม่เห็นด้วยอยู่ประมาณ 4-5 ราย แต่ก็ไม่ได้แสดงออกซึ่งความขัดแย้งที่รุนแรงเมื่อสอบถามถึงระดับการมีส่วนร่วมในปัจจุบัน ผู้ร่วมสนทนาระบุว่าเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 80

...ใหม่ๆ ก็มีคนไม่เห็นด้วย เวลาขอความเห็นในเรื่องยาเสพติด ก็จะไม่เห็นด้วย คัดค้านตลอด ก็มานั่งคุยกันในระหว่างคนทำงานว่าจะทำอะไรให้เข้าใจกัน ตกลงว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะต้องไปจับเข่าคุยกับลูกบ้านของตัวเองที่ไม่เห็นด้วย ต้องชี้แจงให้เข้าใจ พอคุยกันแล้วก็เริ่มเข้าใจ ตอนหลังมานี้มีคนมาร่วมมากขึ้น ยังมีอีก 4-5 รายที่ยังไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่ค่อยได้คัดค้านเหมือนเมื่อก่อน..

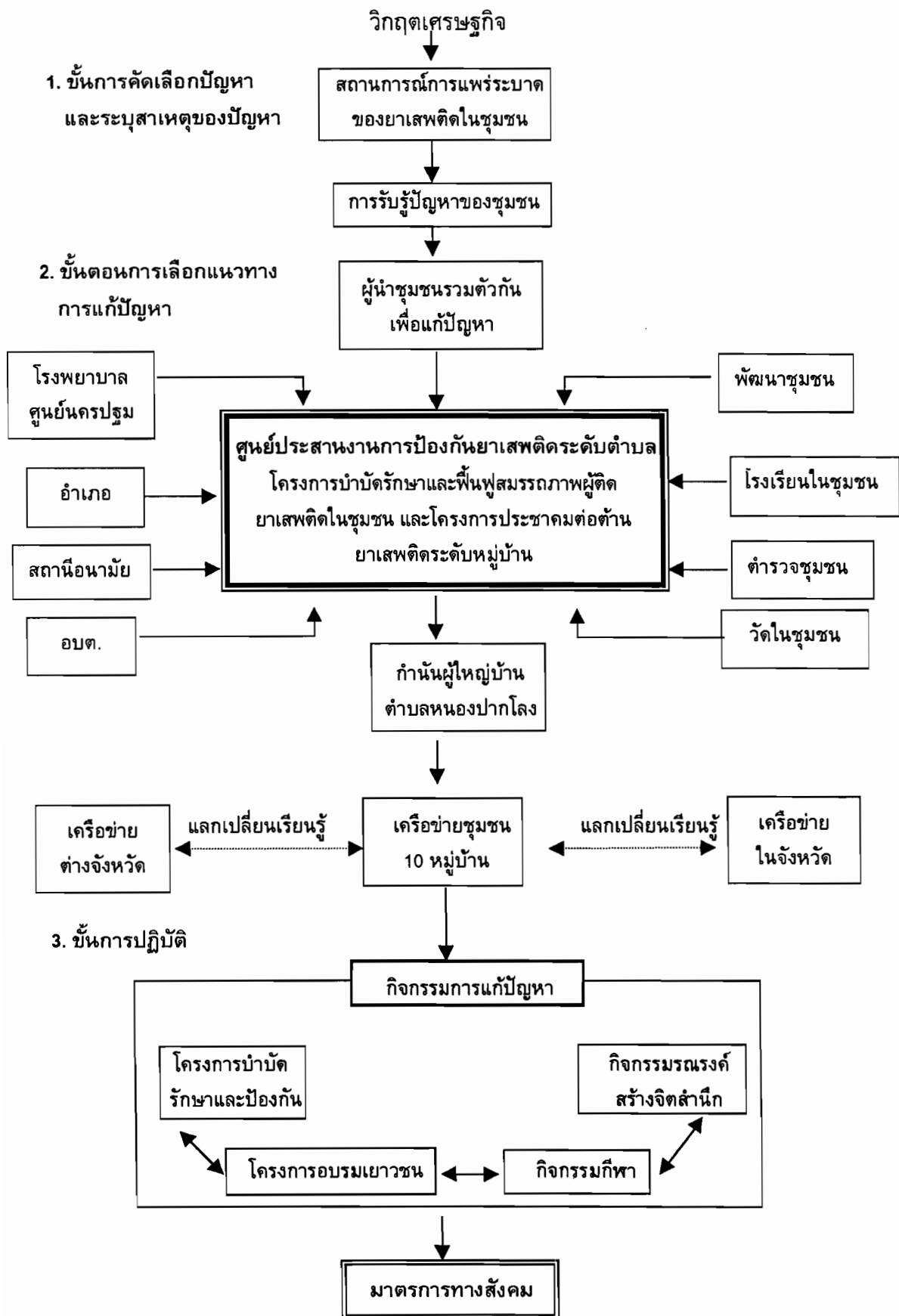
นอกจากปัญหาความขัดแย้งในชุมชนในเรื่องความไม่เข้าใจดังกล่าวแล้ว ผู้ร่วมสนทนา กลุ่มและผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกได้ระบุว่า ยังมีปัญหาอื่นๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน ได้แก่

- พ่อแม่ผู้ปกครองไม่ดูแลให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูกอย่างเพียงพอ ทำให้เด็กและเยาวชนไม่ได้รับการดูแลและบำบัดเมื่อติดยา
- ขาดมาตรการในการรักษาความปลอดภัยให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ เนื่องจากปัญหา ยาเสพติดเป็นปัญหาที่สร้างอันตรายให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้ร่วมโครงการไม่มั่นใจในความปลอดภัยของตนเอง
- กระบวนการยุติธรรมไม่สอดคล้องกัน เช่น เมื่อมีการจับกุมไปไม่นานก็ให้ประกันปล่อยผู้ต้องหาออกมาโดยไม่มีการสั่งฟ้อง ทำให้ประชาชนขาดศรัทธา ผู้ต้องหากลับไปมั่วสุมติดยาอีก

...มีการจับกุม จับกุมไปส่งเจ้าหน้าที่ในเรื่องของข้อกฎหมาย ก็มีการประกันตัวออกมา แล้วก็ยังมีมั่วสุมกันอย่างเดิม ตรงนี้ทำเป็นวัฏจักรที่มีผลกระทบ ตรงนี้ ทำให้มีผลพวงที่ว่าถ้าเราจับไป เค้าก็ประกันตัวออกมา แล้วก็มาเสพอย่างเดิม...

จากกรณีศึกษาชุมชนหนองปากโลง สรุปเป็นแผนภูมิกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ดัง แผนภูมิตี่ 1

จากแผนภูมิตี่ 1 การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชนประกอบด้วย ขั้นตอนการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ได้แก่ การคัดเลือกปัญหาและระบุสาเหตุของปัญหา โดยที่ชุมชนหนองปากโลงมีความความตระหนักในปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดที่เข้าสู่ชุมชนซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนเสี่ยงต่อการติดยาเสพติด ชุมชนได้มีการเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยจัดตั้งองค์กรดำเนินงานโดยมีแกนนำสำคัญที่เป็นผู้นำชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานสำคัญในชุมชน มีการปฏิบัติตามแนวทางโดยดำเนินกิจกรรมทั้งด้านการป้องกันและการบำบัดรักษา ตลอดจนกำหนดมาตรการทางสังคมซึ่งได้รับการสนับสนุนจากผู้นำทางศาสนา ได้รับการสนับสนุนทางความคิดจากหน่วยงานภายนอก ผลการดำเนินงานเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่นในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดใกล้เคียง แกนนำมีโอกาสได้ไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้จากชุมชนอื่น อย่างไรก็ตามการดำเนินงานดังกล่าว ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ซึ่งจะต้องพัฒนาปรับปรุงกลยุทธ์ในการดำเนินงานต่อไป เพื่อใช้ชุมชนหนองปากโลงเป็นชุมชนที่ปลอดยาเสพติด

แผนภูมิที่ 1 กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนหนองปากโลง จ.นครปฐม

ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

1.1 ประวัติชุมชน

ชื่อบ้านคลองฝรั่ง เดิมชื่อ “บ้านคลองตาหรั่ง” ซึ่งขึ้นตั้งตามชื่อ “ตาหรั่ง” ซึ่งเป็นผู้ขุด “คลองตาหรั่ง” ขึ้นในชุมชน เป็นคลองขนาดเล็กเชื่อมติดต่อกับคลองพระพิมล ต่อมาเพี้ยนเป็น “บ้านคลองฝรั่ง” จนถึงปัจจุบัน ชุมชนนี้ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวอำเภอไทรน้อย ซึ่งสภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม แต่เดิมในอดีตพื้นที่ส่วนใหญ่จะถูกน้ำท่วมทุกปี ทำให้สภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีหนองน้ำอยู่ทั่วไป จนเมื่อภายหลังเมื่อมีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา สภาพภูมิประเทศจึงเริ่มเปลี่ยนไป น้ำจะมีท่วมเฉพาะปีที่มีฝนตกชุกจริงๆ เท่านั้น แต่ก็ยังมีน้ำอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะทำการเกษตร เช่น การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในหมู่บ้านนี้มาตั้งแต่อดีต

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบ้านคลองฝรั่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้อยู่อาศัยกันมาตั้งแต่ตั้งเดิม โดยได้รับมรดกตกทอดในส่วนของที่ดิน ทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินกันต่อๆ มา โดยจากการสอบถามผู้อาวุโสของชุมชน (คุณลุงชวน อายุ 70 ปี) ทราบว่าตั้งแต่จำความได้ คุณปู่ของท่านก็ได้อาศัยอยู่ที่บ้านคลองฝรั่งแห่งนี้แล้ว ดังนั้นจึงอาจประมาณการได้ว่า อายุของบ้านคลองฝรั่งนี้ คงมีการตั้งเป็นชุมชนมาแล้วไม่ต่ำกว่า 120 ปี โดยในสมัยนั้น มีประชากรประมาณ 40-50 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งได้แก่ การทำนา การทำสวนนั้นเริ่มจะมีขึ้นมาในภายหลัง การทำนานั้นเป็นการทำเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน และส่วนที่เหลือจึงนำออกขายให้กับหมู่บ้านข้างเคียงหรือพ่อค้าคนกลางภายนอก ทั้งนี้เนื่องมาจากการทำนาในสมัยก่อนนั้นไม่ได้ผลผลิตมากเท่ากับปัจจุบัน การนำผลผลิตออกสู่ตลาดต้องใช้คลองฝรั่งในการนำผลผลิตออกสู่ตลาดภายนอก โดยบางปีถ้าน้ำน้อยหรือลำคลองฝรั่งตื้นเขิน อาจต้องใช้ควายในการลากเลื่อนขนข้าวเปลือกออก สู่ตลาดปากคลองพระพิมล

เมื่อตำบลไทรน้อยมีประชากรเข้ามาอาศัยมากขึ้น จึงได้มีการแยกออกไปเป็นตำบลทวีวัฒนาอีกหนึ่งตำบล บ้านคลองฝรั่งจากที่เป็นหมู่ที่ 15 ขึ้นกับตำบลไทรน้อย จึงเปลี่ยนเป็นหมู่ที่ 7 และยังคงขึ้นกับตำบลไทรน้อยเช่นเดิม (แบ่งเป็นตำบลละ 8 หมู่บ้าน) จากจำนวนประชากรที่มีอยู่ในหมู่บ้านประมาณ 40-50 ครัวเรือน ได้ขยายเป็น 108 ครัวเรือนในปัจจุบัน แต่สมาชิกส่วนใหญ่ของหมู่บ้านยังคงเป็นกลุ่มเครือญาติ มีสายสัมพันธ์เกี่ยวข้งกัน มีเพียงส่วนน้อยที่อพยพเข้ามาจากพื้นที่อื่นๆ ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีถนนภายในหมู่บ้าน รวมทั้งมีถนนเชื่อมออกสู่ภายนอกในเวลาต่อมา ทำให้การสัญจรไปมาสะดวกขึ้น มีการติดต่อค้าขายกับภายนอก นอกจากนี้ยังมีสมาชิกบางส่วนของหมู่บ้าน ออกไปเช่าพื้นที่นาภายนอกเพื่อทำนาหารายได้เพิ่มขึ้นจากเดิม

1.2 ที่ตั้ง ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของอำเภอไทรน้อย พื้นที่ที่ไกลสุดอยู่ห่างจากอำเภอไทรน้อยประมาณ 5 กิโลเมตร

1.3 ข้อมูลทั่วไป ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 มีพื้นที่ทั้งหมด 2,400 ไร่ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม 1,600 ไร่ นอกนั้นเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำสวน เลี้ยงปลา และที่สาธารณประโยชน์ มีจำนวนครัวเรือน 108 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 660 คน แยกเป็นชาย 312 คน หญิง 348 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลไทรน้อย, 2544) โครงสร้างอายุประชากร ส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 10 นับถือศาสนาอื่น

1.4 ด้านเศรษฐกิจ ประชาชนในชุมชนบ้านคลองฝรั่งมีอาชีพที่หลากหลาย ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 70 ทำนาเป็นอาชีพหลัก และร้อยละ 30 ประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้แก่ ออกไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่ (ในเมือง หรือ โรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอบางบัวทอง) ทำสวนเกษตรผสมผสานและปลูกไม้ดอกไม้ประดับ

ลักษณะการทำนา ส่วนใหญ่เป็นนาหว่านน้ำตม สภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง โดยใช้น้ำจากคลองฝรั่งที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ผลผลิตจากการทำนาโดยเฉลี่ย 80 ถัง/ไร่ สภาพสังคมมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ จึงยังเห็นประเพณีการเอาแรงในช่วงเวลาหว่านข้าว หว่านปุ๋ย

รายได้เฉลี่ย/ครอบครัว/เดือน ประมาณ 6,000.- บาท (จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3-4 คน จำนวนวัยทำงาน/ครอบครัว 3 คน) รายได้เฉลี่ย/คน/เดือน ประมาณ 3,780.- บาท รายจ่ายเฉลี่ย/ครอบครัว/เดือน ประมาณ 5,000.- บาท (กรมการพัฒนาชุมชน, 2544)

ภาระหนี้ประชาชนร้อยละ 80 มีหนี้สิน การเป็นหนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการกู้เงินเพื่อลงทุน การเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัวโดยกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในชุมชนและพ่อค้า

1.5 ด้านสังคม ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ปกติชุมชนจะมีกิจกรรมสม่ำเสมอ เช่น กิจกรรมตามประเพณีในวันสงกรานต์ งานปีใหม่ กิจกรรมการพัฒนาส่วนรวม กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ผู้นำจะเป็นผู้ชักชวนอย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือในกิจกรรมมีประมาณร้อยละ 50

1.6 ด้านการศึกษา ประชาชนส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ ปัจจุบันมีการศึกษาทั้งในระบบ (ศึกษาในโรงเรียน) และนอกระบบ (การศึกษานอกโรงเรียน-กศน.)

2. ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ

สถานการณ์ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง ก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงกลางปี พ.ศ. 2540 ลักษณะการดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยทั่วไป เป็นการดำรงชีวิตตามแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพียงแค่มีการปรับตัวเล็กน้อยตามสภาพของสังคมและวิวัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป วิธีการผลิตเพื่อยังชีพยังยึดอยู่กับการเกษตรกรรมเป็นหลักใหญ่ แต่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพิ่มขึ้น เช่น การใช้ปุ๋ย ฆ่ายาปราบศัตรูพืช หรือการทำนาโดยใช้เครื่องจักรกลช่วย เช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว การใช้เทคโนโลยีดังกล่าวเป็นการใช้เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและพึ่งพาธรรมชาติให้น้อยลง ลักษณะของรูปแบบการทำเกษตร นอกจากการทำนาแล้ว ยังเพิ่มการทำสวนเข้ามาอีกด้วย แต่เป็นลักษณะของสวนผสมในพื้นที่เดิมและใช้พื้นที่ไม่มาก ทั้งนี้การทำสวนผสมจะเป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐส่งเสริมและแนะนำเข้ามา

ในด้านการรวมกลุ่มของชุมชนนั้น เป็นการรวมตัวกันเพื่อช่วยลงแรงในการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชน เช่น ชุดลอกคูคลอง เป็นต้น จากนั้นจึงได้เริ่มมีการจัดกลุ่มอย่างเป็นทางการขึ้น ช่วงปี พ.ศ.2530 ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยมูลเหตุของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมานั้น เกิดจากผู้นำชุมชนหลายคนมีความตระหนักร่วมกันว่า การใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ของสมาชิกในหมู่บ้านเริ่มมีมากขึ้นทุกที เช่น การกินเหล้า สูบบุหรี่ ฯลฯ จึงน่าจะมีการนำเงินที่ไปใช้จ่ายในสิ่งเหล่านั้น มาเก็บสะสมเพื่อให้เกิดการออม และนำดอกผลที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน รวมทั้งการให้กู้แก่สมาชิกด้วยกัน การเกิดกลุ่มออมทรัพย์นี้ยังได้รับแรงกระตุ้นจากการได้เห็นแนวทางจากสื่อโทรทัศน์และตัวอย่างจากหมู่บ้านอื่นๆ รวมทั้งการกระตุ้นจากหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน ช่วงแรกๆ ของการดำเนินการกลุ่มออมทรัพย์ของบ้านคลองฝรั่งนี้ ต้องประสบกับปัญหาบ้างพอควร เช่น ในเรื่องวินัยในการออมของสมาชิก วินัยในการผ่อนชำระเงินกู้ของสมาชิก เป็นต้น แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยนแก้ไขระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ จนมันคงมาจนถึงปัจจุบัน การเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์นี้ ถือเป็นต้นกำเนิดของกลุ่มต่างๆ อีกหลายกลุ่มในภายหลัง เช่น ศูนย์ประชาสงเคราะห์ราษฎรบ้านคลองฝรั่ง (ประมาณปี พ.ศ. 2534) กลุ่มอาชีพองค์กรสตรี (กลุ่มแม่บ้าน) การเกิดกลุ่มต่างๆ ในช่วงก่อนภาวะวิกฤตเศรษฐกิจนี้ ส่วนใหญ่เป็นการเกิดในลักษณะที่ได้รับการริเริ่มจากหน่วยงานของราชการเป็นหลัก และเมื่อชาวบ้านเห็นดีด้วยจึงเริ่มสานต่อ ซึ่งการเริ่มของทางราชการเป็นไปตามนโยบายของรัฐในช่วงนั้นๆ

เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านคนว่างงาน ชุมชนไม่ได้รับผลกระทบเท่าใดนัก ทั้งนี้เนื่องจากมีสมาชิกของชุมชนเพียงส่วนน้อยที่ออกไปทำงานภายนอก และสมาชิกกลุ่มนี้มีเพียง 2-3 รายเท่านั้นที่ต้องถูกออกจากงานและกลับเข้ามาสู่ชุมชนดั้งเดิม ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพหลักๆ ของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการจัดสนทนากลุ่มในพื้นที่ เพื่อให้ชาวบ้าน ประเมินและจัดอันดับปัญหาซึ่งเป็นผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ปรากฏผล ดังนี้

ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลโดยตรงต่อการประกอบอาชีพของคนใน ชุมชนกล่าว คือ คนในชุมชนบ้านคลองฝรั่ง ได้รับผลกระทบมากที่สุดในเรื่องผลผลิตตกต่ำทำให้ รายได้ลดลงร้อยละ 30 ผลกระทบอันดับสองคือ รายจ่ายสูงขึ้นขณะที่รายได้คงเดิม เพราะต้นทุนใน การผลิตสูงมากขึ้น ผลกระทบอื่นๆ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น (สูงขึ้นร้อยละ 50) และปัญหาการ ดกงาน

เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบ้านคือ การทำนา รายได้จากการขายผลผลิต(ข้าวเปลือก) ลดลง เนื่องจากผลผลิตตกต่ำประกอบกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทั้งราคาพันธุ์ข้าว ราคาปุ๋ยเคมี และ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช โดยปกติ ผลผลิตที่ได้ชาวบ้านจำหน่ายเป็นข้าวเปลือกให้แก่พ่อค้า และซื้อ ข้าวสารมาบริโภค ราคาจำหน่ายข้าวเปลือกเกี่ยวนละ 3,000 –3,500 บาท ขณะที่ราคาข้าวสารสูง ถึงเกี่ยวนละ 13,000 –15,000 บาท (200-270 บาท/ถัง)

ในด้านภาระหนี้สิน พบว่า จำนวนประชาชนเป็นหนี้เพิ่มขึ้นร้อยละ 30 และปริมาณ หนี้/ราย สูงขึ้นมากด้วยเช่นกัน

ผลกระทบในเรื่องการดกงาน ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญนัก เพราะว่าในหมู่บ้านมี คนดกงานจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เมื่อดกงานจะกลับมาช่วยครอบครัวทำการเกษตร

3. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่งนั้น ชุมชน ใช้กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการสนับสนุนของกองทุนพัฒนาเพื่อสังคม เป็นกลไกขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

3.1 การศึกษาปัญหาและประเมินสภาพชุมชน

การศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนนั้น ชุมชนมีการประเมินสภาพชุมชนเพื่อระบุปัญหา จัดลำดับปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยใช้เวทีประชาคมหมู่บ้านซึ่งเป็นกิจกรรม หนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาเพื่อสังคม (Social Investment Fund -SIF) สนับสนุน ให้ชุมชนจัดทำแผนชุมชนเพื่อขอรับการสนับสนุนทุนในการดำเนินงาน ผลจากการจัดเวทีประชาคม ของชุมชนนั้น พบว่า ชุมชนมีปัญหาในเรื่อง

- 1) ราคาผลผลิตตกต่ำ
- 2) ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น
- 3) ปัญหาค่าครองชีพ
- 4) ปัญหาด้านอาชีพ (คนดกงาน)

ในการจัดลำดับความความรุนแรงของปัญหาของชุมชนนั้น ชาวบ้านให้ความสำคัญต่อปัญหาการขาดผลผลิตตกต่ำและต้นทุนในการประกอบอาชีพสูงขึ้นเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขเร่งด่วน และได้ร่วมกันจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านอาชีพเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจ

3.2 การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหา

แนวทางการดำเนินงานกลุ่ม คือ การปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมของกลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่เดิม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นมาใหม่ตามแผนแม่บทซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพจากกองทุนพัฒนาเพื่อสังคมและงบประมาณสมทบจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น ดังนั้นลักษณะการรวมกลุ่ม/องค์กรด้านอาชีพของชุมชนนั้น จึงมีทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นมาก่อนประสบปัญหาวิกฤต และกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยตรง

3.3 การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา

ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาต้นทุนการผลิตตกต่ำและต้นทุนในการประกอบอาชีพสูงขึ้นภายใต้แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองนั้น มีรายละเอียดด้านการก่อรูปองค์กร พัฒนาการ โครงสร้างการดำเนินงาน ตลอดจนกิจกรรมและผลของการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.3.1 องค์กรความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาชุมชน

ดังกล่าวแล้วว่าลักษณะกลุ่ม/องค์กรชุมชนบ้านคลองฝรั่งมีทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นมาก่อนประสบปัญหาวิกฤต และกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยตรง กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่

▶▶ กลุ่ม/องค์กรเดิม

1) ชื่อกลุ่ม : กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

- วัตถุประสงค์กลุ่ม : ตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประหยัด อุดออม และเป็นกองทุนช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนในยามที่ประสบปัญหาเดือดร้อน
- ความเป็นมา : ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 โดยคำแนะนำของพัฒนาชุมชน แรกตั้งมีเงินทุน 3,000 – 4,000 บาท
- โครงสร้างกลุ่ม : มีการจัดโครงสร้าง/หน้าที่กลุ่มชัดเจน คือ มีประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เลขานุการกลุ่ม เภรัญญิก และประธานฝ่ายเงินกู้

- กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ ได้แก่
 - การให้สมาชิกกู้ยืม
 - เงินบำรุงกลุ่มเพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน
 - ช่วยเหลือสมาชิก เช่น หากญาติของสมาชิกเสียชีวิตจะได้รับเงินช่วยเหลือ

รายละเอียด 500 บาท

- ผลการดำเนินงาน : ปัจจุบันมีเงินทุนประมาณ 1,500,000 บาท (จากทุนเริ่มต้น 3,000-4,000 บาท) ให้สมาชิกกู้ยืมไปประมาณ 300,000 บาท และมีครัวเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เกือบทั้งหมด (106 ครัวเรือน)

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนี้ เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นก่อนที่ชุมชนจะได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนในการช่วยแก้ปัญหาของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นแหล่งทุนสำคัญที่คนในชุมชนได้พึ่งพิงในยามเดือดร้อน

▶▶ กลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งใหม่

1) ชื่อกลุ่ม : กลุ่มอาชีพสตรีบ้านคลองฝรั่ง

- วัตถุประสงค์กลุ่ม : เพื่อเป็นการสร้างงาน ให้สตรีในชุมชนมีรายได้เสริมจากอาชีพหลักภาคการเกษตร เป็นการแบ่งเบาภาระครอบครัว

- ความเป็นมา : ตั้งขึ้นเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2540 โดยได้รับเงินสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอ 25,000 บาท และสำนักงานเกษตรอำเภอจัดเคหกิจเกษตร เป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้ในการแปรรูปอาหารและการทำน้ำพริก มีสมาชิกเริ่มแรก จำนวน 12 คน

- โครงสร้างกลุ่ม: มีการจัดโครงสร้าง/หน้าที่กลุ่มชัดเจน คือ มีประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และฝ่ายการตลาด

- กิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่

- การผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ : น้ำพริก ซึ่งมีหลายประเภท ได้แก่ น้ำพริกแกง น้ำพริกเผา และน้ำพริกกลางดง นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์อื่นๆ คือ ยาสระผม น้ำยาล้างจาน พิมเสนน้ำ และขนมดอกจอก

- มีการรวมกลุ่มทำการผลิตทุกวันอังคาร รายได้จากผลผลิตที่จำหน่ายได้หักเข้ากลุ่มร้อยละ 5 และ หักเป็นค่าเสื่อมของอุปกรณ์ร้อยละ 5 ส่วนที่เหลือแจกจ่ายให้สมาชิกตามปริมาณงาน (จำนวนวันที่ทำงาน)

- เงินที่หักเข้ากลุ่ม ใช้เป็นทุนในการผลิตและช่วยเหลือสมาชิก เช่น หากญาติของสมาชิกเสียชีวิตจะได้รับเงินช่วยเหลือรายละเอียด 500 บาท

- ผลการดำเนินงาน : ปัจจุบันมีเงินทุน ประมาณ 160,000 บาท (จากทุนเริ่มต้น 25,000 บาท) มีสมาชิกเพิ่มเป็น 36 คน รายได้เฉลี่ยที่สมาชิกได้รับเฉลี่ยประมาณ 8,400 บาท/ปี และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เพิ่มเติม ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ไทรน้อย สนับสนุนการจัดทำฉลากผลิตภัณฑ์ กระทรวงมหาดไทยสนับสนุนอุปกรณ์การผลิต กรมส่งเสริมการเกษตรจัดตั้งศูนย์สาธิตการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ปัจจุบันกลุ่มอาชีพสตรีบ้านคลองฝรั่ง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในจังหวัด เนื่องจากได้รับรางวัลกลุ่มแม่บ้านสตรีดีเด่นระดับจังหวัด เมื่อปี พ.ศ. 2541 ได้รับเชิญไปออกรายการทีวีหลายรายการและร่วมงานแสดงสินค้าในโอกาสต่างๆ

2) ชื่อกลุ่ม : กลุ่มโรงสีขนาดเล็ก

- วัตถุประสงค์กลุ่ม : เพื่อเป็นการแก้ปัญหาของชุมชน ลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายของประชาชนในชุมชน เนื่องจากชุมชนไม่มีโรงสี ชาวนาต้องขายข้าวเปลือกเพื่อซื้อข้าวสารบริโภค ซึ่งมีราคาแพงมาก

- ความเป็นมา : โครงการนี้เป็นการแก้ปัญหาที่เกิดจากผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจโดยตรง ซึ่งทำให้ชุมชนมีการประเมินสภาพปัญหา และจัดทำแผนชุมชนเพื่อขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนพัฒนาสังคม (SIF) โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2541 และจัดตั้งกลุ่มสำเร็จในปี พ.ศ. 2542 โดยได้รับเงินสนับสนุน จำนวน 730,000 บาท มีสมาชิกก่อตั้ง ซึ่งเป็นคณะกรรมการจำนวน 16 คน และสมาชิกทั่วไปที่เข้าร่วมโครงการร้อยละ 50 ของประชากรทั้งหมด (ประมาณ 300 คน)

- โครงสร้างกลุ่ม : มีการจัดโครงสร้าง/หน้าที่กลุ่มชัดเจน คือ มีประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม เลขานุการ เภรัญญิก ผู้ช่วยเภรัญญิก ผู้จัดการโรงสี ฝ่ายบัญชี ผู้ตรวจสอบบัญชี ฝ่ายซ่อมบำรุง และที่ปรึกษา

- กิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่
 - อยู่ในช่วงการดำเนินงาน ขณะนี้ก่อสร้างอาคารและติดตั้งเครื่องสีข้าวเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่เปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการ
 - มีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดสรรรายได้ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ จัดสรรเป็นกองทุนสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชน นำมาใช้ลงทุนต่อในกิจการซึ่งอัตราส่วนในการจัดสรรผลประโยชน์นั้น คณะกรรมการดำเนินงานกำหนดหลักเกณฑ์การจัดสรรไว้แล้ว แต่ยังไม่มีการขอยุติ ขอดกกลงที่แน่นอน เนื่องจากรอประชุมขอความเห็นชอบจากสมาชิก

- มีการวางแผนการผลิต วางแผนการตลาด และ วางแผนการเงิน

- ผลการดำเนินงาน : อยู่ระหว่างการดำเนินการ ยังไม่ปรากฏผลชัดเจน

3) ชื่อกลุ่ม : กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ

- วัตถุประสงค์กลุ่ม : เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตและลดการใช้สารเคมี
- ความเป็นมา : โครงการนี้เป็นการแก้ปัญหาที่เกิดจากผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น โดยการสนับสนุนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ซึ่งมีโครงการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมในชุมชน และงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชน จำนวน 40,000 บาท ในปี พ.ศ.2544 จัดการอบรมสาธิตการทำปุ๋ยชีวภาพและจัดหาปัจจัยในการผลิต ซึ่งได้แก่ กากน้ำตาล และอุปกรณ์ถังกรอง โดยมีสมาชิกเริ่มต้น 25 ราย
- โครงสร้างกลุ่ม : มีการจัดตั้งกลุ่มโดยมีโครงสร้างเช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน กล่าวคือ มีประธาน รองประธาน เภรัญญิก ฝ่ายปฏิคม และสมาชิก โดยมีการประชุมหารืออย่างไม่เป็นทางการทุกเดือนระหว่างคณะกรรมการดำเนินงาน ในวันที่ 6 ของทุกเดือน ซึ่งเป็นวันที่ชาวบ้านมีกิจกรรมร่วมกันหลายอย่าง คือ กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ กิจกรรมของกองทุนเงินล้าน เป็นต้น
- กิจกรรมของกลุ่ม : ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้ในครัวเรือนเพื่อลดต้นทุนจากการใช้ปุ๋ยเคมี
- ผลการดำเนินงาน : มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 28 ราย ต้นทุนการผลิตในการทำนาลดลง แต่ยังไม่มีการประเมินว่าลดลงมากน้อยเท่าใด และยังไม่มีการปันผลในหมู่สมาชิก เนื่องจากอยู่ระหว่างการดำเนินการ ยังไม่ปรากฏผลชัดเจนนัก

3.3.2 ผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนบ้านคลองฝรั่ง ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการก่อรูปองค์กรกิจกรรม การประเมินผลสำเร็จของการดำเนินงานอาจยังไม่เด่นชัดนัก อย่างไรก็ตามในภาพรวมเท่าที่ปรากฏในขณะนี้ กิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดผล ดังนี้

- 1) ต้นทุนการผลิตในภาคเกษตรกรรมลดลง จากการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง นอกจากนั้นการใช้ประโยชน์จากเงินกู้ของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งแบ่งเงินส่วนหนึ่งจัดตั้งเป็นกองทุนปุ๋ยเคมีของชุมชน ดำเนินการจัดซื้อผ่านกลุ่มออมทรัพย์โดยตรง ทำให้เกษตรกรซื้อปุ๋ยในราคาที่ถูกลง
- 2) มีรายได้เสริมจากกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน
- 3) ประชาชนมีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น มีช่องทางการสื่อสารกันมากขึ้น ซึ่งมีส่วนสนับสนุนการสร้างควมสามัคคีในชุมชนและตระหนักในปัญหาที่ต้องร่วมกันแก้ไขมากยิ่งขึ้น

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหามุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ของประชาชน

4.1 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ

ในภาพรวมแม้จะยังมีอีกหลายตัวว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหามุมชนบ้านคลองฝรั่ง ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเช่นเดียวกับชุมชนหนองปากโลง เนื่องจากกระบวนการแก้ไขปัญหายังอยู่ในระยะดำเนินการ อย่างไรก็ตามมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่าจะประสบความสำเร็จได้ เพราะได้รับความสนใจและความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี ดังนั้น การวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จ จะทำการวิเคราะห์ใน 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ดังนี้

● ปัจจัยภายในชุมชน

1) การมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการแก้ไขปัญหามุมชนบ้านคลองฝรั่งที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนมีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง กล่าวคือ

- ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความเสียสละ ซื่อสัตย์เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก เน้นการมีส่วนร่วม ยึดถือผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก มีการดำเนินงานและการบริหารจัดการที่โปร่งใส ทำให้คนในชุมชนให้การยอมรับและให้ความร่วมมือในกิจกรรมเป็นอย่างดี

- การมีพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่เหมือนกัน ความเป็นเครือญาติ ทำให้ผู้คนในชุมชนมีความผูกพันและเอื้อเฟื้อต่อกัน นอกจากนี้ยังมีทุนทางสังคมที่สำคัญที่ช่วยให้การแก้ไขปัญหามุมชนประสบความสำเร็จ คือ องค์กรภายในชุมชน ซึ่งได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์การผลิตและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่ง สนับสนุนแหล่งทุนในการดำเนินงาน ความร่วมมือเช่นนี้เป็นเรื่องสำคัญ เป็นการสร้างกำลังใจแก่ชุมชนในการดำเนินงานแก้ไขปัญหามุมชน

- มีทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งถือเป็นสวัสดิการชุมชนรูปแบบหนึ่ง มีส่วนช่วยบรรเทาปัญหาแก่สมาชิกในชุมชนซึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ การที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและรายได้ที่ลดต่ำลงกลุ่มออมทรัพย์ดำเนินการช่วยเหลือโดยการจัดหาปัจจัยการผลิตที่มีราคาถูกกว่าท้องตลาด ตลอดจนให้เงินกู้ยืมเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพแก่สมาชิกในชุมชน

2) มีกระบวนการบริหารจัดการที่โปร่งใส

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในโครงการแก้ปัญหามุมชนที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง คือ การมีกระบวนการบริหารจัดการที่โปร่งใส โดยเฉพาะการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนิน

กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ มีการจัดทำระบบบัญชีและการเงินที่สามารถตรวจสอบได้ มีการปรึกษาหารือระหว่างคณะกรรมการและสมาชิก และจัดกิจกรรมให้เป็นไปตามความต้องการของสมาชิกส่วนใหญ่ มีความเป็นประชาธิปไตยสูง การที่ชุมชนรู้จักจัดการตัวเองเช่นนี้ ทำให้ชุมชนมีศักยภาพและแนวโน้มที่จะพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูงต่อไป

3) กระบวนการเรียนรู้

ชุมชนบ้านคลองฝรั่งมีการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยบทเรียนจากการทำงานร่วมกันและจากการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ดังนี้

- **การตระหนักในปัญหา** ชุมชนบ้านคลองฝรั่งต้องเผชิญกับปัญหาราคาผลผลิตที่ตกต่ำ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นส่งผลกระทบต่อรายได้และภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่งเกิดจากความช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกหลายหน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ การศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานกองทุนพัฒนาสังคม การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็นต้น ซึ่งได้ให้คำแนะนำและแนวคิดในการแก้ไขปัญหา ประกอบกับผู้นำชุมชนมีศักยภาพและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน จึงเริ่มมีการประเมินสถานะของชุมชน ระบุปัญหา ค้นหาสาเหตุและกำหนดแนวทางแก้ไข และนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชนในที่สุด

- **การหาทางเลือกที่เหมาะสม** การหาทางเลือกในการแก้ปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่งนั้น ได้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชนและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายทั้งในระดับตำบลและระดับอำเภอ ในที่สุดมีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆขึ้น ได้แก่ “กลุ่มสตรีแม่บ้าน” “กลุ่มโรงสีข้าว” และกลุ่ม “ปุ๋ยชีวภาพ” ขึ้น โดยภาพรวมแล้วการสร้างทางเลือกเพื่อแก้ปัญหา เป็นความพยายามของชุมชนที่ได้คิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น ซึ่งจำแนกได้เป็น **กิจกรรมการแก้ไขปัญหในระยะยาว** ซึ่งได้แก่ “กลุ่มโรงสีข้าว” เพื่อลดรายจ่ายของคนในชุมชนที่ต้องซื้อข้าวบริโภคทั้งที่ชุมชนเป็นแหล่งผลิตข้าวได้เอง และกลุ่ม “ปุ๋ยชีวภาพ” ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อลดต้นทุนการผลิตจากการใช้ปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพง นอกจากนั้นยังช่วยลดการทำลายสภาพแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกรจากการใช้ปุ๋ยเคมี **กิจกรรมการแก้ไขปัญหาระยะสั้น** ได้แก่ กิจกรรม “กลุ่มสตรีแม่บ้าน” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นอาชีพเสริม สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกเป็นการแบ่งเบาภาระ รายจ่ายของครอบครัว

- **การเรียนรู้ปฏิบัติการ** ชุมชนมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหลายทาง คือ

- **เรียนรู้จากการอบรม/ศึกษาดูงาน** กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ได้เรียนรู้และศึกษาดูงานจากหลายแหล่งด้วยกัน เช่น กลุ่มโรงสีข้าว มีการศึกษาดูงานที่ จ.สุพรรณบุรี กลุ่มสตรีแม่บ้าน

เข้ารับการอบรมการแปรรูปอาหารจากสำนักงานเกษตรอำเภอ และกลุ่มนุ้ยชีวภาพ เข้ารับการอบรม
วิธีการผลิตจากสำนักงานเกษตรอำเภอ

- **เรียนรู้จากการเข้าร่วมประชุม** และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเวทีการ
ประชุมประชาคมของชุมชน ทำให้ชาวชุมชนบ้านคลองฝรั่งมีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์
ระหว่างกันภายในชุมชน และขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ ด้วย

- **การเรียนรู้จากการทำงาน** ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะกลุ่ม
กิจกรรมมีการประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง
เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มสตรีแม่บ้านมีการปรับปรุง
ผลิตภัณฑ์ และเพิ่มประเภทผลิตภัณฑ์ เป็นการเรียนรู้จากการที่กลุ่มมีโอกาสร่วมออกร้านจำหน่าย
ผลิตภัณฑ์ในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ได้เห็นตัวอย่างสินค้าและผลิตภัณฑ์จากแหล่งอื่นๆ ที่มาแสดง
ในงานและจากข้อเสนอแนะของผู้บริโภค ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากการทำงานของกลุ่ม

- **การเรียนรู้จากประสบการณ์และการได้เห็นตัวอย่างผ่านสื่อสารมวลชน**
กรณีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านเป็นสมาชิกเกือบทุกหลังคาเรือนนั้น
จุดเริ่มต้นเกิดจากการที่ผู้นำชุมชน(ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ปัจจุบันดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มฯ) เห็น
ตัวอย่างการดำเนินงานจากสื่อโทรทัศน์ และเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ จึงนำความคิดนี้ไป
ปรึกษากับพัฒนาการอำเภอ และขอให้ช่วยแนะนำและดำเนินการจัดตั้งกลุ่มขึ้น ในปี 2530 ซึ่งการ
ดำเนินงานเป็นที่ยอมรับของชุมชน สมาชิกเพิ่มจำนวนมากขึ้น และเป็นทุนที่เข้มแข็งของชุมชนใน
เวลาต่อมา ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการช่วยเหลือสมาชิกเมื่อประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ

● ปัจจัยภายนอกชุมชน

- การได้รับการสนับสนุนทางด้านความคิดและแหล่งทุนจากภายนอก ได้แก่ กรมการ
พัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตร การศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานสาธารณสุข การไฟฟ้าฝ่ายผลิตและ
กองทุน SIF เป็นต้น ซึ่งนอกจากการสนับสนุนทางความคิดและงบประมาณแล้ว ยังช่วยให้คำแนะนำ
และติดตามประเมินผลร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

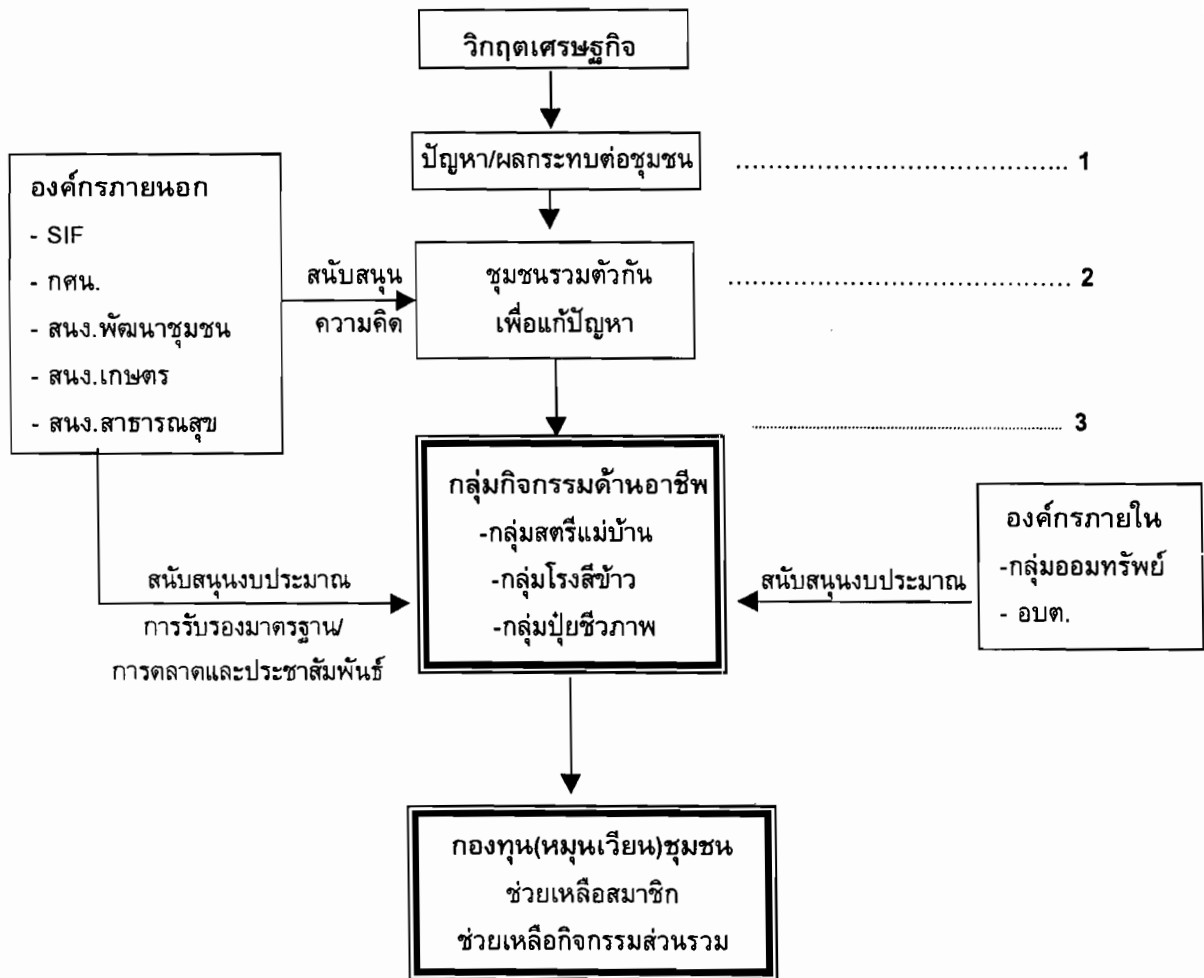
4.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน

ดังกล่ามาแล้วว่า กิจกรรมการแก้ปัญหาของชุมชนยังอยู่ในระยะเริ่มต้น และอยู่ใน
ขั้นตอนของการสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ปัญหาอุปสรรคในขณะนี้จึงยังไม่ปรากฏ แต่
มีประเด็นที่ชุมชนจำเป็นต้องระมัดระวังในการดำเนินงาน คือ ความขัดแย้งในเรื่องการจัดสรร
ผลประโยชน์ เนื่องจากกิจกรรมกลุ่มที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานเหล่านี้ ล้วนเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง
กับรายได้และก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาจจะนำความขัดแย้งมาสู่กลุ่ม/องค์กรชุมชน
ได้หากขาดการบริหารจัดการที่โปร่งใสและเป็นธรรม อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากการดำเนิน

กิจกรรมของชุมชนที่ผ่านมา ผนวกกับมีการวางแผนกำหนดแนวทางการบริหารจัดการตลอดจนหลักเกณฑ์ในการจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มกิจกรรมต่างๆแล้ว คาดว่าชุมชนบ้านคลองฝรั่งจะสามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามที่ต้องการ

จากกรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองฝรั่งสรุปเป็นแผนภูมิกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ดังแผนภูมิที่ 2

จากแผนภูมิที่ 2 ขั้นตอนของกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่ง เริ่มจากการศึกษาปัญหาและประเมินสภาพชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการกระตุ้นและการสนับสนุนจากภายนอก จากนั้นจึงมี การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองขึ้น เป็นแผนการแก้ปัญหาที่ครอบคลุมแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และลงมือปฏิบัติตามแผนแม่บทที่ชุมชนจัดทำขึ้น การดำเนินกิจกรรมประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เนื่องจากชุมชนมีศักยภาพเพียงพอ โดยเฉพาะการมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมแบบชนบทไทยและทุนสินเชื่อจากกลุ่มออมทรัพย์

1. ขั้นการศึกษาและประเมินสภาพชุมชน
2. ขั้นการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา
3. ขั้นการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา

แผนภูมิที่ 2 กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านคลองฝรั่ง จ.นนทบุรี

จากผลการศึกษารายพื้นที่ทั้ง 2 แห่งที่ได้นำเสนอมาแล้วข้างต้น อาจสรุปได้ดังรายละเอียด
ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุปผลการศึกษาระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ประเด็น	ชุมชนหนองปากโลง	ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง
ลักษณะชุมชน	ชุมชนชนบทในเขตเมือง	ชุมชนชนบทในเขตเมือง
ปัญหาที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ	1) ยาเสพติด 2) รายได้	ราคาผลผลิตตกต่ำ และต้นทุนการผลิตสูง
ลำดับความสำคัญของปัญหา	ปัญหาสังคม	ปัญหาเศรษฐกิจ
แนวทางการแก้ไขปัญหา	เครือข่ายระดับตำบล เครือข่ายระดับชุมชน	กลุ่มภายในชุมชน
กลไกขับเคลื่อนกระบวนการ	เวทีประชาคม	การจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง
รูปแบบการแก้ไขปัญหา	ตั้งศูนย์ประสานงานแก้ไขปัญหา ระดับตำบลและมีกิจกรรมระดับชุมชน	กิจกรรมระดับกลุ่มย่อยในชุมชนและ การสนับสนุนระหว่างกลุ่มย่อย
ลักษณะการเกิดองค์กร	ชุมชนคิดและริเริ่ม ภาคีต่าง ๆ สนับสนุน	ภาคีต่าง ๆ สนับสนุน ความคิด ชุมชนดำเนินการ
องค์กรภาคีที่สนับสนุน	สถานที่สำคัญทางศาสนาในชุมชน องค์กรภายในชุมชนทุกองค์กร และหน่วยงานส่วนกลางระดับจังหวัด	องค์กรทางสังคม องค์กรภายในชุมชนบางองค์กร และ หน่วยงานส่วนกลางระดับจังหวัด เฉพาะบางหน่วย
การมีส่วนร่วม	ประชากรในชุมชนทุกเพศทุกวัย และองค์กรทุกระดับ	ประชากรในชุมชนเฉพาะกลุ่ม และองค์กรบางองค์กร
วิธีการดำเนินงานแก้ไข ปัญหาของชุมชน	หลากหลายรูปแบบทั้งการสื่อสาร แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ การประชุม เวทีประชาคม เยี่ยมเยียนตามบ้านเพื่อสร้างความ เข้าใจ	การประชุมกลุ่มย่อย และการสื่อสาร แบบไม่เป็นทางการ
ผลการดำเนินงาน	มาตรการทางสังคม เช่น มาตรการ กำจัดทั้งผู้เสพ และผู้ค้ายาเสพติด	1) แนวทางการดำเนินงานในการแก้ ไขปัญหาชุมชน 2) ทุนหมุนเวียนในการแก้ไขปัญหา ของชุมชน
ปัจจัยของความสำเร็จในการ รวมพลัง	ปัจจัยภายใน 1) ทุนสังคมและวัฒนธรรม 2) กระบวนการที่เข้มแข็ง 3) กระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยภายนอก การสนับสนุนความคิดและการยอมรับ จากภายนอก	ปัจจัยภายใน 1) ทุนสังคมและวัฒนธรรม 2) การบริหารจัดการโปร่งใส 3) กระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยภายนอก การสนับสนุนความคิดและแหล่งทุน จากภายนอก

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหามลพิษ
2. กลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษโดยกระบวนการมีส่วนร่วม
4. บทเรียนสำคัญที่ได้จากรับการศึกษา
5. ข้อเสนอแนะ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการรวมพลังของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยพิจารณาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ บ้านหนองปากโลง หมู่ที่ 3 ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม และ บ้านคลองฝรั่ง หมู่ที่ 7 ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี แม้ว่าการรวมพลังของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในพื้นที่ทั้ง 2 แห่งจะอยู่ในระยะเริ่มต้น และยังมีระดับความเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามก็อาจกล่าวได้ว่าชุมชนที่เลือกเป็นพื้นที่ศึกษาครั้งนี้เป็นพื้นที่ที่เป็นตัวอย่างของการรวมตัวในการแก้ไขปัญหาของภาคประชาชนที่สะท้อนถึงศักยภาพหรือแนวโน้มของการเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ภายใต้บริบทที่แตกต่าง

การนำเสนอบทสรุป การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะในส่วนนี้ ดำเนินการบนฐานข้อมูลที่ค้นพบจากการศึกษาภาคสนามร่วมกับข้อเสนอแนะที่ได้จากการตรวจสอบข้อมูลของผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา โดยจำแนกเป็นประเด็นต่อไปนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน
 - 1.1 ชุมชนหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม
 - 1.2 ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี
2. กลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม
4. บทเรียนสำคัญที่ได้จากรับการศึกษา
5. ข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน

ในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในการวิจัยนี้ จำแนกขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เป็น 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

- 1) ขั้นตอนการศึกษาปัญหา สำรวจและหาแนวทางแก้ไข
- 2) ขั้นตอนเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหา และ
- 3) ขั้นตอนปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ในพื้นที่ซึ่งคัดเลือก
เป็นพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 แห่ง มีดังนี้

1.1 ชุมชนหนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

ชุมชนหนองปากโลง เป็นชุมชนชนบทในพื้นที่เขตเมือง ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่
ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำพวกพืชล้มลุก เช่น ะยอม และพืชผักตามฤดูกาลที่มีระยะเวลาใน
การเก็บเกี่ยวผลผลิตสั้นประมาณ 2-3 เดือน ส่วนการเลี้ยงสัตว์ที่คนในชุมชนนิยมเลี้ยงคือ สุกร โค
และปลากัดสี

ในช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ คนในชุมชนหนองปากโลงได้รับผลกระทบจากต้นทุนการ
ผลิตที่สูงขึ้นและรายได้ที่ลดลง แต่ปัญหาเศรษฐกิจมิใช่ปัญหาที่คนในชุมชนหนองปากโลงคิดว่า
เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพเกษตรกรรมของชุมชนหนองปากโลง
สามารถพึ่งพิงตนเองได้ เพราะเป็นการทำการเกษตรระยะสั้นที่ให้ผลตอบแทนรวดเร็ว และสินค้า
เป็นที่ต้องการของตลาดสามารถจำหน่ายได้ตลอดปี ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นจึงไม่
ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชุมชนเท่าใดนัก แต่ปัญหาที่คนในชุมชนคิดว่าสำคัญที่สุดคือ ปัญหา
การแพร่ระบาดของยาเสพติด เนื่องจากเป็นปัญหาที่สะสมมานานและมีแนวโน้มว่าจะมีความ
รุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ

กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น เริ่มจาก

การศึกษา สืบสวนและหาแนวทางแก้ไข ชุมชนโดยผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำได้
จัดเวทีประชาคมขึ้นในชุมชน เพื่อร่วมกันสำรวจปัญหาและสาเหตุของปัญหา เมื่อได้ข้อสรุปถึง
ปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขโดยเร่งด่วนแล้ว (ปัญหายาเสพติด) ได้กำหนดวิธีการสำรวจจำนวน
ผู้เสพยาเสพติด โดยสมาชิกในชุมชนช่วยกันสอดส่องและแจ้งข้อมูลผู้ติดยาหรือผู้ที่เสี่ยงต่อการ
ติดยาเสพติดให้กลุ่มแกนนำทราบ จากนั้นจึงมีการประชุมโดยใช้เวทีประชาคม เพื่อกำหนด
มาตรการและวิธีการแก้ไขปัญหา

การเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหา จากการประชุมโดยใช้เวทีประชาคม เพื่อ
กำหนดมาตรการและวิธีการแก้ไข ปัญหา ซึ่งในที่สุดได้ข้อสรุปว่า จะต้องมีการจัดตั้งองค์กรชุมชน
ขึ้นมาแก้ไขปัญหา ภายใต้วิถีคิดของชุมชนที่ว่า “ไม่มีใครรู้ปัญหาของชุมชนได้ดีเท่ากับคนใน
ชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง” องค์กร “ศูนย์ประสานงานการป้องกัน
ยาเสพติดระดับตำบล ” จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นองค์กรประสานและดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติด
ของชุมชน

การปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด การก่อตั้งองค์กร “ศูนย์ประสานงานการป้องกัน
ยาเสพติดระดับตำบล” ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่เห็นความ

สำคัญของการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดตามแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งในระยะแรกผู้ที่เห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกับศูนย์ประสานงานฯ ยังมีน้อย ผู้นำชุมชนต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การไปพูดคุยตามบ้าน การจัดเวทีประชาคมอย่างต่อเนื่อง จนมีผู้ที่ให้ความร่วมมือกับศูนย์ประสานงานฯ เพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผลงานของศูนย์ประสานงานฯ ได้แก่ โครงการบำบัดหรือฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด และโครงการประชาคมต่อต้านยาเสพติดระดับหมู่บ้าน ปรากฏเป็นรูปธรรม ซึ่งส่งผลให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปเกิดความตระหนักในพิษภัยของยาเสพติด ลดจำนวนผู้เสพและผู้จำหน่ายยาเสพติดลงได้จำนวนหนึ่ง และทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นมากขึ้น

1.2 ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง เป็นชุมชนชนบทในพื้นที่เขตเมือง คนในชุมชนประมาณร้อยละ 70 ประกอบอาชีพทำนา และร้อยละ 30 ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่ ทำสวนเกษตรผสมผสานและปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น

ในอดีตจนถึงช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 นั้น การดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยทั่วไป จะเป็นตามแบบสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม วิธีการผลิตมีลักษณะเพื่อยังชีพ มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อช่วยลงแรงในการเก็บเกี่ยวผลิตผลทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชน เช่น ขุดลอกคูคลอง เป็นต้น จากนั้นจึงได้เริ่มมีการจัดกลุ่มอย่างเป็นทางการขึ้น ผนวกกับมีการใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตรเพิ่มขึ้น เช่น การใช้ปุ๋ย ฆ่าปราบศัตรูพืช หรือการทำนาโดยใช้เครื่องจักรกล (ทั้งนี้เป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐส่งเสริมและแนะนำ) ทำให้วิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ต้องพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น การผลิตเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตกึ่งยังชีพกึ่งการค้า

เมื่ออาชีพหลักด้านเกษตรกรรมของชุมชนบ้านคลองฝรั่ง คือ การทำนา ยังมีลักษณะที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ จำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยในการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ สารเคมีปราบศัตรูพืช ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ คนในชุมชนบ้านคลองฝรั่ง จึงได้รับผลกระทบจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ประกอบกับผลผลิตที่ตกต่ำลง ด้วยเหตุนี้การแก้ไขปัญหาของชุมชนจึงมุ่งไปในด้านเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก

กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น เริ่มจาก

การศึกษา สืบสวน และหาแนวทางแก้ไข ชุมชนโดยผู้นำชุมชนภายใต้การสนับสนุนความคิดจากภาครัฐและองค์กรภายนอก (กองทุน SIF) ได้จัดเวทีประชุมในระดับชุมชนขึ้นเพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เพื่อขอรับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการกองทุนเพื่อสังคม ซึ่งโดยกระบวนการจัดทำแผนแม่บท ดังกล่าว ได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการโดยให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าโดยกลไกการดำเนินงานดังกล่าว

ได้ก่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนขึ้น ซึ่งผลจากการจัดเวทีชุมชน ได้ข้อสรุปถึงปัญหาเร่งด่วนที่ชุมชนต้องร่วมกันแก้ไข ซึ่งได้แก่ ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำและต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น แนวทางการแก้ไขคือ กำหนดให้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านอาชีพเพื่อแก้ไขและบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น

การเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหา แนวทางการแก้ไขซึ่งกำหนดให้มีการรวมกลุ่มกิจกรรมด้านอาชีพนั้น มีวิธีการ 2 แนวทาง คือ 1) การปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมของกลุ่มอาชีพเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน และ 2) จัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นมาใหม่ตามที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง

การปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด จากแนวทางการแก้ไขปัญหา 2 แนวทางข้างต้น ทำให้ลักษณะการรวมกลุ่มกิจกรรม/องค์กรด้านอาชีพของชุมชน มีทั้งกลุ่มที่เกิดก่อนประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งในขั้นการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนของแต่ละกลุ่ม/องค์กรนั้น ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระยะก่อรูป (ยกเว้นกลุ่ม/องค์กรเดิมที่มีพัฒนาการก้าวหน้าในระดับที่แตกต่างออกไป) ยังไม่ปรากฏผลการดำเนินงานที่เด่นชัด อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากประวัติและผลงานขององค์กรที่มีอยู่เดิม ผนวกกับมีการวางระบบบริหารงานตลอดจนหลักเกณฑ์ในการจัดสรรผลประโยชน์แล้ว คาดว่าชุมชนบ้านคลองฝรั่งมีแนวโน้มที่จะบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ตามที่ต้องการ

ผลการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลกระทบที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจในพื้นที่ศึกษา 2 แห่งนั้น โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่าชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ ต่างก็ใช้กลไกทางสังคมในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งกลไกที่ใช้กันแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป อย่างไรก็ตามแม้จะมีการใช้กลไกทางสังคมเช่นเดียวกันแต่การขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีความแตกต่างกันในด้านจุดเริ่มต้นของกระบวนการ กล่าวคือ จุดเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนหนองปากโลง เกิดจากความคิดริเริ่มของคนในชุมชนด้วยความตระหนักถึงอันตรายของปัญหาที่ชุมชนได้รับ ขณะที่จุดเริ่มต้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนไทรน้อย เกิดจากการสนับสนุนและการจุดประกายความคิดจากองค์กรภายนอกที่เล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชน แต่ถึงแม้ว่าจะมีจุดเริ่มต้นของกระบวนการที่ต่างกัน อีกทั้งยังมีระดับความเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันก็ตาม ชุมชนที่เลือกเป็นพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 แห่งนี้ นับเป็นตัวอย่างของการรวมตัวในการแก้ไขปัญหาของภาคประชาชน ที่สะท้อนถึงศักยภาพและแนวโน้มของการเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

2. กลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วม

พื้นที่ 2 แห่งในการศึกษาครั้งนี้ มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงและลักษณะที่แตกต่างกัน ดังกล่าวแล้ว คือ มีความคล้ายคลึงในต้นบริบททางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ เป็นชุมชนชนบทในเขตเมือง สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ เป็นชุมชนขนาดกลาง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีวิถีการผลิตแบบผสมผสานก้ำกึ่งระหว่างการผลิตเพื่อยังชีพและเพื่อการค้า แต่เมื่อพิจารณาจากปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบและบริบทของพื้นที่ในประเด็นความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม กลับพบว่ามีความแตกต่างกัน คือ

ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่ชุมชนหนองปากโลงได้รับ คือ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ขณะที่ชุมชนไทรน้อย ได้รับผลกระทบด้านการผลิต

ในส่วนของบริบทด้านประชาสังคม ชุมชนหนองปากโลง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดนครปฐมอันเป็นพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมสูงเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนไทรน้อย บริบทพื้นที่ในเชิงประชาคมนี้นับมีบทบาทต่อการขับเคลื่อนกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน กล่าวคือ เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 แห่งนั้น ชุมชนเลือกใช้กลไกในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกัน ชุมชนหนองปากโลง เลือกใช้แนวทางประชาสังคมในรูปแบบการจัดเวทีประชาคมเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ในบริบทของการเคลื่อนไหวประชาสังคมสูงดังกล่าวแล้ว ประกอบกับลักษณะของปัญหาที่ได้รับผลกระทบเป็นปัญหาที่ต้องการความร่วมมือจากภาคีต่างๆ ในวงกว้าง การเลือกใช้กลไกดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมกับสภาพของปัญหา ขณะที่ชุมชนไทรน้อย ใช้กลไกการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง โดยการสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคมเป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการ อย่างไรก็ตามแม้จะมีความแตกต่างของปัญหาและบริบทพื้นที่ด้านความเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม กลับพบว่ามีลักษณะร่วมที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการการแก้ปัญหาอยู่หลายประการ คือ

1. พื้นที่ศึกษาทั้ง 2 พื้นที่ มีทุนทางสังคมของชุมชนที่เข้มแข็ง ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ ซื่อสัตย์ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน มีระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนแบบเครือญาติ มีพื้นฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมเดียวกัน ประการสำคัญคือ มีองค์กรความร่วมมือในระดับพื้นที่ ทุนเหล่านี้ทำให้ผู้คนในชุมชนมีความผูกพัน เอื้อเฟื้อต่อกันซึ่งนำไปสู่การสร้างความร่วมมือ สนับสนุนการแก้ปัญหาของชุมชน

2. พื้นที่ศึกษาทั้ง 2 พื้นที่ มีกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนที่เข้มแข็ง ได้แก่ กระบวนการที่ชุมชนรู้จักจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง มีการวางแผนและการลงมือปฏิบัติตามแผน โดยใช้กลไกทางสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเช่นเดียวกัน แต่อาจแตกต่างในรายละเอียดดังกล่าวแล้ว คือ การขับเคลื่อนชุมชนของหนองปากโลงใช้เวทีประชาสังคมเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ขณะที่ชุมชน

ไทรน้อยใช้กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองเป็นกลไกในการขับเคลื่อน นอกจากการใช้กลไกทางสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาแล้ว การมีระบบบริหารจัดการที่โปร่งใสก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ แก้ไขปัญหาของชุมชน

3. มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยบทเรียนจากการทำงาน เรียนรู้จากการอบรม ศึกษาดูงาน เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการหนึ่ง ที่สร้างความเข้มแข็งทางปัญญาให้แก่คนในชุมชน เพื่อนำพาการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน

4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน ทั้งด้านความคิดและแหล่งทุน ซึ่งเป็นกำลังใจสำคัญแก่ชุมชน

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมโดยสรุปมีดังนี้

1. กระแสการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม
2. ความตระหนักในปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชน
3. การเห็นถึงความสำคัญในเรื่องการพึ่งตนเอง
4. ศักยภาพด้านทุนทางสังคมของชุมชน ได้แก่
 - 4.1 การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง เสียสละ ประชาชนยอมรับ
 - 4.2 การมีวัฒนธรรมประเพณี และระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ
 - 4.3 การมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้มแข็งอยู่ก่อนแล้วในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์
 - 4.4 การมีเครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในพื้นที่และภายนอกพื้นที่
5. การมีองค์กรจากภายนอกชุมชนที่มีวิสัยคิดและวิธีการทำงานชุมชนในเชิงประชาคมให้การสนับสนุน รวมทั้งมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. บทเรียนที่สำคัญที่ได้จากรับการศึกษา

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อกลางปี 2540 เป็นตัวเร่งเร้า กระตุ้นให้พลังภาคประชาชนปรากฏเด่นชัดขึ้น ภาวะและกระแสความตื่นตัวของภาคประชาสังคม ผลจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนฯ 8 และ แผนฯ 9 และการมีรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้ทำให้

ภาคประชาสังคมมีความตื่นตัวและเริ่มมีบทบาทสูงขึ้นในการพัฒนาท้องถิ่นของตน บทเรียนสำคัญที่ได้จากการวิจัยนี้ คือ

1. การรวมกลุ่มของชุมชนและเครือข่ายที่เข้มแข็งสามารถเป็นแกนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา เช่น มีการจัดทำแผนชุมชน (กรณีชุมชนไทรน้อย) การจัดตั้งประชาคมต่อต้านยาเสพติด (กรณีชุมชนหนองปากโลง) ซึ่งทั้งแผนแผนชุมชนและแนวทางประชาคมที่จัดทำขึ้นเป็นเครื่องมือสำคัญที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เกิดการเรียนรู้และพัฒนาขีดความสามารถอย่างต่อเนื่องในการก่อร่างสร้างตน สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการและร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2. การมีกลไกสนับสนุนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและภาคประชาสังคมอย่างเป็นทางการ ซึ่งตัวอย่างกลไกที่สำคัญ ได้แก่ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมเป็นกลไกการพัฒนาและประสานงานสำหรับองค์กรชุมชน ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาอาชีพ การสร้างรายได้ ภายใต้หลักการพัฒนาแบบองค์รวมและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ และกระบวนการจัดเวทีประชาคมในพื้นที่ ซึ่งจำเป็นต้องใช้กระบวนการสร้างความเห็นร่วมหรือประชาคมตีเพื่อตัดสินใจต่อการบริหารจัดการและการพัฒนาท้องถิ่นของตน หากพิจารณาในเชิงกระบวนการแล้ว นอกจากจะนำไปสู่ข้อสรุปในการตัดสินใจปัญหาของชุมชนแล้ว ยังเป็นกระบวนการที่ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งต่อประเด็นปัญหาที่ขยายวงกว้างออกไปได้ในระดับหนึ่ง เพราะเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน

3. ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนท้องถิ่นเกื้อหนุนการสะสมทุนทางสังคม ด้วยวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นจุดเด่นของสังคมชนบทที่เชื่อมสำนักชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นบนความสัมพันธ์ตามวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมที่มีความกลมเกลียวและพึ่งพาอาศัยกัน เป็นปัจจัยสำคัญและเป็นพื้นฐานให้กับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

5. ข้อเสนอแนะ

ความพยายามในการใช้กลไกหรือเครื่องมือทางสังคมเป็นยุทธศาสตร์การทำงาน ดังตัวอย่างการศึกษา 2 ชุมชน ดังกล่าว นับเป็นยุทธศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่งและมีแนวโน้มที่จะเป็นการแก้ปัญหาในระยะยาวและยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัย จึงมีข้อเสนอแนะต่อการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

5.1 การส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนให้ครบทุกพื้นที่ เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น โดยแผนชุมชนจะมาจากความคิดริเริ่มของคนในชุมชนที่ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน ค้นหาศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาของ

ชุมชน ขณะเดียวกันแผนชุมชนจะนำมาใช้ประโยชน์สำหรับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และระดับท้องถิ่นที่จะใช้เป็นแนวทางในการจัดทำโครงการ กิจกรรม และจัดสรรงบประมาณลงสู่พื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

5.2 การแก้ไขปัญหาของชุมชนต้องการมาตรการที่ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาและบริบทของพื้นที่ บางปัญหาต้องใช้มาตรการที่หลากหลายและครอบคลุมทั้งในด้านมาตรการเชิงรุกและมาตรการเชิงรับ เช่น ปัญหายาเสพติด ที่ต้องใช้มาตรการทั้งทางสังคมและทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหา ขณะที่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ เช่น ผลผลิตตกต่ำและราคาผลผลิตสูงชันนั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ ดังนั้น ในการวางแผนเพื่อแก้ไขแก้ปัญหาก็ต้องคำนึงถึงบริบท สภาพปัญหา และความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก

5.3 ชุมชนจะเข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งพาตนเองได้ ต้องมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งทุก ๆ ส่วน นั่นคือ ทุนด้านมนุษย์ ทุนวัฒนธรรมประเพณี ทุนทางเศรษฐกิจ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนอาจจะไม่จำเป็นต้องสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา แต่ใช้การปรับปรุงทุนที่มีอยู่เดิมให้ทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.4 ปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จประการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาชุมชน คือการมีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง กรณีชุมชนหนองปากโลง ซึ่งประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดอันเป็นปัญหาที่รัฐพยายามแสวงหาวิธีการแก้ไขในหลากหลายรูปแบบและวิธีการ แต่พบว่ายังไม่มีวิธีการที่บรรลุเป้าหมาย แต่ด้วยกระบวนการทำงานของกลุ่มแกนนำชุมชนหนองปากโลงที่มีเครือข่ายความร่วมมือในทุกระดับทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มแกนนำที่มี “ใจ” มีจิตสำนึกในเรื่องสิทธิของตนในฐานะพลเมือง และใช้สิทธินั้นขึ้นมาจัดการกับปัญหา โดยอาศัยการจัดการในเชิงบูรณาการความร่วมมือจากทุกฝ่าย กลุ่มแกนนำกลุ่มนี้ ถือเป็น “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ยุคใหม่ ที่มีความสามารถในฐานะเป็นนักสร้างเครือข่ายทางสังคม (Network catalyst) ดังนั้น องค์กรภายนอก (ทั้งภาครัฐและเอกชน) ควรให้การสนับสนุนการเชื่อมโยงเครือข่ายประชาคมจังหวัดกับประชาคมตำบล เพื่อสนับสนุนและยกระดับขีดความสามารถของกลุ่มแกนนำนี้ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในวงกว้าง

កម្ពុជាធិបតេយ្យ

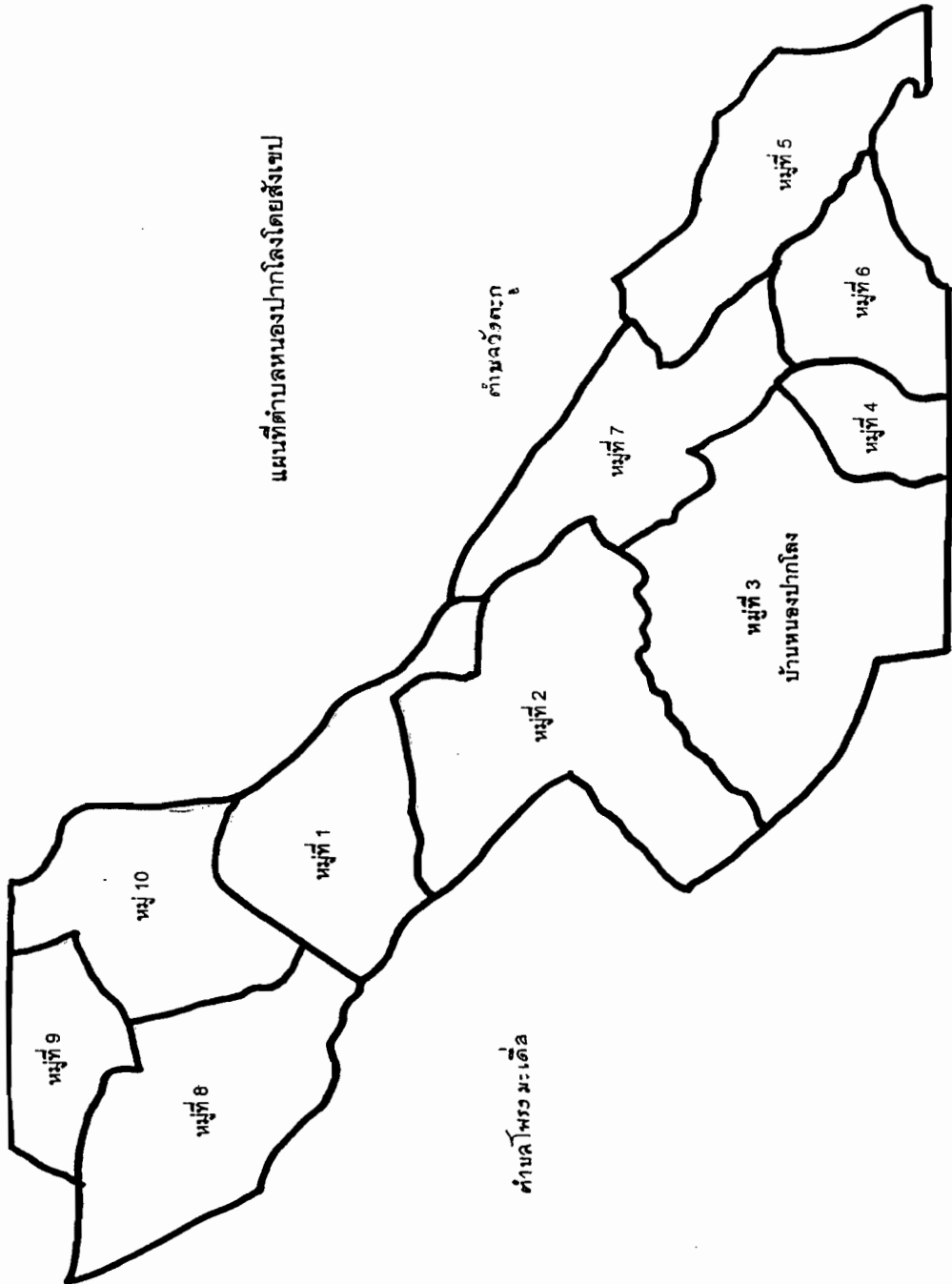
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2540). ประชาคม : พัฒนาการนัยยะแห่งอนาคต. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2540). สังคมเข้มแข็ง. ใน ประชาสังคมทรรคนะนักคิดในสังคมไทย. ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ประภาพรรณ อุ่นอบ, (บรรณาธิการ). (2544). ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- , (2545). กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม. ใน การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย. ศุภวัลย์ พลายน้อย (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2537). ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน และ เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2542). วิกฤตเศรษฐกิจกับความมั่นคงของมนุษย์. ใน เอเชียปริทัศน์, ปีที่ 20, ฉบับที่ 1, มกราคม-เมษายน, น.47-74.
- พิทยา ว่องกุล, (บรรณาธิการ). (2541). มหกรรมประชาชนกู้ชาติ-เคลื่อนทัพจับศึก ไอ.เอ็ม.เอฟ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- ลีลาภรณ์ นาคทรพรและคณะ, (บรรณาธิการ). (2538). ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย, (บรรณาธิการ). (2545). การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (2540). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.
- , (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2544-2549). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- , (2544). การปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น.
- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง. (2544). สรุปข้อมูลตำบลหนองปากโลง. อัดสำเนา.
- , (2544). สรุปผลการติดตามการแก้ไขปัญหาหยาเสพติดของชุมชน. อัดสำเนา.

- องค์การบริหารส่วนตำบลไทรน้อย. (2544). สรุปข้อมูลตำบลไทรน้อย. อัดสำเนา.
- อนุชาติ พวงสำลี และคณะ. (2544). การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย. ในการประชุม วิชาการ "Civil Society Response to the Asian Crisis : Thailand". วันที่ 25 มิถุนายน 2544 ณ โรงแรมรอยัลริเวอร์ กรุงเทพมหานคร.
- อเนก นาคะบุตร. (2536). คนกับดิน น้ำ ป่า : จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2542). ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ : ความหมายของประชาสังคม ใน อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บก). ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้ง.
- โอภาส ปัญญา สิทธิพงษ์ ดิลกวิช และนที อนุกานนท์. (2544). โครงการสนับสนุนบทบาทขององค์กรความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาในการดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดและอำเภอ. ม.ป.ท.
- Capra, Fritjof. (1997). The Web of Life : A New Synthesis of Mind and Matter. London : Flamingo.
- Cohen, J.M. and Uphoff, N.T. (1980). Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity Through Specificity, World Development. 8 : 213-235.
- David Mathew. (2543). A Civil Society and the Economy. ใน อนุชาติ พวงสำลี. (บรรณาธิการ). พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civic Net Institute).
- Reeder, William. (1974). Some Aspects of the Informal Social Participation of Farm Families in New York State Cornell University. Unpublished Ph.D. Dissertation.
- Roger, Everett M. and Floyd F. Shoemaker. (1971). Communication and Innovation : A Cross Cultural Approach. 2 nd. Ed. New York : The Free Press.
- WHO. (1978). Report of the International Conference on Primary Health Care. New York : N.P.Press
- William E. Smith. (1991). The A.I.C. Model Concept and Practice Organization for Development. International Institute Dec.

ชุมชนหนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

ภาคผนวก

1. แผนที่ชุมชน
2. โครงการ/องค์กรในการแก้ปัญหาชุมชน
3. ตัวอย่างการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
4. ภาพกิจกรรม

แผนที่ตำบลหนองปากโจงโดยสังเขป

ตำบลวังตะกั่ว

ตำบลโพธิ์มะเดื่อ

ตำบลลำพูน

หมู่บ้าน 9

หมู่บ้าน 8

หมู่บ้าน 10

หมู่บ้าน 1

หมู่บ้าน 2

หมู่บ้าน 3
บ้านหนองปากโจง

หมู่บ้าน 7

หมู่บ้าน 4

หมู่บ้าน 5

หมู่บ้าน 6

โครงการต่อต้านยาเสพติดระดับตำบล

....ปัจจุบันสถานการณ์ยาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้าเป็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขโดยเร่งด่วน มาตรการต่างๆ ของรัฐมากมายไม่ว่าเป็นการป้องกันปราบปราม บำบัดรักษา สถานการณ์ก็ยังไม่บรรเทาเบาบางลงได้ คงทวีมากยิ่งขึ้น ตำบลหนองปากโลงก็เช่นกัน ถูกกระทบจากปัญหานี้ มาตรการแรกที่ดำเนินการ คือ นำผู้นำท้องถิ่นไปทัศนศึกษาดูงานการเข้าค่ายบำบัดรักษา ณ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี 2541 และนั่นคือการจุดประกายความคิดในการนำหนทางที่ศึกษาดูงานมาปฏิบัติบ้างในตำบล ด้วยการเปิดค่ายบำบัดผู้ติดยาเสพติดในตำบล รุ่นแรกเมื่อปี 2542 ดำเนินการรับสมัครผู้ติดยาเสพติดเข้าค่ายรุ่นแรกจำนวน 45 คน โดยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะโรงพยาบาลศูนย์นครปฐม และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง เมื่อดำเนินการเสร็จรุ่นแรก ทางตำบลได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดระดับตำบลขึ้น โดยการนำของกำนัน ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานศูนย์ฯ ในระยะแรก เพื่อให้องค์กรส่วนนี้ได้ดำเนินการทำหน้าที่ด้านยาเสพติดโดยเฉพาะ จากการติดตามผลผู้เข้าค่ายบำบัดหลังจากพ้นค่ายแล้ว หลายรายหันกลับไปเสพยาอีก ผลงานไม่เป็นไปตามคาดหมายเท่าที่ควร ทำให้เริ่มคิดว่ามาตรการบำบัดรักษาไม่ใช่หนทางแก้ไขที่ได้ผล เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนั้น ศูนย์ประสานงานฯ ได้ดำเนินการประชุมพูดคุยเพื่อหาหนทางแก้ไขปัญหานี้ขึ้น และลงมติกันว่าควรเสริมด้วยมาตรการป้องกัน ด้วยการให้ความรู้แก่ผู้ที่มีโอกาสเสี่ยง โครงการอบรมเยาวชนต่อต้านยาเสพติดรุ่นแรกจึงเป็นโครงการต่อมาที่ดำเนินการ เมื่อเสร็จสิ้นการฝึกอบรม ราษฎรเริ่มตื่นตัวและตระหนักในเรื่องนี้ขึ้นมาบ้าง จากเดิมไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร โครงการเปิดค่ายบำบัดรุ่นที่ 2 จึงเกิดขึ้นในปี 2544 มีผู้สมัครใจเข้าค่ายมากกว่ารุ่นแรก ราษฎรเห็นความสำคัญมากขึ้น ปล่อยให้เป็นโครงการนำร่องดีเด่น 1 ใน 10 โครงการของทั้งประเทศ จากบทเรียนค่ายบำบัดรุ่นแรกถึงรุ่นที่ 2 จึงเกิดแนวทางแก้ไขด้วยการติดตามผู้เข้าค่ายหลังผ่านการบำบัดรักษา ด้วยการนัดหมายประชุมกันทุกวันศุกร์และติดตามเยี่ยมบ้านในวันเสาร์ ศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดรู้ว่า จะให้ทั้งหมดของผู้ผ่านการเข้าค่ายบำบัด เลิกเสพยาได้โดยเด็ดขาดทุกคนไม่ได้ ส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้เข้าค่ายกลับไปเสพยาเสพติด คือ สังคม ครอบครัว สภาพเดิมของสังคมที่อยู่ เพื่อน และยาเสพติด ก็ยังห่างายอยู่ และนี่คืออีกปัญหาหนึ่งที่ทางศูนย์ประสานงานฯ รับเข้าเป็นข้อมูลที่ต้องดำเนินการหาทางแก้ไข จากการพูดคุยในศูนย์ประสานงานการป้องกันยาเสพติดของตำบล ข้อเสนอคือต้องแก้ไขด้วยสังคม กำจัดผู้ค้าให้หมดไปจากตำบล จึงเริ่มหาแนวทางการปฏิบัติและลงในข้อสรุปที่การกำหนดมติประชาคมเป็นกฎกติกาสำหรับการกำจัดผู้ค้าให้หมดไปจากตำบล แต่การดำเนินการได้ จะใช้กลยุทธิ์ของเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการ ก็อย่างที่เห็น คือ ไม่ได้ผล หากให้คนในสังคม ในตำบล ราษฎรในตำบลเป็นผู้ให้ความร่วมมือ อาจเป็นไปได้ว่าผลของการป้องกันและปราบปรามโดยวิธีนี้คงได้ตามเจตนารมณ์ที่ต้องการ แต่จะให้ราษฎรร่วมมืออย่างไร การประชุมประชาคมหมู่บ้านจึงเกิดขึ้นและไล่หมุนเวียนไปทุกหมู่บ้าน เพื่อประกาศมติประชาคมตำบลในการกำจัดผู้ค้าให้หมดไป และผลพวงที่ได้ต่อมาเกินกว่าคาดคิด คือ สังคมทุกสังคมเริ่มคุยในเรื่องเดียวกัน เริ่มมองหาและตระหนักในเรื่องเดียวกัน คือ ยาเสพติด และคืออีกหนึ่งในความพยายามของเราชาวตำบลหนองปากโลงที่กำลังดำเนินการอยู่ภายใต้ความพยายามให้สิ่งที่บั้นทอนสังคม บันสรรพลังที่ดีที่เกิดขึ้นในสังคมให้หมดไป เรากำลังทำอยู่.....(ถอดความจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน)

**โครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้เสพยาบ้าในชุมชนหนองปากโลง
ตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม**

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 เพื่ออาศัยชุมชนสร้างแรงจูงใจต่อผู้ติดยาและสารเสพติดให้เข้ารับการบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพทางด้านจิตใจภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดีของชุมชน โดยผู้ติดยาและสารเสพติดไม่จำเป็นต้องไปบำบัดที่สถานพยาบาล
- 1.2 ติดตามผลการบำบัดรักษาโดยอาศัยบทบาทของชุมชนเข้ามาดำเนินการ
- 1.3 สร้างพลังฝ่ายประชาชนให้มากขึ้นโดยมีบทบาทเป็นหลักในการดำเนินการ และริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรมป้องกันยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง
- 1.4 กระตุ้นให้องค์กรชุมชนและองค์กรประชาชนตระหนักถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติด และร่วมกันคิดรูปแบบการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชน

2. วิธีดำเนินการ

- 2.1 ประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
- 2.2 เตรียมชุมชนให้มีส่วนร่วมโครงการ
- 2.3 สสำรวจข้อมูลผู้ติดยาและสารเสพติดในแต่ละหมู่บ้าน
- 2.4 รับสมัครผู้ติดยาและสารเสพติดเข้ารับการบำบัดรักษาให้ครบ 4 ขั้นตอน
- 2.5 การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ
- 2.6 ส่งเสริม ปลูกฝังค่านิยมแก่ชุมชนเพื่อป้องกันการติดยาและสารเสพติด
- 2.7 อบรมอาสาสมัครติดตามผลผู้เลิกยาและสารเสพติด
- 2.8 สรุปโครงการและประเมินผล

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 ลดอัตราการติดยาซ้ำ การป้องกันในรายใหม่ไม่ให้ติดยา
- 3.2 ผู้ผ่านการบำบัดรักษาและสามารถแก้ปัญหา มีความเข้มแข็ง
- 3.3 ใช้ประสบการณ์ของสมาชิกที่ผ่านการบำบัดรักษาแล้วให้เป็นประโยชน์ต่อผู้ติดยาเสพติดรายอื่น
- 3.4 กระตุ้นให้ชุมชนต่อสู้เพื่อแก้ปัญหายาเสพติดอย่างเป็นกระบวนการและครบวงจร
- 3.5 ลดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ เพิ่มความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
- 3.6 ชุมชนและองค์กรประชาชนตระหนักถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติด ร่วมกันคิดรูปแบบการป้องกันปัญหายาเสพติดในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ประกาศมติประชาคมตำบลหนองปากโลง
อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
เรื่องมาตรการป้องกันยาเสพติดในตำบลหนองปากโลง

มาตรการป้องกันยาเสพติดตำบลหนองปากโลง มุ่งหวังที่จะลดจำนวนผู้จำหน่ายยาบ้า และผู้เสพให้มีจำนวนน้อยลง โดยเปิดให้มีสถานบำบัดผู้ติดยาเสพติดในตำบล ในสภาวะปัจจุบัน ผู้เสพและผู้จำหน่ายยาเสพติดเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในวัยที่กำลังศึกษาเล่าเรียนและวัยทำงาน หากผู้ชายและผู้เสพยาบ้าไม่หมดสิ้นไปจากท้องถิ่นของเรา ปัญหาสังคมต่างๆ ก็ย่อมมากขึ้นและจะแก้ไขปัญหายุ่งยากยิ่งขึ้น จึงประกาศให้ผู้จำหน่ายยาบ้าและสารเสพติดร้ายแรงต่างๆ พร้อมทั้งสมาชิกในครัวเรือนผู้จำหน่าย และผู้ค้าได้ทราบว่า หากพบว่าท่านหรือสมาชิกในครัวเรือนของท่านมีส่วนเกี่ยวข้อง มติประชาคมตำบลหนองปากโลง จะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. แจ้งความประพடுத்தให้สถานศึกษาทราบ และดำเนินการตามระเบียบของสถานศึกษา
2. แจ้งสถานศึกษาและสถานีอนามัยให้งดบัตรสุขภาพนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
3. แจ้งสถานศึกษาให้ระงับเงินทุนทุกประเภท และเงินกู้กองทุนเพื่อการศึกษา
4. ตัดออกจากสมาชิกฌาปนกิจศพหมู่บ้าน/ตำบล
5. แจ้งประชาชนทั่วไปไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลืองานหรือกิจการใดๆ ทั้งสิ้น
6. ไม่ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ ในการทำนิติกรรมต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
7. คณะสงฆ์ให้ความร่วมมือ ไม่รับภิกษุณิมนต์ต่างๆ
8. สถานีอนามัยหมู่บ้าน/ตำบล งดจำหน่ายบัตรประกันสุขภาพในการรักษาพยาบาลและบัตรสงเคราะห์ (ส.ปร.) แก่ครอบครัวที่จำหน่ายยาเสพติด
9. องค์การบริหารส่วนตำบลจะงดจ่ายน้ำประปาจากการประปาหมู่บ้าน
10. ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย

ประกาศ ณ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.2544

(ลงชื่อ).....

(ลงชื่อ).....

(.....)

(.....)

ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปากโลง

(ลงชื่อ).....

(ลงชื่อ).....

(.....)

(.....)

กำนันตำบลหนองปากโลง

ประธานประชาคมตำบลหนองปากโลง

(ลงชื่อ).....

(.....)

เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

การสัมภาษณ์ผู้เสพยาเสพติดที่เข้าร่วมโครงการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้เสพยาบ้า
ในชุมชนหนองปากโลง ตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ไผ่* เป็นบุตรคนเล็ก ในจำนวนพี่น้อง 5 คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เคย
แต่งงานแต่แยกทางกับภรรยาเมื่อ 5 ปีที่แล้ว มีบุตร 1 คน ปัจจุบันอายุ 26 ปี มีอาชีพรับจ้างบรรจุผักใส่
ถุง ปอกกะหล่ำปลีและขนย้ายผัก โดยทำงานในช่วงเวลากลางวันได้ค่าจ้างเป็นรายวัน วันละ 200 บาท

ไผ่ เริ่มใช้ยาครั้งแรกเมื่อเข้าทำงานเป็นช่างในปั๊มน้ำมันหลังจากจบการศึกษา ป.6 สาเหตุ
ของการใช้ยาเกิดจากเพื่อนชักชวน เสพเพื่อความสนุกและทำให้ไม่่วงนอน ยาเสพติดที่ใช้คือ ยาบ้า
ซึ่งไผ่เล่าว่าในระยะแรกๆ นั้น ไม่ได้เสพทุกวันทุกวัน นาน ๆ จะเสพสักครั้ง แต่ปริมาณยาที่ใช้เสพจะใช้
ครั้งละมาก ๆ ถึงกระนั้นก็ยังได้รับการรังเกียจจากบุคคลอื่นทั้งจากคนในครอบครัวและบุคคลรอบข้าง

ไผ่ ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการบำบัดและฟื้นฟู เนื่องจากไม่อยากให้มารดาeklุ่มใจและคิด
ว่าตัวเองโตขึ้น อายุมากขึ้น อยากจะมีอะไรเป็นเรื่องเป็นราวมากขึ้น และภายหลังจากที่ได้รับการบำบัด
และฟื้นฟูแล้วความสัมพันธ์จากบุคคลอื่นเริ่มดีขึ้น ได้รับการต้อนรับจากครอบครัวและสังคมรอบข้าง ทำ
ให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ส่วนเพื่อนกลุ่มที่ชักชวนกันให้เสพยานั้น ปัจจุบันได้เลิกคบหาหมดทุกคนแล้ว

ไผ่ฝากข้อคิดถึงเยาวชนรุ่นหลังว่า “สำหรับคนที่ยังไม่เคยเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็อย่าไป
ริลองมันเลย ส่วนผู้ที่กำลังติดก็ขอให้เลิกเสียดีกว่า แล้วอีกหน่อยจะสบาย ถ้าไม่เลิกก็ลำบากต่อไป
แน่นอน สักวันหนึ่งอาจจะต้องติดคุก”

ในความรู้สึกของป้าบัว* ผู้เป็นแม่ ดีใจที่ลูกชายเลิกเสพยาได้และมีความรักผูกพันกันมาก
ยิ่งขึ้น “ดีใจ สบายใจที่ว่า เออ ลูกเราดีแล้ว มานอนปกติไม่ไปเที่ยวไหน ถ้าลูกไม่มาก็ไม่สบายใจ กังวล
ฉันดีใจมากๆ เลย คล้ายๆ กับว่าโรคภัยในตัวฉันมันหายไปหมดเลยนะ สบายใจ ฉันเคยบอกก้านันว่าฉัน
ดีใจที่ลูกฉันหาย ฉันชอบ มีใครที่เป็นเหมือนฉัน จะแนะนำให้ไปบำบัดค่ายที่ก้านันจัด” ซึ่งเป็นความรู้สึก
ที่แตกต่างจากช่วงที่ลูกชายติดยาเสพติดอย่างมาก ความกังวล ความห่วง หมดไป รู้สึกเหมือนกับว่า
หมดเวรหมดกรรมแล้ว

(สัมภาษณ์, 12 พ.ค.45)

* นามสมมติ

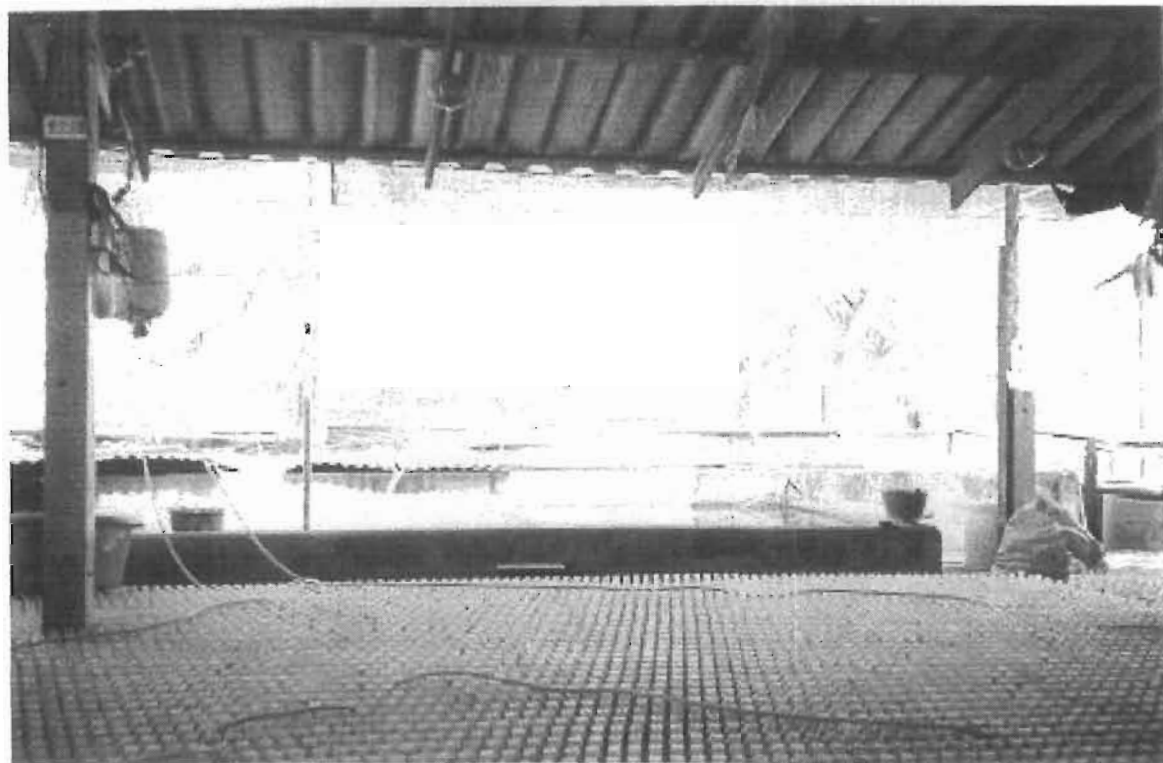
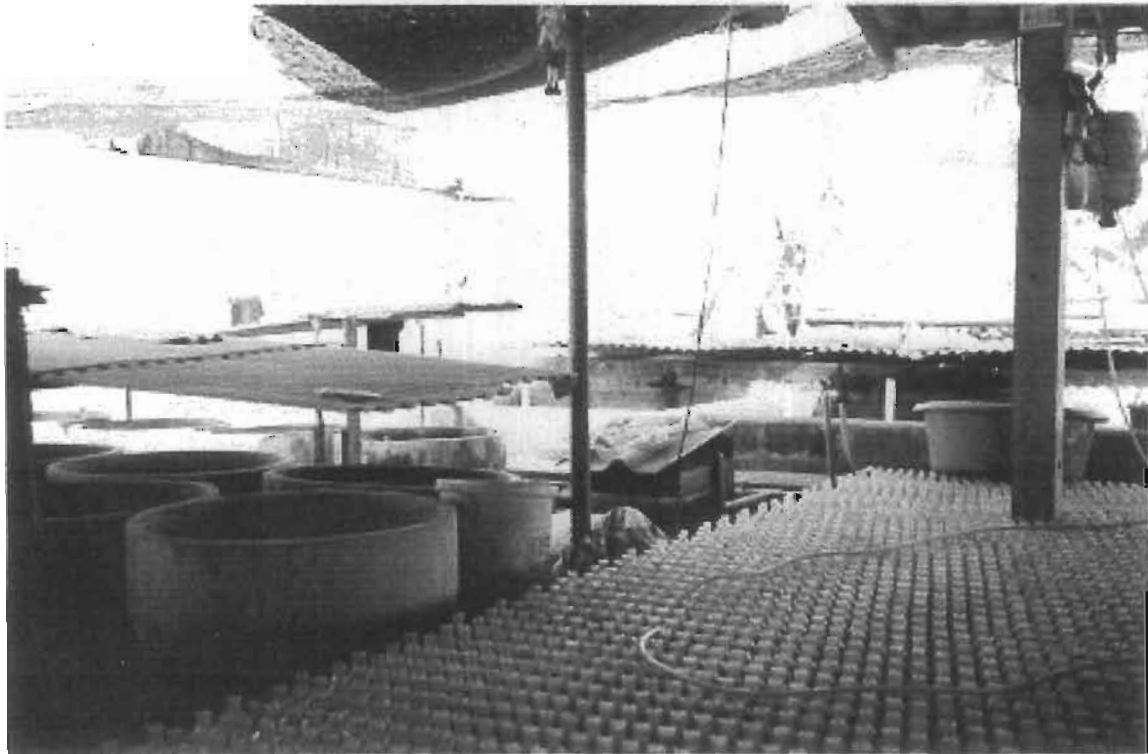
เวทีประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 3 บ้านหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

เวทีประชาคมหมู่บ้าน หมู่ 3 บ้านหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

อาชีพเลี้ยงปลากัดสี หมู่ 3 บ้านหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

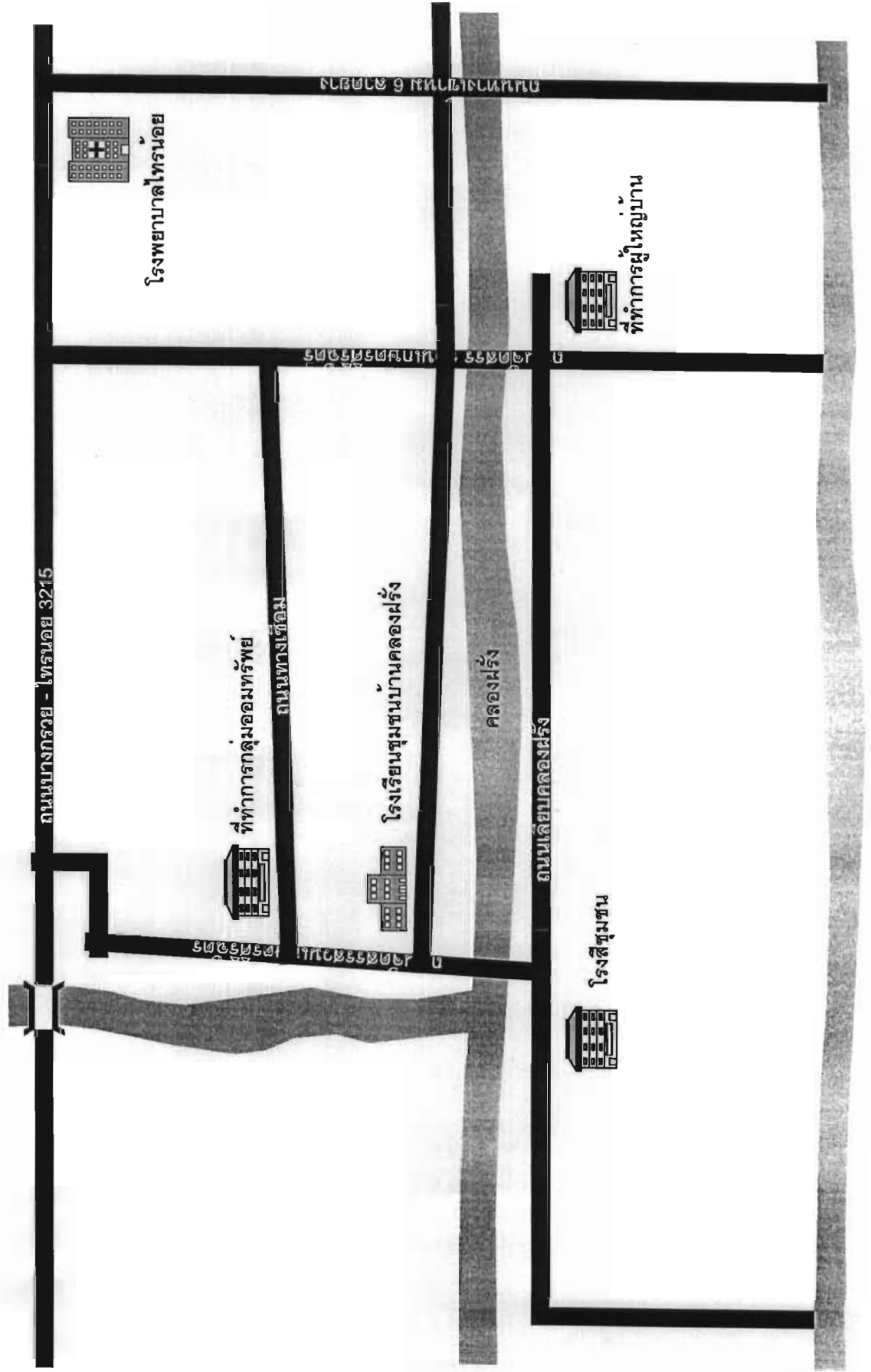

การประกอบอาชีพการเกษตร หมู่ 3 บ้านหนองปากโลง ต.หนองปากโลง อ.เมือง จ.นครปฐม

ชุมชนบ้านคลองฝรั่ง อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

แผนที่แสดงพื้นที่หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

โครงการจัดทำปุ๋ยชีวภาพ

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 นำเศษวัชพืชไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
- 1.2 ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย
- 1.3 ลดมลภาวะ และขยะ
- 1.4 ส่งเสริมการผลิตใช้เอง

2. วิธีดำเนินการ

- 2.1 ประสานงานกับเกษตรกรอำเภอเพื่อจัดอบรมในการทำปุ๋ยชีวภาพ
- 2.2 นำปุ๋ยที่ได้ไปใช้ในการปลูกต้นไม้ในแปลงปลูกพืชผัก
- 2.3 ใช้อยู่ยสลายอินทรีย์วัตถุจากแหล่งน้ำต่าง ๆ ป่อน้ำ สระน้ำ

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 ลดมลภาวะเป็นพิษ
- 3.2 ลดปริมาณการใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย

โครงการสัจจะออมทรัพย์

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักถึงความสำคัญและประโยชน์ของการประหยัด
- 1.2 ส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักประหยัด และอดออม
- 1.3 ให้สมาชิกมีส่วนร่วม ในการตั้งกองทุน "สัจจะออมทรัพย์" ของหมู่บ้าน
- 1.4 รู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- 2.5 จัดทำเป็นกองทุนไว้กู้ยืมในหมู่สมาชิก กองทุนปุ๋ย และมีการปันผล

2. วิธีดำเนินการ

- 2.1 ประชุมหารือแนวทางการดำเนินการ
- 2.2 ประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในหมู่บ้านทราบ รับสมัครสมาชิก และดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน
- 2.3 คัดเลือกตัวแทนสมาชิก ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน วงจรระเบียบ
- 3.4 ชี้แจงรายละเอียดของการดำเนินงาน

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 รู้จักการประหยัด อดออม
- 3.2 รู้จักรับผิดชอบในการบริหารกลุ่ม
- 3.3 สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินจากกลุ่มฯ ได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ
- 3.4 สมาชิกจะได้รับเงินช่วยค่าฌาปนกิจศพรายละ 500 บาท ในกรณีเสียชีวิต
- 3.5 สามารถซื้อปุ๋ยได้ในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด

โครงการจัดทำผลิตภัณฑ์จำหน่ายน้ำพริกต่าง ๆ

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มมีงานทำและเป็นการสร้างงานแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.2 ส่งเสริมการให้สมาชิกทำงานร่วมกันในรูปของกลุ่ม ร่วมทุน ร่วมเป็นเจ้าของ
- 1.3 ส่งเสริมให้สมาชิกและประชาชนใช้จ่ายอย่างประหยัด
- 1.4 ส่งเสริมให้สมาชิกและประชาชนหันมาใช้สินค้าทางการเกษตรในท้องถิ่น
- 1.5 ฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

2. วิธีดำเนินการ

- 2.1 ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดอบรมในการทำผลิตภัณฑ์จำหน่ายน้ำพริกต่าง ๆ
- 2.2 สมาชิกเข้าร่วมอบรม
- 2.3 นำผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มาแปรรูปทำเป็นน้ำพริก
- 2.4 นำน้ำพริกต่าง ๆ ออกจำหน่ายสู่ตลาด

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น
- 3.2 มีความรักสามัคคีในหมู่บ้าน
- 3.3 สามารถบริหารจัดการได้เอง

ตัวอย่างการดำรงชีวิตของเกษตรกรบ้านคลองฝรั่งที่ได้รับผลกระทบด้านอาชีพจากวิกฤตเศรษฐกิจ

นำสายหยุด และสามีเกิดและเติบโตในพื้นที่บ้านคลองฝรั่ง ปัจจุบันนำสายหยุดอายุ 45 ปี มีลูก 3 คน เป็นชายทั้งหมด ได้แก่ 1) โก๋ อายุ 21 ปี พิกการเป็นโง่มาแต่กำเนิด ไม่ได้เรียนหนังสือ ปัจจุบันช่วยครอบครัวทำนา 2) เอ๋ อายุ 19 ปี ปัจจุบันทำงานรับจ้างทั่วไปนอกพื้นที่ และ 3) จ้อย อายุ 18 ปี ทำงาน รับจ้างเช่นเดียวกัน และยังใช้เวลาว่างศึกษาต่อ กศน.

รายได้หลักของครอบครัวนำสายหยุดมาจากการทำนาซึ่งเป็นนาเช่า นำสายหยุดและสามีไม่มีที่ทำการเป็นของตนเอง ที่ดินที่อาศัยในปัจจุบันขนาด 2 ไร่ เป็นที่ดินที่พ่อแม่แบ่งให้หลังจากแต่งงาน และแยกครอบครัวออกมา เมื่อ 4-5 ปีที่แล้ว จึงต้องไปเช่าที่นาในเขตอำเภอปากเกร็ด จำนวน 45 ไร่ โดยจ่าย ค่าเช่าเป็นข้าวที่ผลิตได้ จำนวน 6 ถัง/ไร่

การทำนาของครอบครัวนำสายหยุด เป็นนาปรัง และเพราะพื้นที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ จึงทำได้ปีละ 2 ครั้ง ระยะเวลาตั้งแต่ปลายเดือน เมษายน – สิงหาคม และทำต่อเนื่องรอบที่ 2 ในเดือน กันยายน – ธันวาคม ต้นทุนการผลิตทั้งหมดทั้งในด้านการเตรียมพื้นที่ การปลูก การหว่านปุ๋ย การกำจัดวัชพืช ตลอดจนการเก็บเกี่ยว ต้องลงทุนเองทั้งหมด แรงงานหลักในครอบครัวมี 2 คน คือตัวนำสายหยุดและสามี ส่วนลูกชายคนโตจะช่วยงานได้เป็นบางครั้งและบางงานเท่านั้น ซึ่งางงานง่าย ๆ ไม่ใช่แรงงานมากนัก เช่น การหว่านปุ๋ย หรือการมัดกระสอบข้าว ด้วยการที่มีแรงงานจำกัด บางครั้งจึงต้องจ้างแรงงานเพิ่มในบางช่วง ทำให้ค่าใช้จ่ายในการทำนาสูงขึ้น

ผลผลิตที่ได้จากการทำนาไม่สูงนักขึ้นกับสภาพภูมิอากาศและการแพร่ระบาดของโรค บางปีได้ผลผลิตเพียง 30 ถัง/ไร่ บางปีผลผลิตดีขึ้นไปถึง 70 ถัง/ไร่ แต่โดยเฉลี่ยประมาณที่ 40-50 ถัง/ไร่ เมื่อจำหน่าย ผลผลิตแล้วหลังหักค่าใช้จ่ายต่างๆ จะเหลืออย่างมากไม่เกิน 50,000 บาท/ปี (2 รอบการทำนา) ซึ่งนำสายหยุดบอกว่า “ไม่พอกิน” แต่ก็ไม่รู้ว่าจะไปประกอบอาชีพอะไร เพราะ “ทำนา มาแต่ตั้งแต่อายุ 10 ปี ไม่มีความชำนาญด้านอื่น และไม่มีความรู้”

เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในปี 2540 ครอบครัวนำสายหยุดได้รับผลกระทบมากในด้าน ต้นทุนการผลิตในการทำนาสูงขึ้นมาก รายได้จึงลดลง ขณะที่รายจ่ายในครอบครัวสำหรับการดำรงชีพ และการเลี้ยงดูบุตรสูงมากขึ้นด้วย โดยเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายก่อนเกิดและหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจว่า ต้นทุนในการทำ นาสูงมากขึ้น จากเดิมลงทุนปีละประมาณ 60,000 บาท ซึ่งใช้จ่ายเป็นค่าเตรียมพื้นที่ ค่าพันธุ์ข้าว ค่าปุ๋ย ค่ายา และค่าจ้างในการเก็บเกี่ยว เพิ่มขึ้นเป็น 80,000 บาท ค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นนี้เป็นผลมาจาก ราคาน้ำมันที่ใช้ในการสูบน้ำ/ไถที่ สูงขึ้นจากราคาประมาณ 10 บาท/ลิตร เป็น 12-13 บาท/ลิตร ค่าปุ๋ยเคมีจากตันละ 5,000-6,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 6,000-7,000 บาท ค่ายาเคมีจากลิตรละ 200-250 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 280-300 บาท ขณะที่ราคาจำหน่ายข้าวเปลือกยังคงราคาเดิมที่เกี่ยวนละ 3,000- 3,500 บาท นอกจากต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้นแล้ว ค่าครองชีพ/ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันยังสูงเพิ่มมากขึ้นด้วย แต่เดิมนั้นรายจ่ายประจำวันของนำสายหยุดจะตกวันละ 100 -150 บาท จ่ายเป็นค่าอาหาร ค่าของใช้ในบ้าน ค่าใช้จ่ายของลูกคนโต (บุหรี) หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ค่าใช้จ่ายสูงเพิ่มขึ้นเป็น 200 บาท เป็นอย่างต่ำ สภาพเช่นนี้ทำให้รายได้ของครอบครัวไม่พอใช้ยิ่งขึ้น จากเดิมก็ไม่พอใช้อยู่แล้ว

น้ำสายหยุดและสามีแก้ปัญหาโดยการกู้เงินจากแหล่งต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้เป็นหนี้สูงขึ้นกว่าเท่าตัว แต่เดิมนั้น ครอบครัวน้ำสายหยุดเป็นหนี้ประมาณ 80,000 บาท โดยกู้มาจากพ่อแม่ของสามี เพื่อนำมาใช้ลงทุนในการทำนาหลังจากแต่งงานและแยกครอบครัวออกมา ปัจจุบันครอบครัวน้ำสายหยุดมีหนี้สินมากถึง 230,000 บาท โดยเป็นหนี้พ่อแม่สามี 80,000 บาท (หนี้เดิมยังไม่ชำระ) เป็นหนี้ ธกส. 80,000 บาท หนี้กลุ่มออมทรัพย์ 10,000 บาท หนี้กองทุนเงินล้าน 20,000 บาท และหนี้พ่อค้า 40,000 บาท การแก้ปัญหาเรื่องการชำระหนี้ น้ำสายหยุดใช้วิธีหมุนเงินจากการกู้ยืมจากแหล่งหนึ่งไปใช้อีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งไม่รู้ว่เมื่อใดจะชำระหนี้ได้หมด แต่น้ำสายหยุดก็ยังมีหวังและมีกำลังใจที่เข้มแข็ง สืบเนื่องจากขณะสัมภาษณ์น้ำสายหยุดมีอาการดีใจมากเล่าให้ฟังด้วยอารมณ์แจ่มใส หัวเราะสนุกสนาน "ไม่รู้สิกังวลมากเท่าใดนัก เพราะ "เจ้าหนี้ก็เป็นคนรู้จักกันญาติ ๆ กัน ยังไม่มีใช้ก็ไม่เป็นไร ค่อยๆ ผ่อนใช้ไป"

ปัจจุบันน้ำสายหยุดสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสตรีแม่บ้านเพื่อหารายได้เสริม โดยการลงหุ้นและลงแรงในการผลิตสินค้าของกลุ่ม มีรายได้เพิ่มขึ้น ถึงแม้จะไม่มากนักแต่ "ดีที่ได้อยู่เฉยๆ เพราะไม่ได้ทำนาทุกวัน บางวันว่าง ก็มาทำงานที่กลุ่มทุกวันอังคาร ได้เจอเพื่อนๆ ไม่เหงา" นอกจากนี้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านแล้ว ยังสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มโรงสีข้าวที่ตั้งขึ้นมาใหม่ เพราะคิดว่าจะได้ประโยชน์แก่ครอบครัว กู้เงินเสียดอกเบี้ยน้อยลงและยังมีเงินปันผลคืนตอนปลายปีอีกด้วย และหากมีกลุ่มกิจกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้น น้ำสายหยุดตั้งใจว่าจะสมัครเป็นสมาชิกหากมีเวลา เพราะเห็นว่ากลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและต้องการแก้ปัญหาของชุมชน อีกทั้งยังมีความเชื่อมั่นในการบริหารงานที่โปร่งใสของผู้นำที่มุ่งมั่นจะให้คนในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข ฟังตนเองได้

(สัมภาษณ์, 6 พ.ค.45)

การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มในชุมชน
หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

กิจกรรมกลุ่มอาชีพสตรี หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

การผลิตปุ๋ยชีวภาพ หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

โรงสีชุมชน หมู่ 7 บ้านคลองฝรั่ง ต.ไทรน้อย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

